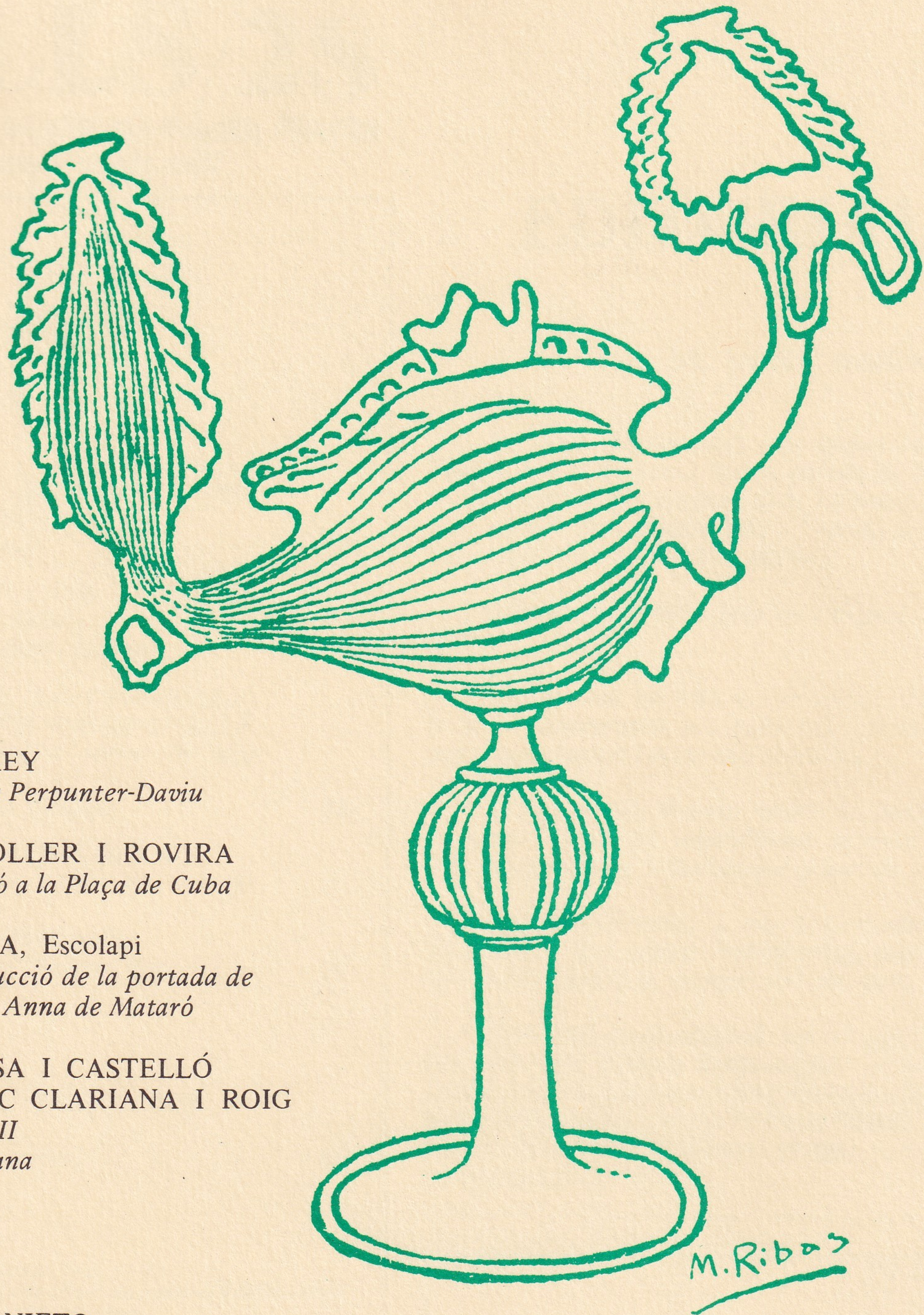

FULLS/28

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 1987

FULLS/28
del Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró, abril 1987

TAULA

Dibuix portada:

Peça de vidre de Mataró. Segle XVII.
Dibuix de Marià Ribas i Bertran, publicat a *Origen i fets històrics de Mataró*, Mataró, 1934.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Beata Maria, 3
Tel. 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
08301 MATARÓ.

Composició i impressió:
Copisteria Castellà - c/Pujol, 39 - 08301 Mataró.

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

Amb la col.laboració del
SERVEI D'ARXIUS DEL DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
i del
PATRONAT MUNICIPAL DE CULTURA DE MATARÓ.

EDITORIAL

L'ARXIU DE SANTA MARIA

La sèrie documental més important que el Museu Arxiu de Santa Maria guarda és, sens dubte, la formada pel conjunt dels Llibres Sagramentals, sèrie bàsica, i única, per a l'estudi demogràfic i genealògic de la ciutat de Mataró.

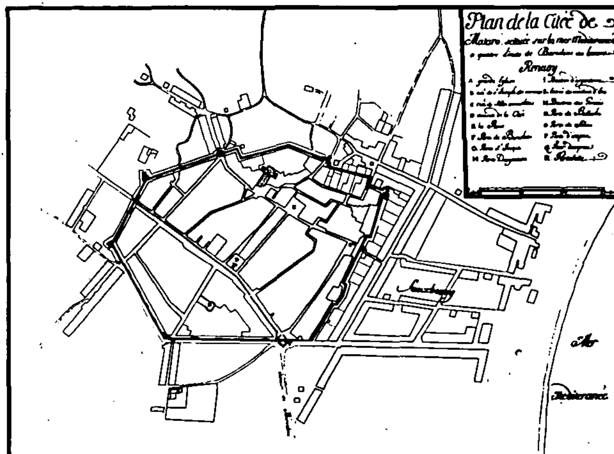
També és la sèrie més investigada i consultada.

Aquest fet implica la necessitat d'assegurar la seva conservació, afectada pel temps i també per una constant i reiterada consulta.

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria ha pres l'acord de microfilmar aquesta sèrie, la més important de totes les que posseeix.

La microfilmació, a més de permetre una fàcil lectura i una ràpida reproducció, assegurarà la seva estabilitat i la conservació de cara al futur.

Però s'ha de manifestar també que la microfilmació dels Llibres Sagramentals és només un primer pas de cara a la microfilmació total de les sèries bàsiques de l'Arxiu de Santa Maria. El segon pas, en futur que considerem proper, serà la informatització de les sèries.

Mataró, segle XVII. Primer plànol conegut de la ciutat. Reproducció a partir d'una còpia fotogràfica sense documentar existent a l'Arxiu històric del Col.legi d'Arquitectes de Catalunya.
Publicat a la portada dels FULLS/27, una errada tipogràfica el datava del segle XVIII.

ACTUALITAT

250 ANYS DE LA FUNDACIÓ DEL COL.LEGI ESCOLAPI A MATARÓ (1737 - 1987)

Pel mes d'abril d'enguany es compliran 250 anys de l'arribada de l'orde de l'Escola Pia a Mataró, per tal d'iniciar les seves tasques docents, que des de la seva primera fundació a Moià, el 1683, realitzaven a Catalunya.

Els primers passos de l'Ajuntament de Mataró per a informar-se de l'activitat dels escolapis, van començar l'any 1707. El creixement de la població a principis del s. XVIII va evidenciar una problemàtica dins el marc de l'ensenyament municipal, ja que el seu funcionament va esdevenir insuficient per la creixent demanda. Aquest fet va portar a establir contacte amb l'orde escolapi, nomenant com a delegat a l'efecte el Sr. Sebastià Guarro per tal de conèixer i assabentar-se *...de la manera, conformitats y estatuts ab que esta introduhida y se exerceix en la Vila de Moyà por los religiosos dits de l'Escola Pia...* (1). Sembla ser, degut a la manca de notícies posteriors, que l'assumpte va quedar amb un mer interès informatiu.

Fins al cap de deu anys no s'esmenten les primeres capitulacions dels Escolapis amb l'Ajuntament. És el 3 d'agost de 1717 quan l'Ajuntament crea una comissió expressa per tal de tirar endavant la creació d'una Escola Pia a Mataró. Segons el P. Claudi Vilà (2) una de les motivacions preferents per a realitzar la fundació, per part de l'Ajuntament, va ser la intenció d'establir a la ciutat uns cursos de filosofia com a substitució del fracassat intent de creació d'una Universitat Literària i del pas dels Estudis Universitaris a Cervera, segons l'edicte de Felip V el novembre de 1714.

El projecte no va consolidar, malgrat que ambdues parts mantingueren diversos contactes entre 1723 i 1733. Tot va quedar estancat fins a finals de 1736, quan una sèrie de circumstàncies van obligar a reemprendre les negociacions, principalment centrades en la gran quantitat d'infants que accedia als estudis municipals, cosa que produïa que els mestres assalariats de l'Ajuntament experimentessin en l'alumnat una *...visible disolución de costumbres y poco aprovechamiento en sus estudios...* (3). Aquest problema s'agreujà en quedar vacant l'aula de gramàtica, havent de recórrer a algun resident de l'església parroquial de Santa Maria perquè n'adoptés les funcions de professor. L'única solució que veié l'Ajuntament a tota aquesta problemàtica fou el replantejament de l'establiment de la Comunitat Escolàpia a Mataró. *Todo quedaría providenciado lográndose la mencionada fundación, como lo experimenta según verídicos informes en las poblaciones en donde los tienen...* (3).

Per a concordar amb l'orde, l'Ajuntament va nomenar a l'efecte el primer regidor D. Salvador Reniu i Padró. El 8 de febrer de 1737 va arribar la primera notícia del R.P. Provincial de les Escoles Pies d'Espanya i es creà una comissió integrada per D. Oroncio Betrela de Andrade, corregidor de Mataró i el seu partit i els regidors Salvador Palau i Francesc Peramàs, per tal d'establir les bases per a la fundació (4).

L'1 d'abril de 1737 (5) van arribar a la nostra ciutat el P. Bartholomé de Sant Josep, rector del Col.legi Escolapi de Balaguer i el R. P. Salvador de Sant Andreu, rector del Col.legi Escolapi d'Igualada que, juntament amb Salvador Padró i Joseph Matheu, estableixen uns punts d'acord per tal de fer les capitulacions, que estaran enllestides i aprovades el dia 24 d'abril de 1737 en el ple de l'Ajuntament amb l'assistència del corregidor (6).

Les capitulacions aprovades contenen un total de 20 articles, dels quals es podrien destacar la constitució de l'Ajuntament en Patronat del Col.legi (art. 1), la invocació del col.legi de Santa Anna (art. 2), l'ingrés inicial de vuit religiosos (art. 3), l'establiment dels religiosos a la ciutat de forma "propia e interina" i la seva dedicació en l'ensenyament de primeres lletres, vers, retòrica a tots els naturals de la Ciutat (art. 4), l'ensenyament de la filosofia a partir del tercer any de l'establiment (art. 5) entre altres, fins a regular la relació dels religiosos escolapis amb la parroquial, ingressos i altres aspectes necessaris. El document va ser firmat per Oroncio Betrela de Andrade, corregidor, Salvador Palau, Salvador Reniu, Fèlix Dorda, Joseph Arnau, Francesc Peramàs, Joseph Matheu, Joseph Picayre, Bartholomé Mir de Sant Joseph i l'escrivà Joseph Simon. Es va decidir també, informar el Senyor Bisbe de Barcelona per a donar conformitat.

A finals de mes, ja s'estava treballant en la ubicació del Col.legi *...también en el dicho nuevo colegio deberá fundarse en el parage que destinase el ayuntamiento segun capitulado por dicha fundación, quien no pudiendo destinarlo dentro de los muros de la ciudad, lo ha de ser precisamente muy cerca de ellos por la conveniencia de la enseñanza y utilidad de todo el pueblo...* (7).

El juny de 1737 els dos clergues escolapis van començar les primeres classes de gramàtica, substituint el mestre Salvador Vergés, Pbre., que realitzava les esmentades funcions a les aules de l'Ajuntament. Aquests religiosos vivien fins el seu assentament en el "Mesón del Pardal", al convent dels Carmelites Descalços de la nostra ciutat.

Des d'aquestes primeres classes fins avui dia, el col.legi de Santa Anna ha esdevingut signe d'identitat de la nostra ciutat, formant milers i milers de mataronins.

Joaquim Graupera i Graupera

NOTES.

1.- AMM. *Llibre d'Acords*, 14-I-1707.
2.- VILÀ PALA, Claudi, Schp. *Escuelas Pías de Mataró. Su historial pedagógico*. Salamanca, 1972. p. 16.
3.- AMM. *Llibre d'Acords*, 18 de gener de 1737.
4.- AMM. *Llibre d'Acords*, 8 de febrer de 1737.
5.- AMM. *Llibre d'Acords*, 1 d'abril de 1737.
6.- AMM. *Llibre d'Acords*, 24 d'abril de 1737.
7.- AMM. *Llibre d'Acords*, 3 de juny de 1737.

L'horta Perpunter durant el segle XVIII va quedar encerclada per les edificacions dels carrers de Sant Agustí, Sant Felicià i Sant Antoni.

El seu espai va ésser urbanitzat a la darreria del segle passat. Antoni Civit i Rey, en el seu treball, aporta i analitza les dades de la urbanització i de la posterior edificació als carrers de Balmes, d'Ibran i de Campeny, traçats dintre el perímetre de l'horta.

HISTÒRIA DE L'HORTA PERPUNTER - DAVIU

No pretenem aquí escriure una llarga història de l'horta, sinó tan sols constatar algunes de les seves vicissituds particulars. Tampoc no ens hem endinsat en una anàlisi meticulosa perquè, en definitiva, allò que més ens importa és el procés d'urbanització.

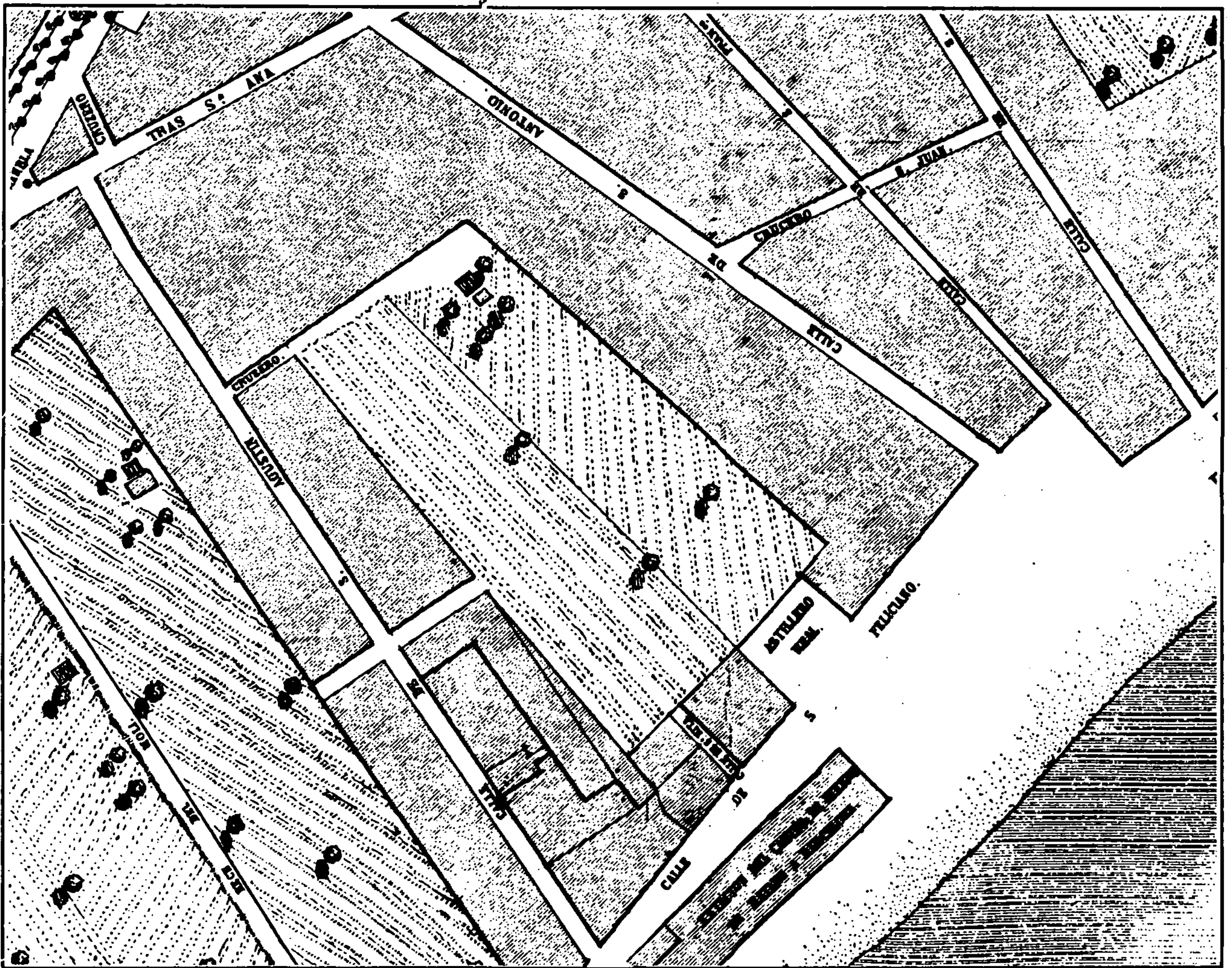
La primera notícia que tenim de la finca ens arriba de la mà de Joaquim Llovet. Resulta ser que, vers 1758, la finca Perpunter no tenia encara aquest nom, sinó el de Daviu, ja que era a mans de Matilde Vehil, vídua de Francesc Daviu. En aquells moments, la finca sofrí la segregació d'un gran espai de la part més pròxima a la platja a fi que la confraria de Sant Elm de mariners pogués instal.lar-hi una drassana (1).

Suposem que la finca passà hereditàriament de pares a fills, i així arribà a mans de Francesc Perpunter i Daviu, el qual canviaria el nom de l'horta. El fill d'aquest, Josep Perpunter i Roca, va heretar-la després del traspàs del primer.

La primera descripció del terreny no la trobem fins el 1864, que és quan Dolors Perpunter i Matas, filla de Josep Perpunter i Roca, hereta la finca dels seus avantpassats. En aquests moments, però, l'horta havia sofert una altra modificació, aquest cop amb motiu de l'intent de perllongar la línia fèrria cap a Arenys de Mar. Això s'esdevenia el 1855. En la documentació consultada trobem un plànol en el qual queda reflectida aquesta segregació i amb una nota al marge: *Con posterioridad á la formación de este plano, se ha propuesto la línea curva señalada con una raya encarnada, la que por vía de conciliación admitió Mataró, porque si bien ocupa la playa, es bastante espedito el lugar de carga y descarga y el egercicio de la pesca; pero como que atravesando el astillero impediría la construcción de buques, se ha puesto la condición de que éste se ensanche con la adquisición por la empresa y la cesión a Mataró del terreno que ocupan dos casitas y el que marca la raya azul y que para el baradero de buques nuevos se facilite á Mataró un aparato artificial oportuno indispensablemente necesario ya porque el lugar de la construcción será más alejado del mar, como porque los buques nuevos tendrán que atravesar el carril* (2). Amb aquesta escissió l'horta Perpunter veia reduïda l'hectàrea de la seva extensió. Tanmateix, però, quelcom d'irregular devia passar perquè, constrastant els diferents plànols, el de 1878 no s'ajusta perfectament al de 1855; és a dir, que la companyia del ferrocarril no va adquirir tota la parcel.la prevista en el pacte amb la ciutat.

Amb tot, doncs, la descripció de l'estat actual (1864) de l'horta Perpunter que trobem en els llibres de registre de propietat immobiliària diu:

> *Pieza de tierra regadío de noria con una casa de labranza señalada con el número veinte y cuatro sin que conste su medida superficial, de cabida unas dos mojadas ocho undinas, situada en la ciudad de Mataró y en la partida llamada "Mora", entre las calles de San Antonio y de San Agustín, linda por oriente con las casas de la calle de San Antonio, por mediodía con la casa de Francisco Milans en parte, parte con la del gremio de mareantes, parte con la pared trasera del Astillero y parte con las casas de la calle de San Feliciano (...) propias de D. Francisco Rafart, y parte con honores de los señores Busqueta y Sala, por poniente con la casa fábri-*

L'horta Perpunter l'any 1852. Fragment del *Plano Geométrico de la Ciudad de Mataró* d'Ignasi Caballol.

ca de vapor propia de dichos Sres. Busqueta y Sala y parte con las casas de la calle de San Agustín, y por cierzo con honores de Dª. Rosalía Bru (4).

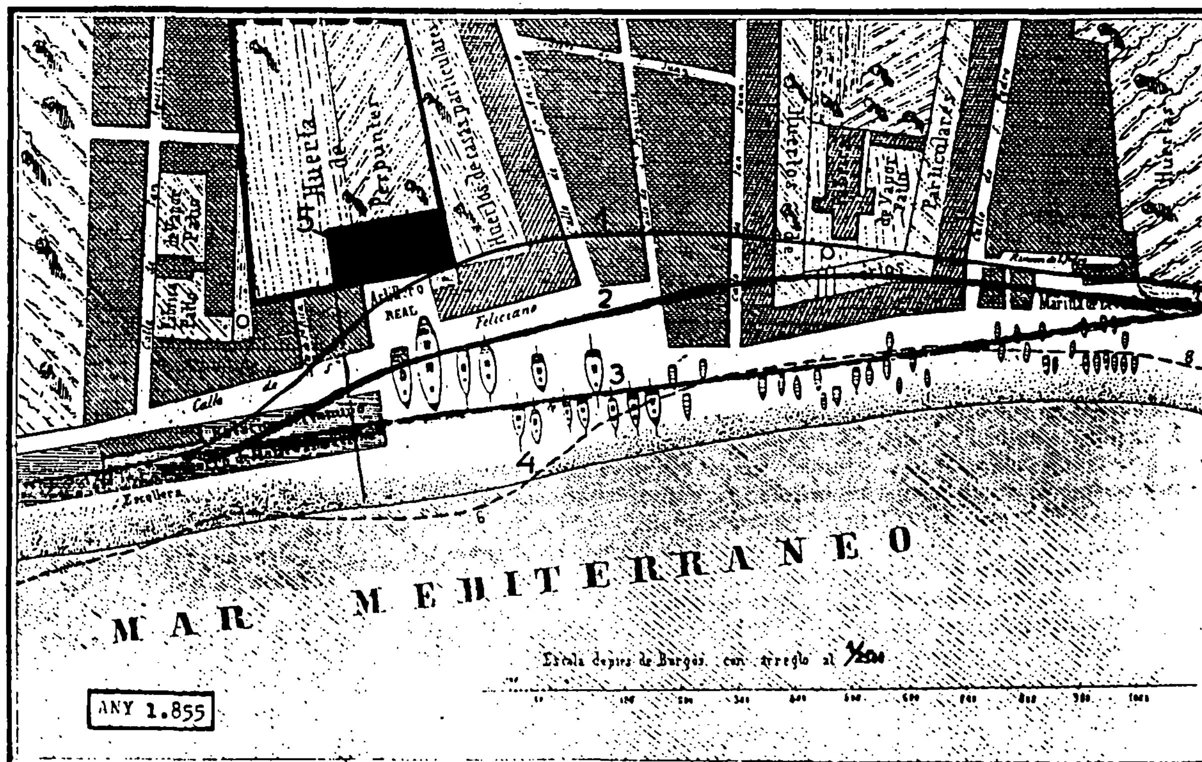
La descripció correspon ben bé a la d'aquella horta ubicada al sud de la ciutat de Mataró, i hem de destacar que la hipòtesi plantejada en les línies precedents es corrobora amb el que diu la descripció sobre la cabuda d'unes dues mujades i vuit mundines que pressuposen una extensió de poc més d'una hectàrea.

Continuant amb la transcripció i referent a la situació jurídica de l'horta, trobem que *no consta impuesta obligación alguna sobre la misma de treinta años á esta parte* (5), la qual cosa és inexacta segons que podrem comprovar més endavant. Quan, un cop feta la parcel.lació, Roc Ballori i Perpunter comença a fer establiments i vendes, apareixerà un desconegut que demostrarà que el domini directe de l'horta li pertany. Repeteixo que aquesta qüestió serà tractada en l'apartat referent a estructura de la propietat i formes jurídiques.

La descripció de la finca ve a tomb pel fet que el propietari va morir i en el seu testament la deixa en herència als seus successors i parents. Vegem-ho:

José Perpunter (Daviu) i Roca labrador del vecindario de Batlleix hijo de los consortes Francisco Perpunter y Daviu también labrador del mismo vecindario y Antonia Roca, era dueño de la finca de este número según se ha hecho constar en el inventario que de los bienes immuebles dejados al tiempo de su fallecimiento fue tomado en treinta y uno de octubre del corriente año bajo la autorización de Don Desiderio Recoder y Lladó notario de esta ciudad.

Dicho José Perpunter ordenando su testamento nombra albaceas de él á su madre la referida Antonia Perpunter y Roca á su mujer Eulalia Perpunter y Matas á su hermano D. Félix Perpunter y Roca, á Francisco Milans comerciante del pueblo de Caldes d'Estrach y á Pablo Catá del Puig labrador de la villa de San Martín de Areñys juntos y

1 Línia de ferrocarril proposada per l'Ajuntament de Mataró.
2 Itinerari definitiu.
3 Línia recta proposada per l'Empresa del ferrocarril.
4 Límit de l'aigua en el temporal del 24 de març de 1855.
5 Parcel.la de l'Horta Perpunter que entrava a formar part de la drassana, segons l'acord de la ciutat i l'empresa del ferrocarril.

á su mayor parte, y después de las mandas pías y ordinarias lega á su hija María de los Dolores Perpunter y Matas, al póstumo que llevaba en su viente su espresada mujer y a cada uno de los demás hijos é hijas que tal vez tuviere el día de su muerte (...) la cantidad de dos mil libras catalanas y metálicas á cada uno de ellos, pagaderas á saber: á las hijas al tiempo de contraer matrimonio y á los hijos al establecerse ó tener carrera (...)

Previene que cualquiera que fuere su heredero deba mantener en su casa y compañía bajo todos los conceptos á sus demás hijos ó hijas legítimos (...) Igualmente deberá el heredero mantener y alimentar en su casa en cuanto necesitare á la vida humana á su referida mujer Eulalia Perpunter y Matas (...)

Dispone igualmente que su hermano el doctor D. Félix Perpunter y Roca sea también mantenido en su casa proveyéndole de todo cuanto necesitare á la vida humana (...) y en compañía del heredero le lega el usufructo de toda aquella pieza de tierra hortiva con su casa y noria que posee el testador en la ciudad de Mataró en las calles de San Antonio y de San Agustín durante toda su vida (...)

En atención á los servicios que le ha prestado Maria Catà y Perpunter (...) dispone que ésta sea remunerada como merece (...) é instituye heredero universal á su hijo primogénito Francisco Perpunter y Matas si el dia de su óbito viviere y quisiere serlo pero si no viviere ó viviere y no fuere su heredero, o lo fuere y muriere sin hijos ó con tales que ninguno de ellos llegare á la edad de testar (...) á ellos les sustituye su citada hija María de los Dolores Perpunter y Matas (...)

Todo lo referido consta del testamento de que queda hecha mención otorgado por dicho José Perpunter (Daviu) y Roca en el vecindario de Batlleix término de la ciudad

de Mataró á trece de febrero de mil ocho cientos veinte y uno ante D. Desiderio Torras y Golorons notario de dicha ciudad cuya copia ha sido presentada (...)

Habiendo fallecido el testador en dos de abril de mil ochocientos veinte y uno como se acredita por su partida de entierro (...) é igualmente el heredero instituído en siete de mayo de mil ochocientos cuarenta y nueve en estado de celibato según se justifica por su partida de entierro espedida en igual fecha (...) Doña Dolores Perpunter y Matas esposa de Don Juan Batllori y Soler de edad cuarenta y cinco años y vecina del pueblo de Vilassar de Mar inscribe su título de heredera universal sustituta consistiendo los bienes inmuebles de la herencia en la finca de este número (...) según el inventario de que al principio se ha hecho mención y que ha sido presentado en este mi registro juntamente con el testamento de su referencia.

Y siendo conforme todo lo dicho con los espresados documentos firmo la presente en Mataró á diez y seis de Noviembre de mil ochocientos sesenta y cuatro.

Luis de Moredal (6).

Onze anys després que Dolors Perpunter i Matas heretés la finca, aquesta passaria a mans del seu marit i del seu fill degut a la seva defunció, en 1875. Tenim el testament que ens explica com va anar tot plegat. Fa com segueix:

***Sépase que en la ciudad** de Mataró a los diez y ocho días del mes de setiembre del año mil ochocientos setenta y cinco, ante mi D. Juan Bautista Calvó, notario público del colegio territorial de Barcelona, residente en esta expresada ciudad de Mataró, y en presencia de los testigos al final nombraderos, **comparecen los padre e hijo D. Juan Batllori y Soler**, hacendado, viudo en primeras nupcias de Dª. Dolores Perpunter y Matas, y casado en segundas con Dª. Antonia Parellada, y **Dn. Roque Batllori y Perpunter**, abogado soltero de treinta y un años de edad, vecinos ambos del pueblo de Sn. Juan de Vilasar, quienes asegurándome, y en mi juicio es así, reunir cada cual la capacidad legal necesaria, para contratar y obligarse, sin que me conste cosa alguna en contrario, **dicen: que por cuanto** la precitada Dª. Dolores Perpunter y Matas con su testamento bajo el cual falleció, otorgado... en poder de Dn. Esteban Castellar, notario que fue del pueblo de Sn. Ginés de Vilasar y sus agregados a los cuatro días del mes de julio de mil ochocientos cincuenta y ocho e inscrito con fecha tres de noviembre último en el Registro de la Propiedad de este Partido (...) **instituyó** heredero vitalicio a su esposo el nombrado D. Juan Batllori y Soler, **y le facultó** además para instituir a aquel o aquellos de los hijos comunes a ambos cónyuges que mejor le (com—)pareciese, en los siguientes términos: De los remanentes mis bienes, muebles e inmuebles, presentes y venideros, en cualquier del mundo que sean y especie consistan, heredero mio universal por todo el tiempo de su vida natural, hago e instituyo, al relatado Juan Batllori mi esposo, facultándole plenamente para que tanto en contratos entre vivos como en últimas voluntades pueda disponer de todos mis bienes a favor de mi hijo e hijas (...) . **Concuerda fielmente lo** transcrito con su original que he devuelto al exhibirse D. Juan Batllori y al cual me remito: **Por cuanto** desea el D. Juan Batllori usar de las facultades y fijar desde ahora irrevocablemente la ley que regule la sucesión de la que fue su esposa dicha Dª. Dolores Perpunter (...) **espontaneamente** y con pleno conocimiento, por acto entre vivos, **conviene** con su designado hijo D. Roque Batllori y Perpunter en que sea éste el heredero y sucesor universal de las tantas veces nombrada difunta Dª. Dolores Perpunter y Matas, después del fallecimiento del mencionado D. Juan, de manera que desde ahora para entonces **le nombra e instituye tal heredero** de todos los bienes, derechos y acciones que dicha Dª. Dolores dejó al tiempo de su fallecimiento (...) **y además faculta** el Dn. Juan Batllori a su prementado hijo D. Roque para disponer este libremente durante su vida de los mismos bienes y derechos para todo cuanto le sea necesario o estimare conveniente (...)* (7).

I, aferrant-se en aquest dret de propietat, en Roc Batllori i Perpunter es desprendria de la finca familiar, tot parcel.lant-la, i esdevindria el factòtum principal de la urbanització, procés del qual ens n'ocuparem seguidament.

EL PROCÉS D'URBANITZACIÓ DE LA FINCA.

Tenim constància que, al segle XIX, el sòl es revaloritzava quan de rústic passava a urbà (8). No és d'estranyar, doncs, que aquell qui gaudia de finques en propietat pensés d'urbanitzar-les. D'aquesta manera, Roc Batllori i Perpunter, propietari de l'horta Perpunter des del 1875, que a més tenia altres propietats i vivia fora de Mataró, així que veié viable la realització del Pla d'Eixampla de la ciutat, s'engrescà amb la idea de la urbanització de la seva horta, la qual podia proporcionar-li una renda i uns beneficis quantiosos, tal com havia ocorregut anys enrera en altres indrets (9). I posà fil a l'agulla. Encarregà el projecte de parcel.lació a l'arquitecte Emili Cabañes i sol.licità el permís corresponent a l'ajuntament mataroní.

Proyecto de distribución en solares. Huerta propiedad de D. Roque Batllori.

M.I. Ayuntamiento de la ciudad de Mataró.

D. José Calasanz Tuñí y Falguera procurador ... de ley del juzgado de primera instancia de esta ciudad (...), como apoderado de los Sres. padre é hijo D. Juan Batllori y Soler y D. Roque Batllori y Perpunter, hacendado, vecino del pueblo de San Juan de Vilasar á V.I. respetuosamente expone: Que sus principales poseen en esta dicha ciudad una huerta sita al detrás de la calle de San Antonio la que desean explotar urbanizándola á cuyo efecto han dispuesto se levantaran los planos adjuntos por el Arquitecto D. Emilio Cabañes que se presentan á la aprobación de V.I.

Según dichos planos los citados señores Batllori ceden para vía pública tres mil trescientos treinta metros setenta centímetros distribuídos á saber:

Continuación de la calle de Campeny	492,0 mts.
Calle n°. 1 de dicho plano ...	1.321,0 "
Calle n°. 2 de dicho plano ...	1.517,0 "
	3.330,7 mts.

Como quiera pues que es notable la porción de terreno que los citados señores Batllori ceden para vías públicas, confiadamente esperan que al aprobar V.I. los indicados planos, les declararán cedido el recargo extraordinario á que se refiere el número 2 del artículo 30 de la vigente ley sobre ensanche de poblaciones y...

Suplica á V.I. se sirva haber por presentados los indicados planos y al aprobarlos ceder á los indicados propietarios el recargo extraordinario á que se refiere el citado artículo 3° de la ley de ensanche (...) (10).

La resposta del municipi no es féu esperar, i l'endemà mateix de la sol.licitud aquest contestava:

El Ayuntamiento considerando justas y equitativas las proposiciones de los recurrentes acordó de conformidad con lo solicitado aceptar el ofrecimiento del terreno necesario para vías públicas entendiéndose que cualquiera variación que el Gobierno de S.M. tuviere á bien hacer en el proyecto de que se trata cuando sea sometido á su superior aprobación el general de mejora y ensanche de esta ciudad irrogare perjuicios, no vendrán á cargo del municipio (11).

Si tenim en compte que la urbanització de l'horta Perpunter ja es preveia en el projecte de Cabañes i Palau, no ens hauria d'estranyar gaire que allò que realment preocupava la casa de la ciutat, quant a les intencions de Roc Batllori, fos especialment tot el referent a qualsevol cosa que impliqués moviment en la hisenda mataronina. Per això, qualsevol despesa posterior hauria d'afectar el particular i no l'ajuntament.

Malgrat aquestes disposicions i acords formals, trobem irregularitats en l'actuació posterior de Roc Batllori. No podem dir que pretengués escatimar a l'ajuntament, però sí que va fer gestions per tal que el carrer Campeny tingués una amplada inferior als 10 metres previstos. La cosa té la seva explicació:

> *(...) consignaremos el coste del valor del terreno tal como hoy se satisface para edificación, mencionando que á nuestro juicio nunca por el terreno vial ha de exigirse el importe para el edificable* (12).

Així, els 3.330,70 m² que el pla d'urbanització oferia al municipi, potser minvaren. No podem asseverar exactament si fou o no en aquella època, però el cas és que avui dia, el carrer Campeny no té l'amplada de 10 metres. En cas que l'estrenyiment d'aquest carrer hagués estat en temps posteriors, els 3.330,70 m² haurien reportat a Roc Batllori la quantitat de 4.996,05 pessetes, quasi mil duros; suma d'importància atenuada per la possibilitat d'haver-ne tret més pels mateixos metres quadrats en cas que els carrers haguessin estat més estrets i les finques edificables més àmplies. Poc o molt, aquesta possibilitat el devia temptar (13).

En definitiva, un cop concedit el permís ja es podien posar mans a l'obra. Dèiem, no obstant, que la urbanització estava prevista pel pla general d'eixamplament i rectificació de la ciutat de Mataró. Aleshores, si el plànol de la parcel.lació l'havia dissenyat Emili Cabañes, aquest havia d'estar en consonància amb el primer, el qual feia diverses referències, evidentment entre altres aspectes, als carrers. Quant a l'amplada d'aquests diu: *La distribución de la anchura de las calles se establecerá según las dimensiones de las mismas. En la de 10 metros se repartirá en esta forma cuatro para las dos aceras y la restante se destinará a arroyo (...)* (14). Efectivament, el carrer de Balmes té dos metres de vorera a cada costat i sis metres de calçada. Planes abans s'havia parlat també de la justificació del traçat dels carrers. Palau i Cabañes havien dit: *Por existir muchas calles cuya situación y desarrollo son naturales y lógicos y no dan lugar á discusión alguna sólo justificaremos las que puedan ser origen de dudas* (15). I tot seguit exposaven: *Aunque la calle de Balmes parece que debiera haber sido continuación y ensanche de la ya comenzada de Santa Rita no obstante atendiendo á su angostura y á que hubiera quedado dividido el terreno en muy malas condiciones se ha juzgado oportuno situarla tal cual está en el*

proyecto por ser este punto uno de los que ha de adquirir pronto desarrollo por su buena situación (16). Destaquem aquí aquest últim aspecte; la bona situació que permetrà un ràpid desenvolupament al carrer. Certament, el carrer de Balmes estava en una situació força privilegiada, la qual cosa explicarem tot seguit. El projecte general de la ciutat preveia la ubicació d'un desembarcador enfront del carrer. S'especifica el fet: *Atendido esto pensó acertadamente el autor del programa en obligar al emplazamiento de un desembarcadero (...) frente á la calle hoy de Balmes por estar este punto cerca de la estación del Ferro-carril y además por ser centro de lo urbano y considerando que de emplazarlo en otra parte se hubiera perjudicado á muchos beneficiando á otros por estar las industrias repartidas en toda la población* (17). De fet és cert que es podia emplaçar en un altre cantó, però la justificació és satisfactòria. Podríem destacar que, donada la dispersió, el fet que hi hagués o no indústries —"vapors"—, no va ser un factor decisiu. Les expectatives, doncs, eren favorables al desenvolupament del carrer i així mateix va esdevenir-se tal com podrem comprovar més endavant.

No tan importants com l'anterior eren els carrers perpendiculars a ell. Ens referim als carrers de Campeny, el qual ja existia i sols s'havia de perllongar, i al d'Ibran, que era la continuació del passatge del carrer de Sant Agustí. Quant al primer, el projecte deia: *La calle de Campeny prolongación de la ya existente se ensancha hasta 10 metros verificando el ensanche por el lado inferior apoyándonos en las razones siguientes: 1ª. existen en dicha calle dos fábricas, las crujías de una de ellas son paralelas y las de la otra perpendiculares á dicha vía, por tanto no es dificil prever cual de las dos en caso de espropiación fuera más costosa pues la primera debiera indemnizarse por entera, no así la otra de la cual podría desprenderse sin gran perjuicio por causa necesaria, 2ª. existen además en el lado de tal expropiación dependencias de fábrica y en el opuesto casas cuyo derribo fuera forzoso* (18). Observem aquí que l'obertura del carrer afectava altres propietaris a part de Roc Batllori i Perpunter. Del carrer d'Ibran diu: *La calle de que acabamos de hablar, al igual que la de Ibran, empieza en la de San Antonio y termina en la de Lepanto porque su prolongación destruiría las alineaciones de la parte nueva quedando al mismo tiempo las manzanas faltas de la debida proporción* (19). Tanmateix, val a dir que ni l'un ni l'altre d'aquests dos carrers tenen solució de continuïtat per la banda de ponent segons que es preveia en el *Proyecto de Rectificación y Ensanche...*, i que, d'ambdós, el de Campeny acaba amb atzucac i tan sols el d'Ibran arriba al carrer de Sant Antoni.

La informació sobre els carrers no acaba aquí. En un altre volum, el projecte de Palau i Cabañes ens brinda una col.lecció de perfils topogràfics dels carrers nous (20). I també un disseny de la secció transversal dels carrers ens permet constatar les proporcions de les voreres i de la calçada i, a la vegada, el sistema de desguàs previst, que no es va executar. (21)

ELS TRASPASSOS DE FINQUES, SOLARS I PARCEL.LES.

Així que Roc Batllori va aconseguir el permís i tingué l'horta parcel.lada, el traspàs de finques rústiques començà a efectuar-se.

L'horta, enregistrada amb el número 537, va ésser dividida en 29 parcel.les i 86 solars, de tres dels quals ens manca informació. Com és habitual, la divisió va fer-se interpretant que els diferents solars i parcel.les eren segregacions de la finca gran. Ara bé, tot i l'atomització, les inscripcions de finques ens indiquen que cada una podia incloure més d'un solar i més d'una parcel.la. D'aquesta manera, l'extensió d'aquelles era variable. Tot això podem comprovar-ho en el quadre adjunt.

El primer traspàs s'efectuà el 16 de desembre de 1879 i l'últim, el 12 de juny de l'any següent. En el període aproximat de mig any fou traspassada la quasi totalitat dels solars o parcel.les, la qual cosa ens indica una gran eufòria econòmica, bàsicament comercial, fonamentada en la percepció de rendes altes que l'especulació del sòl garantia. Aquesta eufòria revertiria en el procés de construcció posterior.

Tanmateix, els tres primers mesos no destaquen per la seva activitat en els llibres de registre (desembre: dos traspassos; gener: cap; febrer: tres traspassos), a l'igual que el maig, d'activitat nul.la. A finals d'aquest semestre, al mes de juny, se n'efectuaren cinc. En canvi, l'abril i, sobretot, el març suposen un contingent important amb nou i setze inscripcions de traspàs, respectivament. En total, doncs, s'enregistraren trenta-cinc finques que cobrien una superfície d'11.250,738 metres quadrats.

Convindria ara analitzar la procedència o categories sòcio-professionals d'aquests compradors i emfiteutes. Si bé aquí no entrarem en matisos, val a dir que dels trenta-cinc traspassos, vint-i-tres foren en establiment perpetu, és a dir el 65,7 per cent, i dotze eren vendes també perpètues, 34,3 per cent de les quals n'hi havia de dos tipus diferents.

Malgrat que hi ha aquesta quantitat de traspassos de finques, tan sols trobem vint-i-sis individus que participaren directament en aquest negoci especulatiu. El que va fer el desemborsament més important fou Antoni Regàs i Anglada, el qual va desprendre's de 51.500 pessetes i dotze parells de

QUADRE DE DADES SOBRE ELS TRASPASSOS DE FINQUES

NÚM. FINCA	M²	Nos. SOLARS I PARCEL.LES	COMPRADORS / EMFITEUTES	OCUPACIÓ	TIPUS CONTRACTE	PAGAMENT	DATA DEL CONTRACTE
2.765	1.241,05	S: 35, 37, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 82, 83, 84, 85, 86.	Josep de Caralt i d'Argila	Advocat i gerent, accionista de la Stat. Busqueta i Sala.	Venda perpètua	11.597,62 ptes.	16/XII/1879
2.766	192,018	S: part 72, 73	Josep de Caralt i d'Argila	"	"	2.500 ptes.	"
2.777	111,80	S: 70	Josep Andreu i Novell	Propietari	Venda perp. (*)	1.000 ptes. + 3 lliures cats. i 4 sous de cens anual	9/II/1880
2.778	262,80	S: part 24, 26, P: " 9, 10	Joan Rovira i Roig	Traginer i propietari	Venda perp. *	3.125 ptes.	"
2.781	338,42	S: 3, 5 P: 28, 29	Marià Riera i Salvà	Mestre de cases	Establ. perpetu	Entrada: 1.000 pts. + 4,5 duros anuals per cada solar	18/II/1880
2.809	306	S: 14, 16	Marià Riera i Salvà	"	"	E: 50 ptes. + 2.000 ptes. de censos al 3 p.c.	17/IV/1880
2.784	428,40	S: 48, 50 P: 16, 17	Francesc Cuní i Bonamusa	Comerciant	Venda perp. *	5.485 ptes.	9/III/1880
2.785	195,76	S: 77, 78	Francesc Cabot i Julià	Ebenista	Establ. perp.	Ent: 250 ptes.** Total: 1.416 ptes.	11/III/1880
2.786	272,90	S: 79, 80(part) P: 1, 2, 3,(part de totes tres).	Francesc Barri i Costa	Manyà i propietari	Venda perp. *	2.500 ptes.	11/III/1880
2.787	153	S: 20	Joan Pradell i Arenas	Pagès propietari	Establ. perpetu	Ent.: 250 ptes.** Total: 1.250 ptes.	12/III/1880
2.788	605,06	S: 13, 15, 17, P: 22, 23, 24, 25.	Antoni Amigó i Hernàndez	Fuster	Venda perp. *	6.950 ptes.	12/III/1880
2.789	42,66	S: 80 (part)	Manuel Cabot i Baixés	Mestres de cases	Venda perp. *	250 ptes.	15/III/1880
2.790	150	S: 80 (part) P: part: 1, 2, 3	Jaume Vidal i Deas	Pintor	Venda perp. *	2.000 ptes.	15/III/1880
2.800	81,60	P: 4	Jaume Vidal i Deas	"	"	750 ptes.	18/III/1880
2.791	?	S: 75, 76, part 4 i part 2	Gregori Arch i Pila	Mestre d'obres	Establ. perpetu	Ent.: 2 pollastres + 1.000 ptes. de censos	15/III/1880
2.814	153	S: 8	Gregori Arch i Pila	"	"	Ent.: 2 pollastres + 3.333,33 ptes. (= total)	28/IV/1880
2.815	336,36	S: 36, 38, 51, 52	Gregori Arch i Pila	"	"	"	"
2.792	102	S: 6	Germans J. i M. Jané i Escorza	Comerciant i fabricant resp.	Establ. perpetu	Ent.: 375 ptes.** Total: 2.375 ptes.	15/III/1880
2.793	160,61	S: part 2 part 4	Germans J. i M. Jané i E. i Antoni Cuadrada i Renter	" Comerciant	" "	" "	" "
2.794	102	S: 71	Jaume Cabot i Ricós	Mestre de cases	"	Ent.: 250 ptes.** Total: 2.250 ptes.	"
2.795	96,90	S: 72 (part)	Jaume Cabot i Ricós	"	"	"	"
2.796	82,87	S: 1	Jaume Cabot i Ricós	"	"	"	"
2.799	234,32	S: 31, 33, 64 i part 65	Pere Subirà i Puig	Tallador	"	Ent.: 500 ptes.** Total: 2.200 ptes.	18/III/1880
2.801	153	S: 28	J. A. Recasens i Magrinyà	Fabricant	"	Ent.: 120 ptes. + Cens 3 per cent 1.000 ptes.	"
2.808	306	S: 30, 32	M. Recasens i Magrinyà	Comerciant	"	Ent.: 2.000 ptes. + Cens 3 p.c. 1.666,67 ptes.	16/IV/1880
2.810	314,67	S: 18 P: 5,6	Josep Sagrera i Perejoan	Mitger	"	Ent.: 200 ptes.** 1.000 ptes. censos (= total)	17/IV/1880

2.811	306	S: 10, 12	Josep Artigas i Borrell	Comerciant	Establ. perpetu	Ent.: 550 ptes. + cens 3 p.c. : 2.000 ptes.(= total)	19/IV/1880
2.812	110,30	S: part 63	Teresa Lleonart i Casanovas.	Propietària	"	Ent.: 250 ptes. + cens: 1.166,66 pts (= total)	24/IV/1880
2.813	74,81	S: part 63	Teresa Lleonart i Casanovas.	"	"	"	"
2.816	500,91	S: 22, part 24 P: 7, 8, " 9	Teodora Falguera i de Puiguriguer	(no consta)	Venda perpètua	2.500 ptes.	28/IV/1880
2.838	221,74	S: 7 P: 26, 27	Josepa Roig i Mayol	(no consta)	"	2.800 ptes.	2/VI/1880
2.839	253,56	S: 9, 11	Salvador J. Carreras i Vila	Mestre de cases	Establ. perpetu	Ent.: 15 ptes. + Cens 3 p.c. : 1.500 ptes.(= total)	11/VI/1880
2.840	1.416	S: 66, 67, 68, 69, 19, 21, 23, 25, 27, 29, i part 65 P: 18, 19, 20, 21	Antoni Regàs i Anglada	Propietari	"	Ent.: 4 parells de pollastres + cens 17.166,33 ptes. (total)	12/VI/1880
2.841	1.146,41	S: 40, 42, 44, 46, 53, 54, 55, 56 P: 14, 15	Antoni Regàs i Anglada	"	"	"	"
537	797,81	S: 57, 58, 59, 60, 61, 62 P: 11, 12, 13	Antoni Regàs i Anglada	"	"	"	"

* Aquestes vendes perpètues tenen un caire especial, car els propietaris (Batllori) es reservaven el domini directe de la finca, la qual cosa suposava que no es tractava d'un venda amb tot rigor. Més endavant procurarem donar una explicació.

** És sorprenent de veure que, tot i essent un establiment a perpetuïtat, hom pot fer un càlcul del TOTAL que haurà de pagar l'emfiteuta. Interpretem que hom apuntava vers una redempció de cens a més o menys llarg termini, segons que preveia la Llei.

pollastres, quatre pel pagament d'entrada de cada finca, per una superfície de 3.350,22 metres quadrats. Més de vint-i-quatre solars i nou parcel.les eren la quantitat adquirida per aquest home, propietari de professió. Junt a ell hi havia sis altres propietaris, un dels quals era pagès.

La burgesia comercial era representada per cinc individus i la industrial per altres tres. Entre aquests últims hi trobem aquell aristòcrata progressista —segons que el bateja Francesc Costa— (22) que havia estat alcalde de Mataró bastants anys enrera, Josep de Caralt i d'Argila.

A part d'aquests homes de classe benestant, trobem un altre grup més heterogeni, els membres del qual tenen, emperò, un lligam. I és que tots estan vinculats al ram de la construcció d'una manera o altra, la qual cosa no és d'estranyar al segle XIX, segons que es desprèn d'altres estudis paral·lels sobre el tema (23). Així, trobem mestres de cases (4) i d'obres (1), un fuster, un ebenista, un pintor i un manyà. Entre la menestralia apareixen, també, un mitger (no podem especificar si és sinònim de parcer o de mitjaire, tot i que podríem decantar-nos per la segona opció atenint-nos al fet que la mitgeria i, en general, el tèxtil eren bastant profusos a Mataró), un tallador i, si bé amb calçador, hi entraria un traginer.

No obstant, a aquest últim i al manyà caldria considerar-los com a propietaris. El quadre ens indica que percebien rendes d'una cosa i de l'altra; tanmateix, però, és més possible que aquestes fossin més altes quan provenien de les propietats i que, així, poguessin gaudir d'un excedent per a l'especulació immobiliària. A més, potser és més lògic que sigui un hisendat i no un menestral el que preferentment tingui negocis d'aquesta mena.

Finalment, dues senyores, una vídua i una casada, apareixen en el quadre sense que hi constin les ocupacions respectives. Podríem elucubrar molt al respecte, però preferim d'abstenir-nos-en. Tot i això, tenim raons per creure en la possibilitat d'incloure-les en un grup de propietaris mitjans o de burgesos propietaris.

Quant a les gestions contractuals, val a dir que dels vint-i-sis individus que en feren, setze optaren per l'establiment emfitèutic, menys de la meitat d'aquests es decantaren per la venda perpètua amb reserva de domini directe per part dels propietaris de la finca 537, i solament tres van realitzar la compra absoluta de les finques a ells transferides.

Dels setze emfiteutes, set pertanyien al sector artesà i menestral, sis a la burgesia comercial

i industrial i tres eren propietaris. Entre els segons hi havia tres artesans i menestrals, un comerciant i, també, tres propietaris. I solament Josep de Caralt i d'Argila i les dues senyores de què acabem de parlar suara optaren per comprar la totalitat de la propietat de les finques traspassades.

D'aquesta anàlisi se'n desprenen les següents conclusions: a) L'establiment emfitèutic era a l'abast de tothom (i potser no cal dir-ho), b) Les vendes absolutes eren prohibitives per a la majoria dels contractants o potser no els interessava perquè podien gaudir-ne igualment sense desprendre's de tants diners, c) La venda perpètua amb reserva de domini directe donava un marge de llibertat d'actuació superior al de l'emfiteusi quant al fet de l'edificació posterior. Pot ser considerada com un tipus de contracte intermedi entre l'establiment a perpetuïtat i la venda absoluta.

Amb tot, caldria analitzar altres casos de traspàs de finques en altres llocs amb característiques similars, per a poder fer una generalització d'aquest fet econòmic.

Aquesta diferenciació en els tipus de contracte que observen la subsegüent edificació queda reflectida en els pactes o condicions de les inscripcions dels llibres del Registre de la Propietat.

Cal afegir aquí que les condicions de pagament són molt diferents d'uns envers els altres i, fins i tot, discriminatòries en algun cas.

LES CONDICIONS DELS CONTRACTES.

Un cop fets els traspassos de finques, calia acomplir els pactes acordats. No obstant, s'observen uns aspectes referents als solars i parcel.les que afecten o remeten a tercers. És el cas, per exemple, d'un dels pactes de la transferència de la finca 2.765 que diu que, en cas que el carrer de Balmes no s'obri, el propietari, Roc Batllori, retribuirà el comprador amb una indemnització de 1.000 pessetes (24), la qual cosa ens indica que es respirava un cert ambient de dubte quant al futur del veïnat. Tanmateix, les irregularitats no s'acaben aquí, puix que en la inscripció de la finca 2.777 podem llegir: *...el terreno vendido no tiene por la parte de mediodía la configuración que el plano citado señala.* (25), referint-se al projecte de distribució en solars de l'horta dels Batllori.

Suposem lògiques aquestes confusions en la delimitació i confrontació de terrenys i endevinem que, per la mateixa raó, apareixen altres condicions en les inscripcions. Seguint aquest criteri, el pacte sisè del contracte de la finca 2.781 observa *Deberá el adquisidor cerrar los huertos de dichas casas con pared á la altura de doce palmos, ó sean dos metros treinta y tres centímetros* (26). El segon pacte de la finca 2.777 ens n'explica la segona part *... que cuando el comprador edifique el solar que se le vende deberá abonar al dueño del otro solar..., la mitad del importe de la pared que divide ambos solares, en toda la altura que de la misma pared utilizare...* (27).

Una de les idees que hom tenia molt clares era que el traspàs de finques estava destinat al millorament del terreny, la qual cosa és inherent al mateix contracte emfitèutic. En aquest cas, hom donava a entendre que aquest millorament, segons la finalitat del projecte de parcel.lació, s'havia de fer edificant. En totes les inscripcions, principalment en les d'establiment perpetu, es fa referència a això i, per aquest motiu, el primer pacte contractual manifesta l'obligació dels emfiteutes a edificar en un termini determinat: *Que los adquisidores dentro el preciso término de seis meses a contar del dia de la otorgación de esta escritura deberán tener construídas casa o casas en los terrenos establecidos* (28). D'aquí extraiem la certesa que, si la inscripció és del 15 de març de 1880 i la següent parla de parcel.la edificada, s'ha complert la condició i que, en aquest cas, el 15 de setembre del mateix any, l'edifici ja s'havia bastit. La hipòtesi es corrobora quan ens assabentem que Gregori Arch i Pila no va edificar en la finca 2.815 en el termini establert i, per tant, va haver de restituir els terrenys a Roc Batllori. D'aquesta finca concreta sabem que, posteriorment, el propietari va tornar-la a vendre, aquesta vegada als germans Ponsa i Tarragó, mariner i cafeter respectivament, els quals van construir-hi una fàbrica de gènere de punt ja cap a finals de la dècada 1880-1890 (37).

Sabem que, en cas d'establiment perpetu, els propietaris podien exigir un termini per a l'edificació i que així ho van fer. Generalment, hom tenia mig any o un any per complir els acords i hi havia temps de sobres. Tanmateix, en cas de venda perpètua amb reserva de domini directe, el propietari sols podia reclamar, com a molt, una quantitat en concepte de traspàs de finca urbanitzada, això és, en concepte de lluïsme.

LES CONDICIONS DE L'EDIFICACIÓ.

Tal com és de suposar, evidentment tot aquell que havia de construir en la seva finca havia de recórrer al municipi a fi d'aconseguir l'autorització pertinent. I així ens consta que es va fer. D'aquesta forma, a més a més d'haver de complir els pactes amb els estabilients, l'urbanitzador havia d'obeir a allò dictaminat per l'Ajuntament. Així, hom presentava la sol.licitud a la comissió de policia urbana i aquesta la trametia al superior, facultat per a concedir permisos, afegint-hi les condicions municipals. Vegem-ne un exemple:

> *La Comisión de policia urbana, de conformidad con el precedente dictámen facultativo, opina que puede V.E. servirse otorgar*

el permiso que solicita D. Francisco Cuní para construir una casa y un almacén en la calle de Balmes, mediante que se sujete al plano que por duplicado presenta y observe las condiciones generales que se imponen en caso de nueva edificación y que son las siguientes:

1a.- Que intervenga en el emplazamiento de los edificios el arquitecto municipal, quien señalará además las líneas de fachadas y rasantes.

2a.- Que baje las aguas pluviales desde el tejado hasta el nivel del piso de la calle pasando el encanalado o tubo que las conduzca por el interior de las paredes de fachada.

3a.- Que baje el boquete del encanalado á flor de acera ó vierta las aguas al arroyo por debajo de la misma segun orden verbal que dé el citado facultativo.

4a.- Que las paredes medianeras tengan treinta centímetros de grueso si son fabricadas con ladrillo y cuarenta si lo fueren con mampostería á menos que entre el recurrente y el propietario o propietarios colidantes se haya convenido que las vigas carguen sobre todo el grueso de las paredes en cuyo caso se consentirá construir estas con ladrillos, dándolas el grueso de 15 centímetros.

5a.- Que construya las aceras en conformidad al modelo de las de estas casas consistoriales y de la anchura que le indique el arquitecto municipal.

6a.- Que aún después de terminada la construcción del edificio á que este dictamen se refiere, no permita que se habite hasta haber colocado las aceras a su pié.

7a.- Que haga pintar la fachada por persona périta.

8a.- Que construya las jambas y dinteles de las puertas de entrada y los balcones con losa o piedra labrada.

9a.- Que á más de la obligación en que está de colocar una luz que advierta al viandante en la parte exterior del edificio mientras duren las obras exteriores, deberá dejar encendido á sus costas, el farol del alumbrado público más próximo hasta la terminación de aquellas.

10a.- Que dé aviso en secretaría á los ocho días de terminadas las obras exteriores, para que pueda examinarlas el arquitecto municipal.

V.E., sin embargo, acordará lo que estime más procedente (30).

Al cap de dues setmanes, l'interessat rebia la resposta de l'Ajuntament:

Este Ayuntamiento en sesión de 16 del actual acordó autorizar á V. para levantar de nueva planta en la calle de Balmes una casa de un cuerpo y un alto y contiguo á la misma otro edificio de sólo bajos que desea destinar á almacén, mediante que se sujete... (31).

Sense més requisits, l'edificació podia posarse en marxa de seguida que el mestre d'obres fos contractat.

Sembla ser que l'activitat constructiva anava bé i que els carrers nous devien estar agitats. A rel d'això, les inspeccions municipals, si no freqüents, deurien ser periòdiques. La documentació utilitzada deixa constància que la seva actuació no fou endebades, car l'Ajuntament dirigí una carta amenaçant el propietari —en aquest cas una senyora— que s'havia saltat les normes:

Habiendo V. dejado de cumplir las condiciones 5a. y 9a. señaladas en la comunicación que se le remitió con fecha 15 de setiembre de 1880, referentes á la concesión de permiso que le otorgó el Ayuntamiento de mi presidencia en sesión de 3 de los expresados mes y año para levantar de nueva planta una casa de dos cuerpos y un alto en la calle de Balmes esquina á la de Campeny, prevengo a V. que si dentro del improrrogable plazo de 15 días no ha colocado V. las aceras al pié de la espresada finca y no ha enlucido la fachada de la misma, me veré en el sensible caso de ordenar que las mentadas obras se ejecuten por la brigada municipal con cargo al valor del espresado edificio (32).

La carta anava signada per l'alcalde de la ciutat, Marcel.lí Roca.

Desconeixem com acabà la cosa, però la carta és prou explícita i contundent com per a endevinar-ne les conseqüències.

LA CONFIGURACIÓ DEL NOU VEÏNAT.

L'eufòria econòmica de què havíem parlat anteriorment esdevingué, certament, eufòria constructiva i, ja el mateix any 1880, el padró municipal de ciutadans enregistra 152 habitants en el nou veïnat. Ens preguntem, però, com es desenvolupà el procés d'urbanització?, amb quina intensitat?

Seguint la metodologia ja esmentada, hem pogut elaborar un quadre que expressa els anys de construcció en les parcel.les i solars. Tanmateix, no totes les finques foren urbanitzades, i algunes ho foren només parcialment. La raó ja la sabem: les vendes perpètues absolutes no podien obligar el comprador a edificar en un termini fix, com tampoc les altres vendes també perpètues.

NÚMERO FINCA	ANY EN QUÈ JA S'HI HAVIA CONSTRUÏT	TIPUS DE CONTRACTE
2.765	Després de 1891	Venda "absoluta"
2.766	Entre 1879 i 1883	" "
2.777	?	Venda perpètua
2.778	Entre 1880 i 1888	" "
2.781	" març i juliol de 1880	Establiment perpetu
2.784	" 1883 i 1884	Venda perpètua
2.785	Després de 1885	Establiment perpetu
2.786	Entre 1880 i 1881	Venda perpètua
2.787	" " "	Establiment perpetu
2.788	" " "	Venda perpètua
2.789	" " 1884	" "
2.790	" " 1881	" "
2.791	" nov. 1881 i gener 1882	Establiment perpetu
2.792 } 2.793 }	1880	" "
2.794	"	" "
2.795	"	" "
2.796	"	" "
2.799	"	" "
2.800	Entre 1880 i 1881	Venda perpètua
2.801	" 1882 i 1884	Establiment perpetu
2.808	1880	" "
2.809	Entre 1880 i 1882	" "
2.810	1880	" "
2.811	Entre 1880 i 1881	" "
2.812 } 2.813 }	" 1880 i 1887	" "
2.814	" 1880 i 1881	" "
2.815	" 1888 i 1890	" "
2.816	Després de 1886	Venda "absoluta"
2.838	1880	" "
2.839	Entre 1880 i 1881	Establiment perpetu
2.840	Una part en 1881	" "
2.841	Entre 1886 i 1896	" "
537	Després de 1882	" "

De l'anàlisi d'aquest quadre se'n desprenen diverses conclusions.

Durant els cinc primers anys de construcció hi hagué força activitat, amb la urbanització de 10 finques, el 1880 és l'any més agitat. L'any següent també enregistra gran dinamisme amb l'edificació en 8 finques i part d'una altra, de la qual sabem que fou subdividida. En una subparcel.la d'aquesta finca, la núm. 2.840, enregistrada amb el número 2.877 va ser-hi bastit un edifici. En el trienni 1882-1884 va edificar-se en sis finques. És a dir, doncs, que entre 1880 i 1884 s'aixecaren 25 construccions de nova planta. Foren els anys de màxima activitat urbanitzadora en el nou veïnat. Per contra, aquesta activitat s'estronca el 1885 i fins el 1887 no es reprèn la construcció, la qual es fa en dues finques. El 1888 i 1890 s'edifica en altres dues.

A desgrat d'això, aquestes dades són imprecises car no sabem amb exactitud quan s'edificà en cinc de les finques (2.765, 2.777, 2.785, 2.816 i 537). Al nostre entendre, la urbanització d'aquestes degué efectuar-se a principis de l'actual centúria o a finals de l'anterior, com és el cas de la finca 2.841, en la qual va edificar-s'hi en 1896.

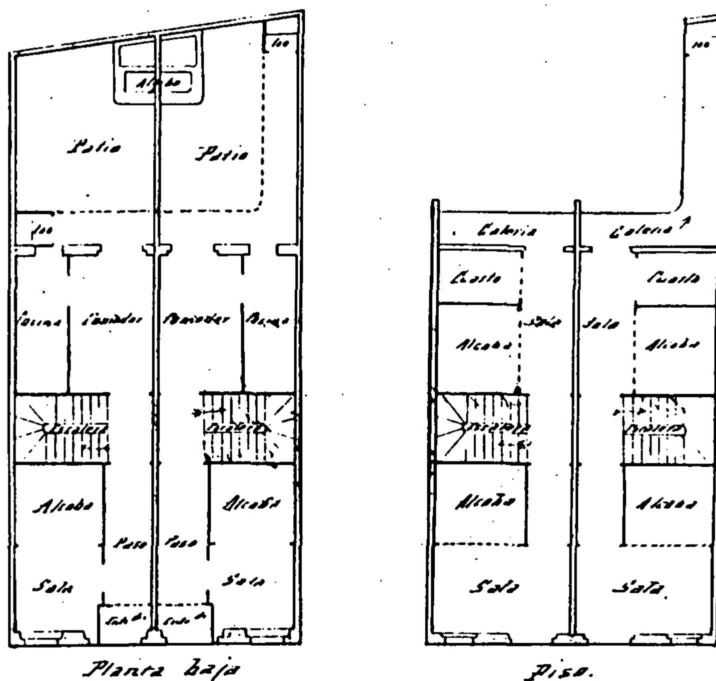
Una altra de les conclusions extretes de l'anàlisi del quadre és que, de les 25 finques edificades, 17 estaven sotmeses a un contracte de tipus emfitèutic, la qual cosa ens indueix a afirmar la hipòtesi que apuntàvem dient que els establiments perpetus apressaven els emfiteutes a construir, acomplint els acords pactats. De les altres onze edificacions, dues eren en finques de venda absoluta i sis de venda perpètua. Totes, doncs, entre 1880 i 1884.

La relació entre els anys de construcció i les categories sòcio-professionals dels constructors ens acondueix a extreure una tercera conclusió. És sobradament sabut que el tipus de contracte va directament relacionat amb la professió del contractant; aleshores podem afirmar que artesans i menestrals s'apressaren a construir en les finques adquirides. Malgrat tot, però, això no deixa de ser una generalització.

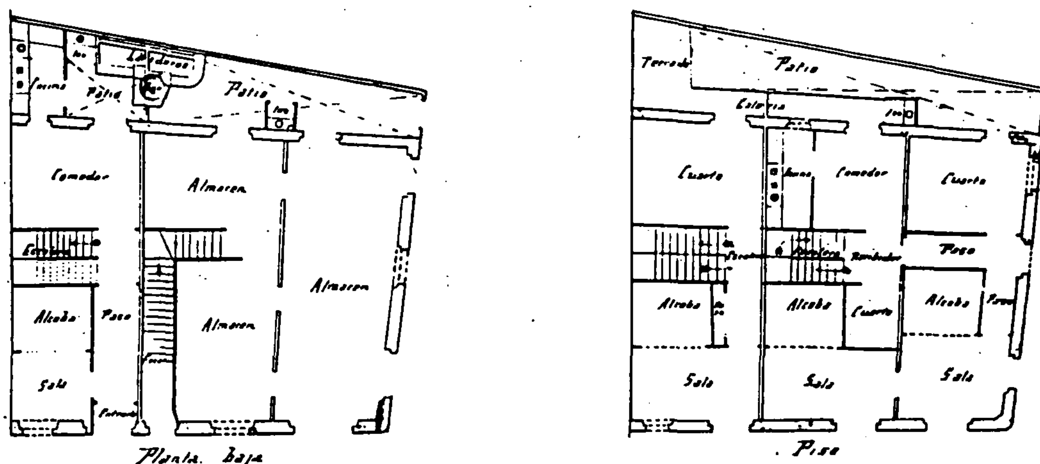
Un dels punts que valdria la pena observar en aquest apartat és el que fa referència a l'objecte construït, això és, a les cases.

És innecessari repetir que el projecte de distribució en solars de l'horta Batllori estava inclòs dins el Pla d'Eixampla de Mataró. No obstant, convindria tocar un altre aspecte que, si bé en el primer no se'n parla, sí que està previst en el segon. Certament, els carrers de Balmes, Campeny i Ibran responen a una tipologia característica, també, dels altres carrers nous pensats per Palau i Cabañes, però, a més a més de l'amplada, rectitud, etc., tots aquests carrers s'identifiquen per un tipus particular d'edificació: les cases de "cós", que són "la característica del Mataró contemporani", segons el criteri de Joaquim Llovet, del qual ens fem ple ressò (33). Les cases de cós eren cases de cinc metres d'amplada, amb pis superior i hort o jardí a la part posterior. L'amplada venia justificada per la mida apta de les bigues a fi que no es flectissin pel pes de la construcció, i poguessin sostenir, si calia, els quinze metres d'alçada màxima de les cases, segons que s'estipulava en el Pla d'Eixampla (34). Malgrat això, són de més profusió les cases de baix i pis, que no les de més plantes.

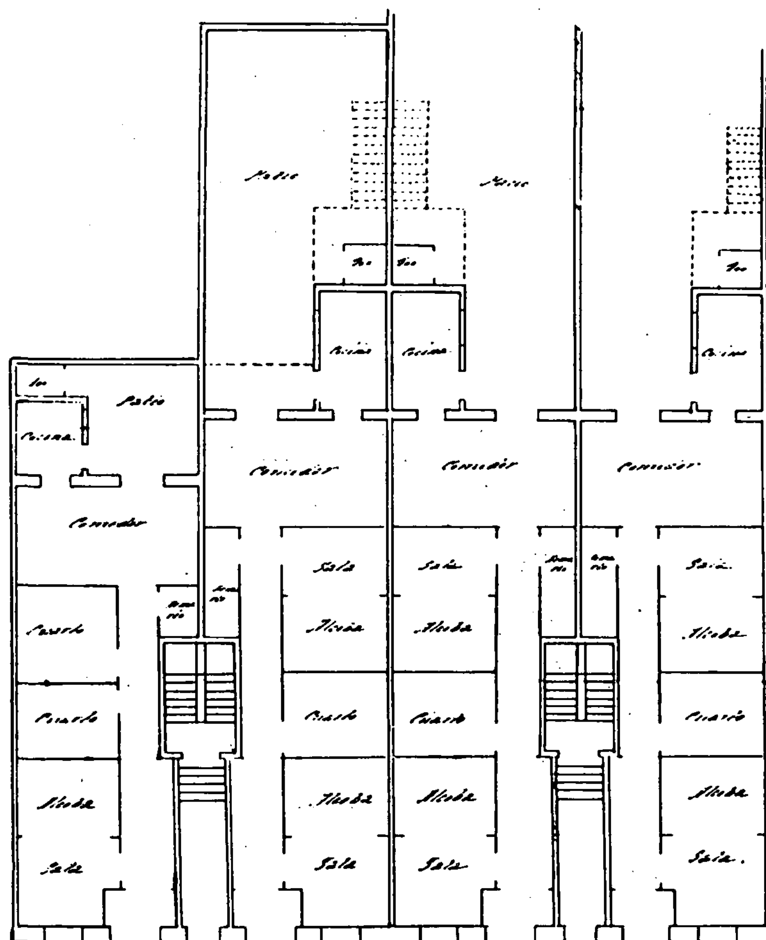
Si abans dèiem que tant el propietari com la municipalia posaven condicions en el bastiment dels edificis, cal dir ara que també Palau i Cabañes van posar-ne, una de les quals era que *los proyectos se presentarán con sus plantas y perfil de la fachada sujetándose á las prescripciones indicadas* (35). D'aquesta manera, en els expedients de permisos municipals d'obres s'hi adjunten els plànols de les cases a construir. Les cases són de diversos tipus. Els gravats en representen tres de diferents; una casa d'una sola planta, una altra de baix i pis, i una tercera que correspon a un cas concret, a l'edifici de la cantonada del carrer de Balmes amb el de Campeny. Val a dir que els dos primers encara són localitzables en diversos números del veïnat i que l'altre conserva la seva configuració primigènia.

TIPUS DE CASA AMB PLANTA BAIXA I PRIMER PIS
Arxiu Municipal de Mataró
Nova Planta. Fom. 1, 3, 7 - 57 carrer de Balmes

TIPUS DE CASA DE CANTONADA
Arxiu Municipal de Mataró
Nova Planta. Fom. 1, 3, 2 - 23 bis - carrer de Balmes

TIPUS DE CASA D'UNA SOLA PLANTA
Arxiu Municipal de Mataró
Nova Planta. Fom. 1, 3, 6 - carrer de Balmes

ELS VEÏNS.

La construcció de cases es féu simultàniament als tres carrers i, a mida que s'anaven enllestint els edificis, hom començà a habitar-hi. Segons les dades que ens brinden els padrons municipals dels anys 1880 i 1889, que són les que hem reflectit en diferents quadres, podem dir que el 1880 ja hi havia 35 cases habitades en el nou veïnat i amb un total de 152 veïns repartits de la següent manera: 92 al carrer de Balmes residents en 19 cases, 31 al carrer d'Ibran en 9 cases i 29 al de Campeny en 7 cases. La mitjana resultant d'habitants per casa és de 4,35 i cal considerar que, si bé hi havia gent vivint sola, hi havia llars albergant 8 i 13 persones, la qual cosa ens fa pensar que hi havia habitacles de totes mides i per a tots els gustos. Malgrat això, és important ressaltar que el tipus de família nuclear era el més estès i que no sempre, junt al matrimoni i als fills, hi convivien oncles, ties o avis.

Igualment, els padrons d'habitants ens indiquen la professió d'aquells que viuen en aquest barri i, en algun cas, si el titular de la casa és propietari o està en arrendament.

Segons que hem observat anteriorment, l'especulació immobiliària tenia un pes específic i d'importància considerable. Ara insistim en la qüestió perquè dels titulars d'aquestes 35 cases, n'hi ha solament 7 que en siguin els seus propietaris, i la resta, és a dir les quatre cinquenes parts que són 28 cases, estan sota contracte.

PADRÓ MUNICIPAL – CARRER DE BALMES – DESEMBRE 1880 (36)

NÚM. CARRER	PIS	NOMBRE DE VEÏNS/CASA	TITULAR DE LA CASA I FAMILIARS *	PROFESSIÓ	PROPIETARI
1	1	4	Manuel Jané i Escorsal	Fabricant	Srs. Cuadrada i Cia.**
5	–	4	Antoni Comas i Camps	Mitger	Manuel Cabot
			Teresa Garí i Viñals	Mestressa de casa	
6	2	6	Josep Ribas i Nualar	Teixidor	Marià Riera
6	–	3	Tomàs Roure i Marfà	Manyà	"
6	–	6	Narcís Trull i Serra	Jornaler	"
–	–	3	Pere Gilabert i Artimbau	Mariner	—
8	B	3	Ramon Canadell i Sala	Jornaler	Isidre Iglesias
8	3	4	Josep Pons i Anglada	Mitger	Josepa Roig
8	2	4	Thomas Floyd Floyd	Empleat	Josepa Bosch
8	1	2	Isidre Iglésias i Josepa Roig	– –	Ells mateixos
10	—	4	Ferran Sans i Majó	Jornaler	Jaume Carreras
			Eduard Sans i Alfonso	Sabater	
12	B	4	Miquel Sibilla i Torment	Industrial	Salvador Carreras
12	1	2	Ramon Robira i Socias	Operari	—
			Rita Rodríguez i Galbany	Operària	
13	–	7	Josep Sagrera i Perajoan	Comerciant	Ell mateix
			Rita Font i Carbonell	"	
			Adjutori Sagrera i Matas	Carreter	
15	–	8	Joan Pradell i Arenas	Pagès	Ell mateix
			Josep Pradell i Saurí	Estudiant	
			Magdalena Pradell i Saurí	Teixidora	
			Pere Pradell i Saurí	Estudiant	
18	–	7	Marià Riera i Salvà	Mestre de cases	Ell mateix
20	–	4	Joan Gurri i Robert	"	Marià Riera
20	–	4	Ramon Vila i Solé	Jornaler	"
25	–	13	Josep A. Recasens i Mogriña	Fabricant	Ell mateix
			Un fill seu	"	
			Un cunyat seu	Passamaner	

* Dels noms que aquí apareixen, n'hi ha que corresponen a les mateixes persones que les que hem trobat al quadre sobre traspassos de finques, ara bé, hi ha errors en les transcripcions.

** La companyia (Cia) dels senyors Cuadrada són els germans Jané i Escorza (vegeu quadre sobre traspassos de finques), per tant, ell mateix és el propietari.

Un altre dels punts a valorar és el referent a les professions o ocupacions laborals. D'aquestes n'hem comptades 52, tot i que tres són bastant inconcretes (és el cas d'una casada, una soltera i una vídua). Les professions d'alta categoria social són mínimes: tres fabricants i un industrial. Per altra banda, hi ha dos comerciants. Entre els oficis artesans i menestrals és on hi ha la major quantitat d'ocupats, els quals sumen fins a 25, i tenen les següents professions: mitgers (2), teixidors (6), manyans (3), sabater (1), operaris (2), mestres de cases (2), passamaner (1), talladora (1), pintor (1), soguer (1), cosidora (1), i també hi incloem un maquinista, un mariner i dos carreters, encara que amb certa recança. El tercer grup acull gent dedicada a l'explotació dels recursos naturals, com un

PADRÓ MUNICIPAL – CARRERS D'IBRAN I DE CAMPENY – 1880 (37)

IBRAN

NÚM.* CARRER	PIS	NOMBRE DE VEÏNS/CASA	TITULAR DE LA CASA I FAMILIARS	PROFESSIÓ	PROPIETARI **
3	–	4	Joan Pous i Riera	Picapedrer	–
5	–	2	Josepa Díaz i Mataró	Talladora	–
			El fill seu	Pintor	
7	–	3	Francesc Barri i Costa	Manyà	Ell mateix
			La seva muller	Mestressa de casa	
7	1	4	Dolors Enrich i Ramon		Francesc Barri
			El seu fill	Manyà	
			Un parent seu	Maquinista	
11	–	3	Jerònim Ximenes i Castany	Soguer (corder)	–
13	–	5	Joan Mas i Salvà	Jornaler	–
			El seu fill	Estudiant	
9	–	3	Tomàs Berenguer i Sala	Pescador	–
			Una parenta	Cosidora	
21	–	1	Concepció Broquetas i Recasens	Pentinadora	–
21	–	6	Francesc Domènech i Almirall	Carreter	–

CAMPENY

NÚM.* CARRER	PIS	NOMBRE DE VEÏNS/CASA	TITULAR DE LA CASA I FAMILIARS	PROFESSIÓ	PROPIETARI
1	–	6	Pau Cusachs i Rossell	Jornaler	–
3	–	5	Frederic Freixenet i Solans	Teixidor	–
5	–	3	Joan Auradell i Anglada	Jornaler	–
7	–	4	Josep Vila i Albi	Teixidor	–
			El seu fill	Estudiant	
9	–	1	Maria Padró i Carbella		–
11	–	3	Salvadora Galés i Martí		–
13	–	7	Ramon Bartolí i Breu	Teixidor	–
			Un fill seu	Teixidor	

*– La numeració del carrer, tant en el cas d'un com en el de l'altre, correspon a una sola banda d'aquest, puix que a l'altra vorera hi ha ubicades fàbriques i indústries i els habitacles no hi tenen lloc.

**– *Els padrons municipals només donen informació dels propietaris del carrer de Balmes l'any 1880. Aquí sols n'hem pogut esmentar un pel fet que apareix també al quadre sobre traspassos de finques.*

pagès, un picapedrer, un pescador i set jornalers que constitueixen l'ocupació amb un grup més nombrós de persones de tot el veïnat. Després d'aquests hi ha altres professions diverses com una pentinadora, un empleat i dues mestresses de casa que sumades a 4 estudiants donen el total de 52.

Altres consideracions al respecte són, d'una banda, que dos dels estudiants són fills d'un jornaler i d'un teixidor. Si bé en el quadre no hem especificat les edats de ningú, sí que manifestem aquí la nostra atenció pel fet que el fill del segon era estudiant als 24 anys, la qual cosa suposa que

El carrer de Balmes avui, des de baix a mar.
Fotografia: Miquel Sala. MASM.

Una de les cases construïdes al carrer de Balmes.
Fotografia: Miquel Sala. MASM.

de tant en tant també hi havia qui es guanyava bé la vida sense dedicar-se als grans negocis. El mateix creiem del primer, si bé no en podem concretar l'edat. Quant als altres dos estudiants, germans i fills d'un pagès, val a dir quelcom semblant puix que quatre braços més al tros mai hi són de sobres.

D'altra banda, podríem fixar també l'atenció en les ocupacions que tenen les diverses dones que apareixen al quadre. De les 10 que hi ha, ja hem dit que tres són difícils de determinar (!), les altres set són: dues mestresses de casa (és curiós que se'n faci esment car això no comporta cap benefici remunerat), dues que participen activament en el negoci familiar com l'operària i la comerciant, una cosidora, una pentinadora i una talladora, tres professions autònomes.

Fins aquí, l'anàlisi del padró municipal de 1880.

Després del padró municipal de 1880, no en trobem cap altre fins el 1889. Per a veure l'evolució dels carrers de forma més detallada, hagués anat bé disposar-ne d'un altre cap a mitjans de la dècada, però malauradament no hi és.

PADRÓ MUNICIPAL – CARRER DE BALMES – 1889 (38)

NÚM. DEL CARRER	PIS	NOMBRE DE VEÏNS/CASA	TITULAR DE LA CASA I FAMILIARS	PROFESSIÓ
2	–	4	Joan Bombardo i Barjili	Manyà
4	–	5	Benet Ramos i Romagosa	Filador
4	–	3	Josep Junoy i Pous	Filador
5	–	3	Rosa Serra i Ros	–
5	–	1	Juan Fernández i Fernández	Sabater
5	1	4	Pedro Sánchez i Paredes	Rajoler
6	–	3	Joaquim Morera i Tresserres	Botiguer
6	B	5	Josep Cotonat i Bernacho	Jornaler
			El seu fill	Jornaler
			Un parent	Jornaler
6	1	5	Joan Garcia i Ribas	Filador
			El seu fill	Fuster
			Un parent	Jornaler
6	2 (2)	5	Rafael Orriols i Cutrina	Teixidor
6	2 (1)	4	Pere Tarafa i Pujol	Sabater
			Maria Fàbregas i Congost	Teixidora
6	1	5	Josep Pagès i Vidal	Bracer
7	–	7	Josep Ribas i Nualar *	Teixidor
			El seu fill	Fonedor
			Una parenta	Modista
8	B	5	Antoni Roca i Botey	Torner
8	1	4	Fidel Figueras i Nogueras	Jornaler
9	–	3	Pedro Ortiz i Montaña	Llauner
9	–	2	Pedro Ortiz i Clavell	Llauner
10	–	4	Antoni Comas i Comas	?
10	1	3	Caterina Fernández i Rovira	–
			Miquel Montent i Fernández (fill)	Barreter
11	–	3	Esperança Puig i Soler	–
			El seu fill	Mestre de cases
11	1	4	Víctor Leal i Molina	Empleat
11	2	4	Jacques Herritrou Day	Maquinista
11	3	3	Francesc Prims i Padrós	Jornaler
			Francesc Prims i Patau (fill)	Mestre de cases
12	–	3	Jaume Calvo i Font	Jornaler
			El seu fill	Jornaler
12	–	1	Gumersind Planas i Alsina	Jornaler
12	1	5	Bonaventura Fàbregas i Vila	Jornaler
13	–	5	Josep Sagrera i Perejoan *	Carreter
14	–	5	Josep Batlle i Rigola	Propietari
			El seu fill	Comerciant
			Un parent	Estudiant
			Persona no-familiar	Serventa
15	–	2	Joan Barri i Anfrens	Jornaler
15	1	3	Marià Vives i Juvé	Jornaler
16	–	3	Eduard Roig i Enrich	Manyà
18	–	7	Marià Riera i Salvà *	Mestre de cases
20	–	11	Josep Sala i Almar	Militar
			Josepa Torres i Sintes	Servei domèstic
			Francesc Sala i Torres (fill)	Militar
			Josep Sala i Torres (fill)	Militar
			Romuald Sala i Torres (fill)	Estudiant
22	–	4	Francesc Cardona i Robert	Mitger
			El seu fill	Mitger
			Manuel Vilatersana (no-faml.)	Mitger

23		11	Josepa Coll i Aulet	Servei domèstic
			Francesc Arnó i Coll	Teixidor
23	–	4	Josep Gallart i Soler	Jornaler
24	–	4	Esteve Jofre i Vives	Tallista
			La seva muller	Servei domèstic
24	2	7	Ildefons Marcet i Munt	Jornaler
26	–	5	Rossend Montferrer i Vila	Caporal de mar
27	–	6	Josep Casanovas i Ilvant	Propietari
			Un fill seu	Procurador
30	–	2	Pau Garriga i Rabassa	Jornaler
30 bis	–	9	Josep Julià i Fart	Mariner
			Una filla seva	Cosidora
			Un fill seu	Dependent
			Un fill seu	Manyà
30	2	3	Josepa Anglada i Massó	–
31	–	4	Francesc Poma i Tarragó	Mitger
31	–	6	Manuel López i Pérez	Militar
			Persona no familiar	Serventa (?)
31	–	7	Joaquim Colomé i Solà	Jornaler
31	–	3	Josep Planas i Masriera	Jornaler
31	–	8	Manuel Ventura i Sid	Jornaler
			Una parenta	Servei domèstic
31	–	5	Alfons Dotras i Maña	Ebenista
			Un parent	Músic
31	–	5	Joan Fàbregas i Batlle	Manyà
31	–	3	Jaume Serra i Bonany	Mestre de cases
31	–	5	Josep Saleta i Nadal	Forner
			Una filla seva	Estudiant
31	–	2	Francesc Cuní i Bonamusa	Comerciant

*– Aquestes tres persones, amb les respectives famílies, ja vivien en aquest carrer vers el 1880, si bé algun havia canviat de casa.

PADRÓ MUNICIPAL – CARRER D'IBRAN – 1889 (39)

NÚM. DEL CARRER	PIS	NOMBRE DE VEÏNS/CASA	TITULAR DE LA CASA I FAMILIARS	PROFESSIÓ
3	–	3	Miquel Nogueras i Jacas	Traginer
5	–	4	Jaume Vidal i Deas **	Pintor
7	–	3	Rosa Torres i Aleu	–
7	–	3	Bartomeu Prats i Corantí	Mariner
9	–	3	Francesc Barri i Costa *	Industrial
			El seu fill	Aprenent
9	–	3	Tomàs Berenguer i Sala *	Pescador
13	–	5	Joan Mas i Salvà *	Jornaler
			El seu fill	Jornaler
15	–	4	Magí Pujol i Pons	Manyà
17	–	4	Marià Murlans i Coll	Teixidor
			Persona no familiar	Llauner
17	–	3	Maria Naspleda i Creus	–
17	–	3	Jaume Castellà i Lloveras	Jornaler
21	–	5	Joan Baiget i Banús	Fuster
			Un parent	Calderer
21	–	4	Joan Parramon i Font	Jornaler
21	–	4	Pere Cingla	Jornaler
21	–	4	Joana López i Paulí	–
			Rossend López i Paulí	Mitger

PADRÓ MUNICIPAL – CARRER DE CAMPENY – 1889 (40)

NÚM. DEL CARRER	PIS	NOMBRE DE VEÏNS/CASA	TITULAR DE LA CASA I FAMILIARS	PROFESSIÓ
1	–	5	Joan Fàbregas i Vila	Manyà
			Un fill seu	Teixidor
3	–	4	Jaume Ribalta i Salbat	Teixidor
7	–	4	Ramon Monpio i Homs	Fuster
8	–	6	Joan Gurri i Robert *	Mestre de cases
8	–	3	Enric Pons i Pou	Filador
8	–	3	Ramon Arnó i Coll	Mitger
9	–	7	Pau Cussachs i Rossell *	Jornaler
			Un fill seu	Jornaler
10	–	6	Antoni Puigvert i Riera	Mestre de cases
10	–	4	Josep Serra i Horta	Jornaler
			El seu fill	Ferrer
11	–	5	Ma. Àngela Puig i Solà	–
			Un fill seu	Jornaler
12	–	5	Cecília Monné i Corts	–
12	–	3	Joaquim Soler i Molinet	Fuster
12	–	5	Josep Cardona i Gras	Jornaler
13	–	7	Josep Sarlat i Vanlla	Carreter
15	–	3	Francesc Carles i Agustí	Jornaler
15	–	3	Francesc Tudela i Artigues	?
15	–	4	Tomàs Biladelllor i Lluy	Manyà
17	–	6	Josep Badia i Claramunt	Jornaler
			Un parent	Jornaler
19	–	7	Ramon Vidal i Tusell	Jornaler
21	–	6	Josep Morral i Badia	Jornaler
23	–	3	Antoni Arnau i Sararols	Forner
23	–	2	Josep Simó i Losas	Jornaler
23	–	4	Josep Ill i Montserrat	Majordom

* – Aquests individus ja vivien en aquest veïnat el 1880.

**– En realitat, el segon cognom de Jaume Vidal no és Deas sinó Díaz la qual conclusió s'extreu de la comparació dels veïns del carrer Ibran núm. 5 l'any 1880 amb els mateixos número i carrer de 1889.

I diem això perquè el salt quantitatiu de la població d'un any envers l'altre és molt considerable. Si la població del veïnat de 1880 era de 152 habitants, nou anys més tard aquesta havia augmentat fins a 409. Evidentment, aquest increment es justifica perquè també el nombre de construccions de cases és superior: si abans n'hi havia 35, ara n'hi ha 91, és a dir que ha crescut més de dues vegades i mitja, i quasi en la mateixa proporció que el nombre de veïns. Així doncs, la diferència proporcional del nombre de veïns per casa entre ambdues dates és quasi inexistent.

D'altra banda, les 91 cases eren repartides en 45 edificis diferents. Tot i que n'hi ha d'una sola planta, d'altres són una veritable comunitat de veïns, com és el cas del número 31 del carrer de Balmes.

Quant als residents en les cases, val a dir que de les 91, més de la meitat acullen famílies estrictes de matrimoni i fills (55) i poc més d'una tercera part ho fa, a més a més, amb parents més o menys pròxims (32). Les altres quatre són cases en què hi viuen germans o gent sola. Potser és també sociològicament important ressaltar que en alguns habitatges hi viuen tres dones soles amb o sense relació de parentiu.

En resum, hi ha 87 famílies, de les quals 32 alberguen 49 parents respectius.

En l'aspecte sòcio-professional, cal destacar la diversitat d'oficis i ocupacions laborals, fruit de l'auge poblacional del veïnat. Tanmateix, el percentatge de població activa es manté estable entre aquests nou anys, malgrat que hi ha una lleugerís-

		Balmes	Ibran	Campeny	Total	Diferència proporcional envers el total de 1880
1880	Població	92	31	29	152	
	Nombre de cases habitades	19	9	7	35	
	Densitat habitants / casa	4,84	3,44	4,14	4,34	
1889	Població	247	57	105	409	2,69
	Nombre de cases habitades	53	15	23	91	2,60
	Densitat habitants / casa	4,66	3,80	4,56	4,49	1,03

sima tendència de la població dependent a incrementar. En termes absoluts, òbviament, la població activa passa de 43 a 115, augmentant en un 267 per cent.

1880: 152 habitants – 43 ocupacions productives.
Població activa: 28,2 per cent.

1889: 409 habitants – 115 ocupacions productives.
Població activa: 28,1 per cent.

Prenent com a patró el mateix que hem utilitzat per a 1880, la classificació de les categories sòcio-professionals queda de la següent manera: Els professionals de més alt nivell sòcio-econòmic són els que ostenten ocupacions més solvents; és el cas dels comerciants (2), propietaris (2), militars (4) i industrials (1). Com es pot comprovar, també són les professions més minoritàries. Després d'aquests hi ha els artesans i els menestrals, que conformen el grup més nombrós i de llarg. Per ordre d'importància numèrica, aquests són: teixidors i manyans (7 i 7), mestres de casa i mitgers (6 i 6), fusters i filadors (4 i 4), llauners (3), sabaters i forners (2 i 2), carreters i traginers (2 i 1), de la resta sols n'hi ha un de cada: rajoler, fonedor, modista, torner, barreter, calderer, pintor, ebenista, cosidora, tallista i ferrer. També podem incloure-hi un maquinista, un caporal de mar i dos mariners, amb els quals aquest grup suma 59 artesans i menestrals, etc.

Destaca també, a diferència de l'estadística de 1880, un grup de persones ocupades en professions de serveis. Són: un botiguer, un empleat, un majordom, dues serventes, un dependent i un aprenent. A aquest caldria afegir potser un procurador, tot i que seria socialment superior als altres pel nivell de les rendes, i un músic. En total, 9 persones.

El següent grup no es distingeix dels anteriors per qüestions socials, però sí per raons professionals. Es tracta d'aquelles persones dedicades a l'explotació dels recursos naturals, segons que les classificàvem abans. Un pescador, un bracer i trenta-quatre jornalers, que com anys enrera són la professió majoritària, constitueixen probablement el grup econòmic més humil.

Finalment, després de recomptar 113 persones amb ocupació laboral remunerada, apareixen en el quadre quatre mestresses de casa i tres estudiants que representen població dependent. Amb aquests trobem 42 tipus diferents de treball, amb la qual cosa la diversitat professional del veïnat s'enriqueix, puix que el 1880 aquesta es reduïa a 25. Cal esmentar que hi ha dos homes dels quals no en consta la professió, a l'igual que diverses dones sobre les quals s'especifica el seu estat (conjugal, o no), malgrat que no l'haguem reflectit en el quadre per desestimar-ne la seva informació sobre aquest aspecte.

El grup professional femení està constituït per quatre mestresses de casa, dues serventes, una modista, una teixidora, una cosidora i una estudianta. Totes 10 estan incloses en els altres grups suara esmentats.

A pesar d'haver estat comentant i analitzant tot això fins ara, creiem que és el moment de plantejar-nos una qüestió que feia estona que ens ballava pel cap: Totes aquelles persones que havien adquirit alguna finca, ho van fer per a construir-s'hi la seva pròpia casa o per a arrendar-la o vendre-la a una altra persona? Dit d'una altra manera: Quina finalitat tenia la construcció, a part de contribuir a la realització del Pla d'Eixampla?. I també: Per què s'escollí un model com el de les cases de cós?

Intentant respondre a la primera qüestió, hem de dir que ja n'hem parlat, estadísticament i tot, i que efectivament solament alguns dels urbanitzadors es quedaren a viure als carrers del nou veïnat. Dels altres hem conclòs que es dedicaren als negocis immobiliaris. I aquí entronquem amb

la tercera part de la pregunta.

Certament, la documentació consultada justifica el fet de la urbanització en general de la ciutat, interpretant-lo sociològicament. És a dir que, malgrat les diferents propostes, hom n'escollí una pels "avantatges" que aportava:

De los tres sistemas que podemos denominar casas sueltas, casas mixtas y casas por pisos, preferimos el primero como antes hemos dicho: relegar á los obreros á las habitaciones peores de una buena casa en que más comodamente se alojan otros, es obligarles á poco favorables comparaciones y si todos los pisos están igualmente ocupados por trabajadores, resulta sobrado hacinamiento y poca tranquilidad en las horas de descanso además de no interrumpidas discusiones (41).

La transparència del text és prou expressiva com per a fer-ne qualsevol comentari. Tanmateix, pensem que Palau i Cabañes es fan ressò en el seu Pla de Rectificació i Eixample, del sentiment burgès i el racionalisme excessiu considerant els obrers com a problema social en si.

I, llevat d'algunes excepcions, aquesta mesura es portà a terme, segons que hem vist, de forma més o menys dissimulada i subliminal. Val a dir que les cases de cós eren a l'abast de la butxaca obrera més que altres tipus de cases més sofisticades. Tot i això, no podem dir que tot el Projecte s'hagués pensat per a les classes obreres i prou, però el que sí que és cert és que hom creia en un estancament urbà que calia superar: ... *débese tener en cuenta que aún sin admitir aumento de población se poblaría gran parte del ensanche, pues las familias que hoy viven reunidas y hacinadas pasarán á ocupar las nuevas viviendas atendiendo al natural deseo de tener una habitación por familia; no debe olvidarse tampoco que los nuevos edificios que se levanten serán más espaciosos porque así lo requiere la vida moderna y por tanto ocuparán superficie mayor y sobre todo que si Mataró no ha aumentado más que en 50 individuos por año es debido á que no tenía condiciones para el aumento pero que una vez decretada la reforma y ensanche quintuplicará por lo menos la antedicha proporción además de que sólo llegaban a permanencia en Mataró las familias forzadas a ello por intereses creados, cuando ahora hay probabilidades de que la emigración no sea tan grande y por el contrario aumente el número de los que elijan para vivienda la población de Mataró que tanto se presta á ello por razón de clima, proximidad á Barcelona, vías de comunicación y muchas otras ventajas, de todo lo cual es razonable suponer un período de 160 años para la completa ocupación del ensanche...* (42).

Hauríem d'afegir un altre fragment per a arrodonir la idea: *Insignificante es el aumento (poblacional) si debiera servirnos de base para formular el nuevo plan de ensanche, este hubiera quedado reducido á pequeñas proporciones, mas atendido á que en Mataró se ha tratado de establecer varias industrias desistiéndose por falta de emplazamiento ya que aprobado el plan de ensanche es presumible un aumento rápido...* (43).

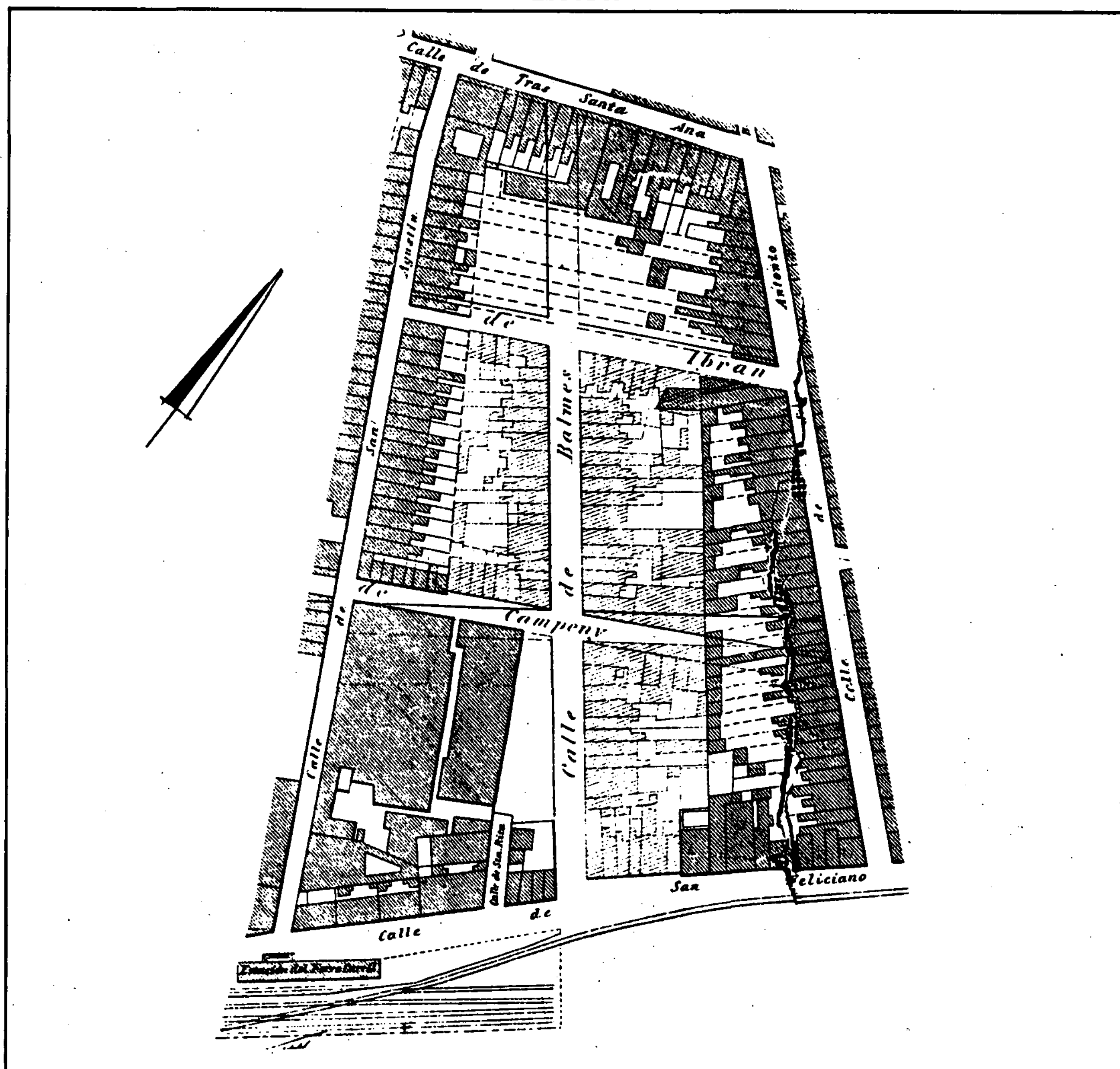
Interpretem aquests textos lligant-los amb allò abans expressat, i n'extraiem unes conclusions que ens permetran entendre-ho tot més fàcilment. D'entrada, veiem que el creixement demogràfic no és molt important —com a tot arreu del Principat des de 1861—, puix que fins i tot hi ha moviments d'emigració. En segon lloc, com a conseqüència d'això, es pretén mantenir la població, això és, la mà d'obra, millorant les condicions de vida i habitatge. Igualment, es pretén atraure població d'altres llocs a través d'una oferta de tipus divers en la qual s'hi inclouria uns llocs de treball en la indústria, la qual no havia pogut créixer pel problema urbà, segons que es desprèn d'aquí. Així doncs, les cases de cós no són més que part de l'oferta de les classes acabalades per a envoltar-se de mà d'obra per a la indústria i d'un mercat més o menys consumidor.

Qui sap si el reformisme social burgès tenia algun pes o no? Tanmateix, no voldríem pecar de simplistes.

RECAPITULACIÓ.

Potser no caldria, després de tot, fer cap conclusió, car a cada apartat hem tret les que convenia. Tot i així, una visió general retrospectiva no hi estarà de més.

Una de les coses més importants a ressaltar és, talment, la història de la finca. Veiem com ja en el segle XVIII, quan encara és una horta, la situació en què es troba fa que per diverses causes es vagi desprenent d'alguna porció de terreny, principalment per raó de l'eixamplament de les drassanes reials, és a dir, cedeix espais a l'Estat. Posteriorment, cap a 1855, altre cop les drassanes es mengen una altra part de l'horta, aquest cop amb motiu de la perllongació del ferrocarril fins Arenys de Mar, és a dir, cedeix espais per qüestions públiques (si bé el ferrocarril és una empresa privada). Així, arriba a mans de Roc Batllori i Perpunter començat l'últim quart de segle XIX, que serà el factòtum principal de la urbanització de la finca. El Pla d'Eixampla de Mataró serà una raó subalterna, i la principal obtenció de rendes i beneficis. El procés d'urbanització tindrà un desenvolupament bastant ràpid, puix que amb 10 anys gairebé n'hi va haver prou. Hom començà d'habitar-hi molt aviat. La diferència entre 1880 i 1889 quant a població veïnal és ben palpable i podem assevérar sense reserves que els carrers i, en conjunt, la urbanització van quedar ben configu-

Fragment del plànol de Mataró i el seu Eixample (1910 ?). La trama més fosca correspon als edificis anteriors al Pla d'Eixample (1878). La trama clara inclou les edificacions posteriors. Els carrers són els del Pla d'Eixample.

rats en aquest espai de temps. Tampoc no dubtem que tot plegat va contribuir al desenvolupament de la vitalitat del centre urbà mataroní i que, cap a finals de segle, aquest barri ja s'havia incorporat definitivament a la ciutat havent-se realitzat la pràctica totalitat de les edificacions previstes vint anys abans.

Referent a l'estructura de la propietat i formes jurídiques, cal esmentar la pervivència i vivència amb gran acceptació dels establiments a perpetuïtat. L'emfiteusi es manté com a forma contractual, superant els obstacles de la implantació del règim liberal. Tot i això, aquesta perpetuïtat es veu alterada per les facilitats que dóna la llei de cara a les redempcions de cens. En l'aspecte econòmic destaca un interès per la renda més que pel capital, i que la realització de la urbanització reportà a Roc Batllori i als constructors de cases uns beneficis molt considerables.

Per acabar, hem de deixar ben clar que aquest estudi se cenyeix exclusivament a una sola finca i que no podem generalitzar i afirmar que totes les urbanitzacions dutes a terme a Mataró van seguir aquesta mateixa pauta, mentre no hi hagi altres investigacions paral.leles que ho corroborin.

Toni Civit i Rey

NOTES.

1.- LLOVET, J.: *La matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*, Premi Iluro 1979, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, Ed. Rafael Dalmau (Barcelona), 1980.

2.- *Refutación de un escrito circular de la Junta Directiva del Ferro-Carril del Este de Barcelona*, Mataró, 1855. Es troba a la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis Laietana.

3.- Idem.

4.- Registre de la Propietat de Mataró, Tom 44. (RPM).

5.- Idem.

6.- Idem.

7.- ARXIU DE PROTOCOLS NOTARIALS. Notari Joan Bta. CALVÓ, Mataró. Escriptura d'herència de Dolors Perpunter, 18-IX-1875. (APN).

8.- SOLÀ i PARERA, T. i A.: *El creixement urbà de Gràcia...*, Dins *El Pla de Barcelona i la seva història*, Barcelona: Institut Municipal d'Història de l'Ajuntament de Barcelona. Ed. La Magrana, 1984.

9.- Idem.

10.- AMM., Nova Planta, Fom. 13, Urbanització, 40.

11.- AMM., Acords Municipals, 29-XI-1878.

12.- AMM., Administratiu, lligall 2-2-3, *Proyecto de rectificación y ensanche...*

13.- RPM., Tom 364.

14.- *Proyecto...*, AMM.

15.- Idem.

16.- Idem.

17.- Idem.

18.- Idem.

19.- Idem.

20.- Idem.

21.- Idem.

22.- COSTA, F.: *Josep de Caralt, la lluita revolucionària d'un aristòcrata, 1840-1843*, dins *Sessió d'Estudis Mataronins, Comunicacions presentades*, Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura, 1985.

23.- SOLÀ i PARERA, T. i A., *Op. Cit.*

24.- RPM., T. 364.

25.- RPM., T. 367.

26.- Idem.

27.- Idem.

28.- Idem.

29.- RPM., T. 371.

30.- AMM., Nova Planta, Fom. 1, 3, 7 - 5, carrer de Balmes.

31.- AMM., Acords Municipals, 16-VIII-1883.

32.- AMM., Nova Planta, Fom. 1, 2, 2 - 23 bis, carrer de Balmes.

33.- LLOVET, J.: *Op. Cit.*

34.- AMM., *Proyecto...*

35.- Idem.

36.- AMM., Governació, lligall 108, c/. Balmes.

37.- AMM., Governació, lligall 108, carrers d'Ibran i de Campeny.

38.- AMM., Governació, lligall 114, carrer de Balmes.

39.- Idem, carrer d'Ibran.

40.- Idem, carrer de Campeny.

41.- AMM., *Proyecto...*

42.- Idem.

43.- Idem.

La construcció del mercat de la plaça de Cuba –ha fet recentment cinquanta anys– va ésser el punt final de l'activitat urbanitzadora de l'antiga Horta del Lleó, iniciada la segona meitat del segle XIX. Les incidències d'aquesta actuació són analitzades per Francesc X. Oller i Rovira, llicenciat en història i pèrit industrial.

DE L'HORTA DEL LLEÓ A LA PLAÇA DE CUBA

El mercat de la plaça de Cuba és situat en el lloc que ocupava una antiga horta, de superfície molt superior a la de l'actual plaça, anomenada horta del Lleó.

Aquesta horta, segons indica una certificació municipal, tenia l'extensió de 29.991,60 m^2, pràcticament 3 ha. L'esmentada certificació, datada el 17 d'abril de 1894, assigna a la finca un líquid imposable de 1.447,25 ptes.

Cal situar-nos a mitjan segle passat, als anys 40, per a poder seguir el procés transformador que va des de l'horta del Lleó fins a l'actual mercat de la plaça de Cuba.

Mataró era aleshores una ciutat dinàmica que, sota l'impuls de les fàbriques de filats de la primera etapa industrialitzadora, creixia, i canviava la seva fesomia urbana de manera molt ràpida.

Les indústries necessitaven molta mà d'obra per a poder atendre el seu creixement i, en conseqüència, la població obrera augmentava de manera continuada.

Els propietaris de finques agrícoles intentaven de canviar l'ús dels terrenys immediats al casc urbà, i a fi de treure'n una major rendabilitat, obrien nous carrers, edificaven cases i habitatges i els llogaven a la nombrosa classe obrera formada a redós del procés industrialitzador.

Concretament, l'any 1842, l'horta del Lleó és partida entre dos propietaris rendistes. Un d'ells ho és de ple dret; es tracta d'Antoni Viada. L'altre és l'hisendat barceloní Ramon de Matas, el qual no n'és encara propietari legalment, si bé només li manca alguna petita qüestió de tràmit.

Per acord municipal del 2 d'agost de 1842, es concedeix permís a Antoni Viada per poder edificar la seva part de l'horta del Lleó, amb la condició de cedir gratuïtament la superfície afectada per la nova plaça projectada, condició que aquest accepta.

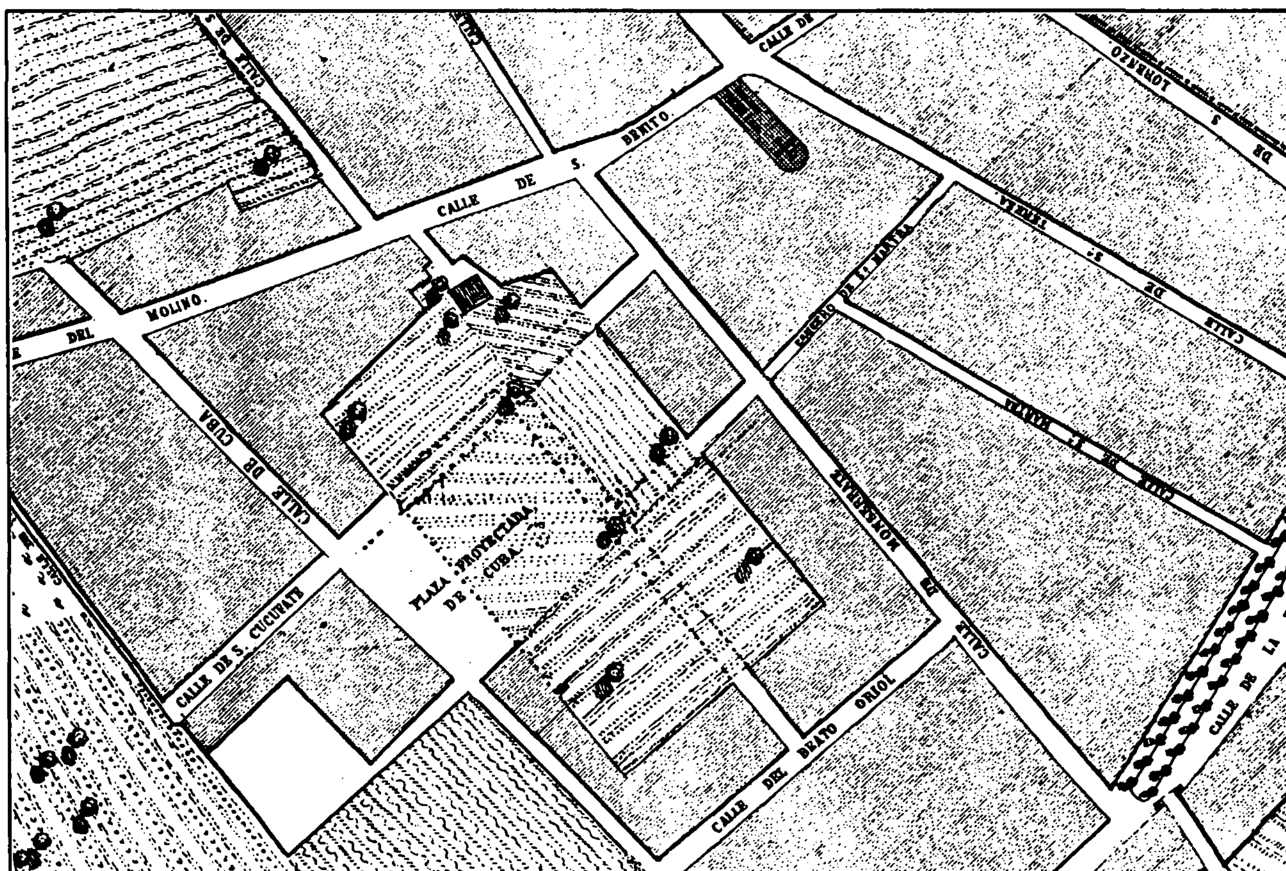
Cal especificar que ens estem referint a una primera plana, llavors en estat de projecte, situada a la part de ponent i ocupant només aproximadament un terç de l'espai que ocupa la plaça actual.

El mateix acord municipal aprofita l'avinentesa per establir que aquesta mateixa condició –la cessió gratuïta del terreny afectat per la plaça projectada– s'aplicarà a la resta de propietaris de l'indret que en el futur demanin permís per a edificar-hi. Clàusula que, evidentment, afecta l'esmentat Ramon de Matas.

En aquesta línia, l'Ajuntament, per acord data del 23 de desembre de 1842, accepta la cessió gratuïta que fan en Matas i en Viada dels terrenys necessaris per a la futura plaça i dóna permís per a posar els mollons que assenyalaran les alineacions dels futurs carrers. Reserva feta que en Matas esperarà a fer-ho fins que hagi resolt la qüestió de tràmit que té pendent, o sigui, quan serà propietari de ple dret.

Però l'any 1843 el Consistori, d'acord amb l'informe de l'arquitecte municipal Miquel Garriga, modificarà aquestes alineacions en el sentit de donar més amplada als carrers i més superfície a la futura plaça.

Aquest acord (8 maig 1843), afectarà els terrenys d'en Matas i per això un dels regidors farà constar el seu vot particular en contra, en base al

L'horta del Lleó i la plaça de Cuba l'any 1852. Fragment del *Plano Geométrico de la Ciudad de Mataró* d'Ignasi Caballol.

perjudici ocasionat i a la vulneració d'un acord anterior.

Com a conseqüència d'aquesta modificació Ramon de Matas demanarà, i així se li concedirà, l'exoneració de la cessió gratuïta dels terrenys reservats per a la futura plaça i el permís per a edificar al costat de ponent del carrer de Montserrat i al costat de mar del carrer de sant Benet.

Veiem doncs, que el procés urbanitzador tira endavant amb les millores introduïdes. Per acord municipal del 26 de maig de 1843, s'anomenaran la plaça i els carrers de l'indret. La plaça es dirà plaça Nova. El carrer que va des del Camí del Mig fins a la plaça serà el carrer de Cuba. El nom d'aquest carrer acabarà donant nom a la plaça. I el carrer perllongació del de Sant Benet, serà el carrer del Molí.

En aquest mateix sentit Antoni Viada, l'altre propietari de l'horta demanarà, i per acord municipal de 3 de febrer de 1844 se li concedirà, d'anomenar els carrers d'Iluro i de la Unió, que s'obriran en la part d'horta de la seva propietat.

Veiem doncs, com es va estructurar el procés urbanitzador a la zona de la plaça de Cuba i també que la superfície més important del que avui és la plaça pertanyia a terrenys propietat de Ramon de Matas.

Consolidat el procés industrialitzador i en una conjuntura de *boom* econòmic i de procés inflaccionari, i, per tant, d'empobriment general dels rendistes, l'hereu de Ramon de Matas, Teodor de Matas, vendrà la seva part de l'horta del Lleó al mestre d'obres Gregori Arch i Vila.

Gregori Arch és un empresari emprenedor, persona de relleu i prototipus dels nous dirigents que a Mataró, i en general a tota la part dinàmica del país, substitueixen els vells rendistes immobilistes, que són ràpidament desplaçats per dinàmics comerciants i industrials, en molts casos exitosos *self made men*, com en el cas de Gregori Arch.

El nou propietari durà a terme l'obertura dels carrers projectats. Seran els de Sant Cugat, la Unió, Cuba, del Molí i perllongació del del Beat Oriol. També edificarà el costat de ponent del carrer de Montserrat i el costat de mar del carrer de Sant Benet.

Serà també el mateix Arch qui cedirà els terrenys dels vials i els corresponents a la plaça Nova. Embrió a ponent, tal com hem dit, de l'actual plaça de Cuba, nom que l'ús popular acabarà imposant, per tractar-se d'un eixamplament del carrer del mateix nom.

Quan el 1852 Ignasi Caballol, agrimensor i mestre d'obres, assessor municipal, aixeca el plà-

nol geomètric de la ciutat, la plaça, la petita originària, ja tenia edificada una part del seu perímetre, si bé encara a la part de llevant hi restaven terres de conreu. En aquest costat el plànol defineix, a nivell de projecte, la delimitació definitiva actual de la plaça.

Amb data del 29 d'agost de 1876 Arch presenta un projecte d'urbanització per a aquesta part de la plaça, que és desestimat per l'Ajuntament.

Serà el 28 de juny de 1877 quan Arch novament demana, i aconsegueix per acord municipal del 7 d'agost del 1877, permís per a urbanitzar l'horta, obrint les perllongacions dels carrers de Sant Joaquim i de Sant Cugat, i endegar la construcció de 24 habitatges al costat sud de l'horta. Així mateix obrirà el vial del costat de mar de la futura plaça, i tancarà la part destinada a la seva ampliació, amb una tanca provisional de canyes. També cedirà al Municipi els terrenys previstos com a vials.

Però per aquest mateix acord se li obliga a respectar per a futur ús municipal, *por su justo valor, a juicio de peritos*, els terrenys previstos com a plaça en el plànol llavors vigent i, a l'espera del definitiu Pla d'Eixampla de la ciutat, que per aquests anys estan elaborant l'enginyer i poeta Melcior de Palau i l'arquitecte Emili Cabañes, Pla que enllestiren el 1878.

A la vista d'aquest acord, Arch, amb data 2 de març de 1879, "suplica" l'anul.lació de la part del dictamen acordat que afecta la futura plaça i alhora presenta i defensa el projecte d'edificar-hi 26 habitacles de "cós", de planta baixa i pis totes elles, en el solar, aproximadament els dos terços de la futura plaça, que és de la seva propietat. Però, en sessió del 28 de març de 1879, el Consistori decideix no acceptar la petició i reafirmar el futur ús públic del solar destinat a plaça.

En els anys següents veurem el solar obert al públic. Però encara serà propietat de Gregori Arch, qui finalment acceptarà la plaça. Acceptació que, en part, vindrà motivada per l'acció dels qui li compraren i edificaren solars a l'entorn de la plaça i, per tant, a més alt preu, i que van considerar-se *defraudados cuando el señor Arch pidió edificar en aquellos terrenos.*

Veurem utilitzar la plaça com a lloc d'esbarjo de les classes populars, amb presència de firaires, feres, andròmines, atraccions i envelats, com explica la premsa de l'època, quadres i vistes que a vegades fins i tot "atacaven la moral". Serà en una d'aquestes barraques on els mataronins veuran per primera vegada el cinematògraf. Àdhuc l'Ajuntament, amb permís del propietari, hi plantarà arbres.

Aquesta situació arriba fins als anys 90, quan s'endega l'expropiació. El propietari no està d'acord amb el justipreu del terreny i presenta recurs d'alçada. El 17 d'abril de 1894 se li reconeix una superfície expropiable de 2.517,45 m² i se li assigna un líquid imponible de 122 ptes., amb una quota de contribució anyal de 24 ptes.

Paral.lelament s'endega l'establiment d'un mercat de comestibles a la plaça. Amb data 30 de setembre de 1894 entra a l'ajuntament una instància, amb més de 200 signatures de veïns, propietaris i industrials, de la plaça i els entorns, on es demana de *convertir en mercado público la parte de la plaza de Cuba de propiedad del Común.*

El 17 d'octubre de 1894 el llavors arquitecte municipal Josep Puig i Cadafalch informa sobre la qüestió. En la part expositiva palesa la necessitat de desdoblar en dos el llavors únic mercat de comestibles de Mataró, el de la plaça Gran, tant per raons higièniques com de comoditat, especialment per a la *gente trabajadora que componen en Mataró el mayor número y no pueden disponer de mucho tiempo a recorrer 2.000 metros o más*. A més Puig i Cadafalch entén *que el mercado no debe estar en la plaza de Cuba más que provisionalmente, ya que este servicio público exige edificio propio*, i acompanya el seu informe tècnic amb una possible distribució en planta de parades de venda, que inclou 26 parades per a carn, 13 per a gallina, 13 per al peix i 78 per a verdures. També adjunta els dissenys, modernistes, de les corresponents parades de cada especialitat.

Amb data 31 d'octubre de 1894 l'Ajuntament convoca el concurs subhasta per a adjudicar els 26 llocs de venda de carn, tot fixant les condicions. La imposició del model de parada dissenyat per Puig i Cadafalch, i el fet d'incloure només un arrendament per a tres anys, faran que el dia 10 de novembre quedi deserta la subhasta. El Consistori replantejarà el tema i anul.larà les subhastes previstes per a les parades de les altres especialitats.

El 13 de novembre de 1894 l'ajuntament fixa noves condicions, entre les quals no hi figuren les dues que ja hem esmentat, objecte del fracàs de l'anterior subhasta. La postura mínima de sortida es fixa en 1,50 ptes.; el pam quadrat de superfície a ocupar i la fiança a dipositar per parada és de 10 ptes.

En la subhasta només s'adjudiquen quatre parades, però sabem, per certificació municipal del 14 de març de 1895, que *luego sin aquella formalidad se establecieron algunas mesas hasta quince*, i que també, per acord del 5 de març de 1895 es va *declarar libre de arbitrios la instalación de mesas de venta en aquel nuevo mercado y conceder además franquicias de arbitrios en lo sucesivo a los vendedores que en él ocupen puesto, por haber disminuido su número por no poder satisfacer el módico arbitrio establecido, por lo precario que es la vida del citado mercado y como medio de mejorar su situación.*

Veiem doncs, com la plaça de Cuba va prenent cos com espai destinat a la venda de comestibles, amb alts i baixos, però consolidant-se.

Així mateix, observem que les diligències expropiatòries, pel juny de 1896, es dirigeixen a Joan, Dolors i Josepa Arch, germans i hereus de l'intestat Gregori Arch.

Ja tombat el segle, en sessió del 5 de desembre de 1901, el Consistori decideix enaltir la memòria del *filósofo profundo, el inimitable y castizo escritor en el habla de Cervantes, el político consecuente e intachable, el desinteresado patriota y recto jurisconsulto don Francisco Pi y Margall* i l'honora donant el seu nom a la ja popular plaça de Cuba. Però la parla popular i quotidiana no incorpora aquesta nominació.

Serà a finals del 1920 quan s'inicia el camí cap a la construcció de l'actual edifici, i es nomena una comissió en la qual hi són presents Lluís Gallifa, arquitecte municipal, Ignasi Mayol, enginyer municipal, Josep Fatjó, veterinari municipal i Jaume Viñals, conseller del ram.

Resultat d'aquest encàrrec és un avantprojecte de mercat únic a la plaça de Pi i Margall, redactat pels esmentats Gallifa i Mayol, que no prospera, segurament, com explica més tard Gallifa en el seu informe-proposta del 17 de novembre de 1928, per considerar-se la seva ubicació, en tant que única, descentrada respecte al conjunt del nucli urbà.

Caldrà esperar fins el 2 de juny de 1924 perquè la Comissió Municipal Permanent prengui l'acord d'endegar i encarregar a l'enginyer municipal Ignasi Mayol i a l'arquitecte Eduard Ferrés l'estudi de les necessitats globals de mercats a la ciutat.

Fruit d'aquest estudi és l'acord municipal de 15 de novembre de 1924 en el qual es contempla i es dóna llum verda a la promoció i construcció de dos mercats, un al centre històric, situat a la plaça Xica o de Sant Cristòfor, plaça del Beat Salvador i carrers veïns, i altre a la plaça de Cuba o de Pi i Margall.

Òbviament, malgrat la preferència que se li donà reiteradament i fins i tot per acord de 14 de febrer de 1929, el nou mercat del costat de llevant no passarà mai del nivell de projecte; segurament les dificultats i els costos expropiatoris que comportava foren obstacles insalvables. Així ho podem deduir, que no dir, de la lectura de l'informe ja citat i proposta de cinc solucions alternatives que l'arquitecte Gallifa fa el 17 de novembre de 1928.

Per un costat es fa evident la necessitat de la ciutat de disposar ben aviat d'un o dos mercats coberts, i alhora també de les dificultats i dubtes que el Consistori té sobre la seva ubicació. Al respecte cal citar la instància de data 8 de març de 1929, signada per més de 25 veïns, en la qual fan la proposta alternativa d'ubicar un sol mercat cobert a l'emplaçament del convent de les monges Carmelites Descalces, a l'actual plaça de les Tereses. A més, en aquesta instància, canten les excel·lències de la no realització del mercat cobert de llevant, en base a un possible projecte d'un passeig futur que aniria des de la Riera fins a la plaça Gran, o, àdhuc, fins al carrer de la Palma, i que contemplaria l'enderroc, avui ja fet, de l'Escola d'Arts i Oficis, i també de l'edifici de la Casa de la Ciutat, proposant la nova ubicació d'aquest a la plaça de Santa Anna.

La recta final, pel que fa al mercat de la plaça de Cuba, s'iniciarà a començaments del 1931. El 12 de gener els assessors municipals ja esmentats Gallifa i Mayol posen a la consideració del Consistori el projecte del mercat cobert.

En la memòria, tot fent esment de la configuració de la trama urbana de Mataró, aconsellen la realització de dos mercats coberts, un a la plaça Gran o de la Constitució i altre a la plaça de Cuba o de Pi i Margall. Per al de la plaça de Cuba plantegen una superfície coberta de 2.000 m^2.

El projecte contempla una planta rectangular ubicada al centre de la plaça, amb una nau central de 20 metres de llum i 16 metres d'alçada al bell mig, i dos naus laterals de 7,50 metres. La longitud total serà de 60 metres.

Es preveuen 64 parades per a carn, gallina i similars, 32 per al peix i 164 per a les verdures.

S'assegura una il.luminació diürna mitjançant vidrieres i una d'artificial, paral.lela, equivalent. Es preveuen serveis de neteja i sanitaris, i, ubicats al soterrani, els magatzems i la cambra frigorífica, tal com requeria una instal.lació moderna.

El projecte considera també l'entorn. Es preveuen les voreres i la seva possible utilització per a la venda eventual, tal i com avui són utilitzades dijous i dissabtes. Es defineixen també els vials que circunden la plaça; es fixen unes calçades de 5 metres d'amplada en el sentit longitudinal i de 6,50 metres en el transversal.

El pressupost de les obres segons els esmentats tècnics, inclosa la urbanització dels carrers del voltant, és de 578.474,28 ptes., el qual serà cobert íntegrament amb un préstec hipotecari de la Caixa d'Estalvis de Mataró, amb la garantia hipotecària de l'Escorxador Municipal, i a eixugar, pel que fa a amortització i interessos, amb el que s'obtingui del propi mercat a construir.

El projecte i el corresponent pressupost foren aprovats per la Comissió Municipal Permanent

el 21 de gener de 1931. Les condicions econòmiques pactades amb la Caixa d'Estalvis, segons acord de la seva Junta de Govern del 25 de gener de 1931, foren el 5 per cent d'interès anyal i l'amortització en 20 anys, condicions, així mateix, acceptades i aprovades per la Comissió Municipal Permanent el 28 de gener de 1931.

Cal dir que, en aquest moment, segons esmenta la part expositiva de la instància de l'Alcaldia al ministre d'Hisenda demanant autorització per a l'esmentada operació econòmica, es reconeix per a Mataró una població superior als 27.000 habitants.

Finalment, en el Ple Municipal del 5 de febrer de 1931, s'acorda la construcció *de un Mercado Público Municipal en la plaza de Pi y Margall*, segons el projecte, memòria i pressupost dels esmentats Lluís Gallifa, arquitecte, i Ignasi Mayol, enginyer.

Encara el 25 de febrer de 1931 entrarà una instància a l'ajuntament amb més de 150 signatures, principalment de comerciants de la ciutat vella, en la qual es demana que no es construeixi el mercat de la plaça de Cuba si no es construeix alhora l'altre mercat previst a la part antiga de la ciutat. L'esforç serà recolzat per la petició de quatre consellers del propi Consistori, urgint la confecció del projecte i la tramitació del corresponent procés expropiatori, del mercat de llevant, que l'Ajuntament en Ple pren en consideració el 2 de març de 1931. Amb aquest mateix sentit es manifestarà la Cambra de la Propietat Urbana, que l'11 de març de 1931 també es manifesta partidària simultània dels dos mercats.

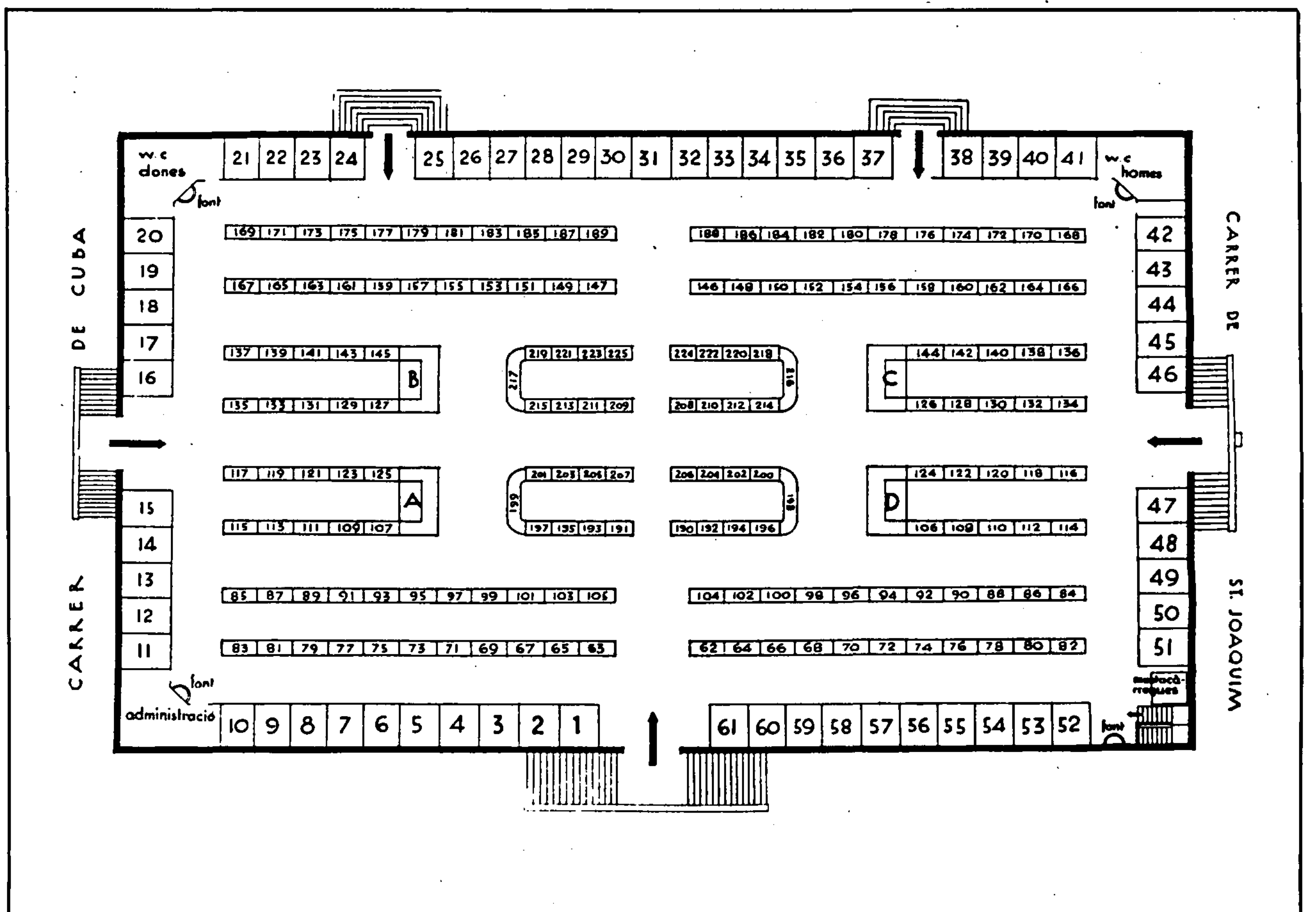
Els fets posteriors al 14 d'abril de 1931 significaran una aturada de tot el procés endegat i caldrà esperar la iniciativa de la Comissió Municipal de Millores, data del 13 de març de 1934, per a reiniciar la marxa, ratificant-se en tal propòsit l'Ajuntament Ple de data 20 de març de 1934.

La primera acció es concreta a esbrinar si la Caixa d'Estalvis manté encara el seu oferiment de l'any 1931. Aquesta institució contesta afirmativament el 12 d'abril de 1934, però fixa un termini màxim de sis mesos per a concloure l'operació; en cas contrari, s'hauria de renegociar.

El 17 de maig de 1934 s'acorda convocar subhasta pública per a l'adjudicació de les obres.

El 7 de juny de 1934 els comerciants de la ciutat vella insisteixen novament sobre el perjudici que per a ells representarà la no construcció simultània dels dos mercats, consideració que és desestimada.

Les diferents parades de la plaça de Cuba, segons un gravat de l'època de la inauguració. MASM.

Cal esmentar que en el procés aprovatori del projecte, pel que fa referència als seus aspectes tècnics, hi participà la Generalitat de Catalunya, la qual tenia les competències, i fou el seu Departament de Sanitat qui donà l'aprovació el 15 d'agost de 1934.

Finalment el 17 d'agost s'acordà la convocatòria de subhasta pública publicada en el "Butlletí Oficial de la Generalitat" núm. 234, data 22 d'agost de 1934. Les proposicions poden presentar-se fins el 27 de setembre.

Cal remarcar que el pressupost del projecte, data maig de 1934, que va a la subhasta, és de 578.474,39 ptes. És el mateix del projecte elaborat pel gener de 1931, circumstància avui inconcebible a partir de les conjuntures econòmiques habituals dels darrers decennis.

El 27 de setembre, davant del notari Emili Peris i Mas de Xexàs, es procedí a l'obertura de les sis proposicions presentades: Rafael Carreras i Carbonell, Fomento de Obras y Construcciones, S.A., Joan Riera i Bonet, Joan Nogueras i Cot, la Cooperativa d'edificació la Unió i Jaume Quera i Bonal.

L'adjudicació es féu al millor postor, que resultà ser Jaume Quera i Bonal, industrial de Barcelona. L'import, 459.995 ptes.

La Comissió Gestora de l'Ajuntament aixecà l'adjudicació a definitiva el 12 d'octubre de 1934 i el 18 d'octubre l'adjudicatari dipositava la fiança establerta (46.000 ptes.) a la caixa municipal.

Cal dir que el 21 de desembre de 1934 els directors facultatius de l'obra, Gallifa i Mayol, a la vista de la substancial rebaixa obtinguda a la subhasta, proposen dos pressupostos complementaris de millora del projecte inicial, un de 6.195,77 ptes. per a construir amb pedra picada de Girona els brancals i llindes de les cinc portalades d'accés al mercat, i altre de 3.183,50 ptes. per a la pavimentació dels passos amb panot de carborúndum, pressupostos que són aprovats per l'Ajuntament el 18 de gener de 1935.

Davant del notari abans esmentat, el 1r. de març de 1935, es formalitzen el préstec i la hipoteca sobre l'Escorxador que el garantia, subscrits entre l'Ajuntament i la Caixa d'Estalvis de Mataró.

Per a poder iniciar les obres calgué traslladar el mercat. S'arrendaren uns terrenys situats entre els carrers de Sant Cugat (aleshores Amadeu Vives), Iluro, Castaños i Ronda d'Alfons XII (aleshores avinguda de la República). Al mateix lloc s'instal.là la font pública.

Les obres del mercat comencen pel gener de 1935. El contractista cobra els treballs fets per certificacions mensuals, de les quals es reté un 20 per cent de l'import en concepte de garantia, percebent el contractista el 80 per cent restant. La primera certificació porta data del 13 de febrer de 1935.

En el desenvolupament de les obres no hi ha pràcticament cap modificació del projecte inicial, fet indicatiu del seu acurament tècnic. Un dels pocs canvis és la substitució del vidre blanc previst pel vidre blau avui encara existent; va representar un augment unitari de 4 ptes. el metre quadrat.

El 15 de gener de 1936 ja s'han acabat les obres, que duren, per tant, un any escàs. En aquesta data el Consistori, acompanyat dels facultatius Gallifa i Mayol i del constructor Quera, fa la visita d'inspecció per a procedir a la recepció provisional, que es planteja amb el següent resum de pagaments:

Satisfet a compte durant l'obra	384.207,26 ptes.	(80 p.c.)
A satisfer a la present recepció provisional	48.025,92 ptes.	(10 p.c.)
A satisfer a la recepció definitiva,	48.025,92 ptes.	(10 p.c.)
Total import	480.259,10 ptes.	(100 p.c.)

El 80 per cent satisfet durant el curs de l'obra fou liquidat mitjançant certificacions mensuals. El 10 per cent de la recepció definitiva serà pagat als sis mesos de la recepció provisional, junt amb el retorn de la fiança dipositada a l'inici de les obres.

Els llocs de venda foren adjudicats en pública subhasta, essent coberts la major part d'ells.

Finalment, dins les "Festes de la República", el nou mercat fou oficialment inaugurat la tarda del 12 d'abril de 1936, pel llavors alcalde Salvador Cruxent, amb presència del conseller de la Generalitat Joan Comorera.

Després de la inauguració i en normal funcionament, el mercat fou objecte d'algunes obres complementàries, a fi d'arrodonir la seva idoneïtat i seguretat, tant dels venedors com dels usuaris. Obres que foren dictaminades i aconsellades per la Delegació d'Indústria de la Generalitat, i per informe sol.licitat per l'Ajuntament a l'arquitecte Josep Ma. Deu.

D'entre aquestes obres hem d'esmentar l'acoblament del doble subministre d'aigua, a fi de prevenir tota interrupció del mateix, millores en les escomeses elèctriques de les parades, a fi d'ajustar-les a la normativa vigent quant a seguretat personal, la instal.lació de la cambra frigorífica,

La plaça de Cuba. Una visió actual.
Fotografia: Miquel Sala. MASM.

L'interior de la plaça de Cuba.
Fotografia: Miquel Sala. MASM.

l'enllumenat exterior, el passamà-barana de les escales d'accés, el parament d'espiralls a la coberta per evitar l'entrada de l'aigua de pluja, la instal.lació d'una reixa de desguàs a l'entrada del soterrani i la instal.lació d'un barri en l'escala d'accés a l'esmentat soterrani.

A fi de regular la vida i l'activitat del nou mercat, l'Ajuntament el dotà d'unes Ordenances interiors i d'un Reglament.

I ja com a últim acte administratiu, passat amb escreix del temps prefixat, el 26 de novembre de 1936 es signa l'acta de recepció definitiva de les obres i es paga al contractista el 10 per cent pendent, a més de retornar-se-li la fiança dipositada.

Aquest és el mercat de la plaça de Cuba, que sense importants modificacions ens ha arribat a nosaltres. Anomenat durant la nit franquista *Mercado de la Purísima Concepción*, no ha deixat mai d'ésser conegut com a mercat de la plaça de Cuba, fent honor a la plaça que l'acull, en la qual tampoc mai no prosperà el nom de Pi i Margall.

Avui, com tots sabem, el mercat és un important centre comercial d'articles alimentaris a la menuda, que, a més, els matins del dijous i sobretot, dels dissabtes, acull en les seves voreres exteriors pagesos i venedors eventuals, signe evident de la seva atracció i vitalitat.

Fet que també és evident pels nombrosos comerços que s'han ubicat no sols en el seu perímetre, sinó també en els carrers del voltant.

Francesc X. Oller i Rovira

DOCUMENTACIÓ UTILITZADA.

ARXIU MUNICIPAL DE MATARÓ.

- Acords municipals, llibre 45
  Acord del 2 d'agost de 1842
  Acord del 23 de desembre de 1842
- Acords municipals, llibre 46
  Acord del 8 de maig de 1843
  Acord del 12 de maig de 1843
  Acord del 26 de maig de 1843
- Acords municipals, llibre 47
  Acord del 3 de febrer de 1843
  Acord del 16 d'abril de 1844
- Lligall ENS 27. *Expropiación terrenos para formación plaza Cuba.*
  1877. Urbanización de la Huerta "El Lleó".
  1879. Permiso denegado para construir 26 casas en Huerta Lleó (Cuba).
  1894. Algunos antecedentes relativos al expediente sobre la expropiación de la plaza Cuba.
- Lligall FOM 15. *Expediente sobre establecimiento de un mercado en la plaza de Cuba.* 1894.
- Lligall AB 2. *Antecedentes sobre el cambio de nombre de la plaza Cuba por la de Pi y Margall.* 1902.
- Lligall HDA 80. *Expediente sobre construcción de mercados cubiertos.* 1924.

La portada de l'església de Santa Anna és un dels elements barrocs característics de la ciutat de Mataró. Va ésser esculturada pel germà escolapi Josep Guàrdia, molt probablement segons traça de Salvador Gurri.

Joan Florensa, escolapi, arxiver de l'Escola Pia, fixa la cronologia de la seva construcció.

DATES DE LA CONSTRUCCIÓ DE LA PORTADA DE L'ESGLÉSIA DE SANTA ANNA DE MATARÓ

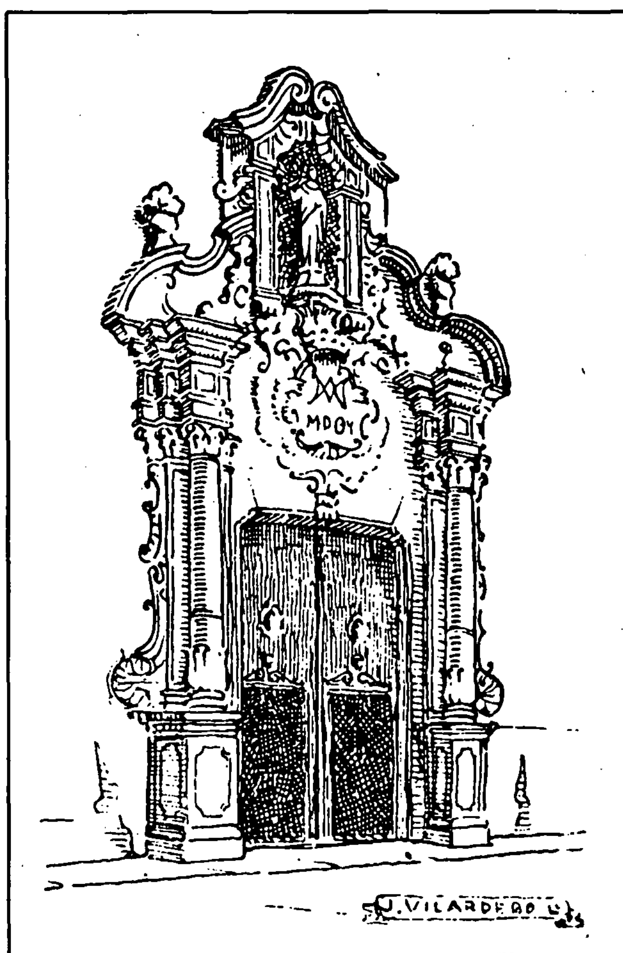
Ni el P. Josep Poch a *Las Escuelas Pías de Mataró, la iglesia de Santa Ana y el Hno. José Guardia...* (Mataró, 1963), ni el P. Claudi Vilà i Palà a *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico* (Salamanca, 1972) concreten el moment en què va construir-se la portada barroca de l'església de Santa Anna. El segon dels autors sospita que l'església començà a construir-se el 1769 durant el rectoral del P. Ildefons Ferrer.

Consultant el llibre de l'ecònom o de despeses de la comunitat podrem puntualitzar alguna cosa més.

No hi ha cap anotació que digui què es paga per les obres de construir l'església; però podem interpretar que es tracta d'això l'anotació del mes d'agost de 1769, dia 22, en què es paga *al Carpintero Juan Font... por un vestimento del Altar Mayor*; s'estava construint el presbiteri?

Els mesos de març a juliol de 1771 es paguen moltes quantitats en concepte d'*Obra*, és a dir, construcció nova; però mai indica de quina es tracta, només indica jornals, pedra, peons, transports, etc. Quan es tracta d'obres internes del col·legi mai posa *Obra* i indica quasi sempre de quina dependència es tracta: refectori, celler, etc.

En canvi tenim ben documentades algunes dades referents a la construcció de la portada de l'església; les copio seguides tot advertint que entremig n'hi ha moltes altres que ara no interessen:

1773, novembre: Fàbrica de la portada nueva de la Iglesia;
35 jornales de Albañil . . . .16 ll. 15 s. 6 d.
35 jornales de Peón 9 15 5
18 carretadas de Arena y Argila . . . . 2 ll. 4 s.
Transporte de 44 carretadas de Ladrillos y transporte de Hierro 1 16 9

1773, desembre: Gastos de materiales para la puerta de la Iglesia Nueva: 16 13 6
Cal 9 15 5
Ladrillos grandes 2 4
Ladrillos pequeños 1 16 9

1775, marzo: Por la portada de la Iglesia 28 jornales de Albañil 14
por otros tantos de peones 6 16 6
Por carretear 10 carretadas de tierra y Argila, y 7 de ladrillos 1 14
Al Herrero por ¿lozan? los instrumentos de Albañil para el Hno. Jph. . 6 5 8

1776, junio: Trahernos de Monjuique dos piedras para la portada de la Iglesia 3

1776, noviembre: 15 jornales de Albañil para la portada de la Iglesia 8 5
Jornales de Peón 3 18 9
carretear 4 11 6

Aquestes són les anotacions en què l'ecònom anota textualment la paraula *portada de la iglesia*; altres vegades anota *carretadas* o *jornales*, però no especifica i per tant no podem afirmar la finalitat d'aquell material.

Les dades aportades, de tota manera, ens concreten una sèrie de qüestions fins ara desconegudes. En primer lloc podem ja assegurar que la portada va construir-se almenys entre el novembre de 1773 i el novembre de 1776, és a dir, durant tres anys; aquesta data sembla abonar el fet esmentat anteriorment segons el qual l'any 1771 es donà una bona empenta a aixecar l'església i el 1769 es construí l'absis; per tant sembla que podem imaginar-nos que la construcció comença per la part del presbiteri, segueixen les naus i finalment es va per la portada; era per altra part l'ordre lògic, ja que així el que s'anava edificant recolzava l'obra antiga o part del col.legi.

La pedra que encara avui admirem a la portada és de les pedreres de Montjuïc, cal pensar que de Barcelona.

El germà Josep Guàrdia treballava la pedra, és a dir, la picava, i per això el ferrer –que podria ser el mateix Lorenzo Ros anomenat altres vegades al llibre– ha d'esmolar-li les eines el març de 1775. Mentre el germà llavora la pedra de Montjuïc de la qual surten les columnes, fornícules, etc. els paletes i peons aixequen la paret de la façana a la qual adossen les pedres treballades.

La portada de l'església es construí, segons aquestes dades, entre el 1773 i el 1776, és a dir, essent rector del col.legi de Santa Anna el P. Ildefons Ferrer (1772-1775 en aquesta etapa) i s'acabà durant el rectorat del P. Llogari Janer (1775-1778); per tant podem confirmar el que ja afirmà el P. Claudi Vilà: que el màxim impuls de la construcció de l'església es dóna durant els diferents rectorats del P. Ildefons Ferrer.

Joan Florensa, escolapi

La fabricació del vidre, a Mataró, abasta tres èpoques importants. La primera, la romana, va ésser tractada en una primera part del present treball publicada als FULLS número 21, data desembre de 1984.

La segona correspon al temps inclòs entre els segles XV i XVIII. És l'època en què el vidre de Mataró va tenir més esplendor dintre l'àmbit peninsular. La documentació trobada últimament dóna per vàlida la tradició dels vidriers mataronins.

Aquesta segona època és estudiada tot seguit per Ramon Juncosa i Castelló i Joan Francesc Clariana i Roig. La darrera època serà objecte d'un tercer treball.

EL VIDRE A MATARÓ. II

De l'alta edat mitjana fins el segle XVIII

INTRODUCCIÓ. (1)

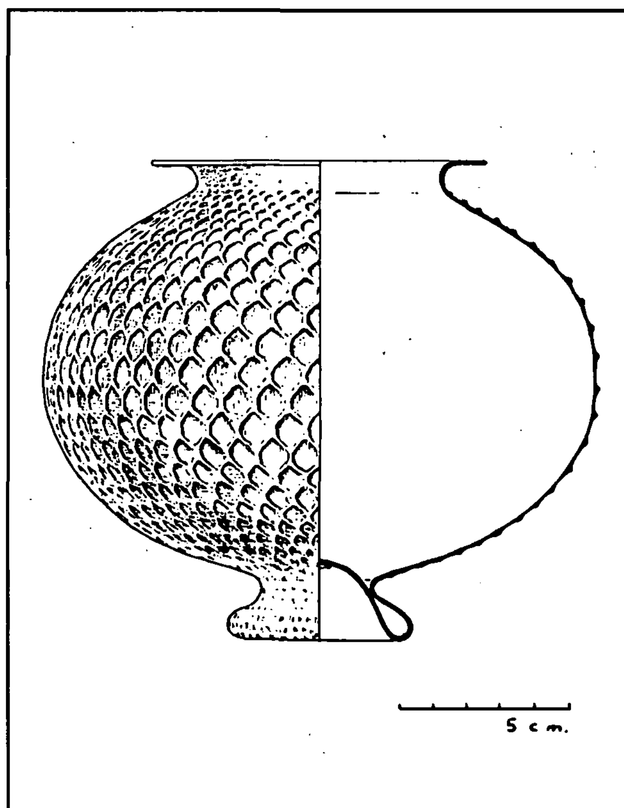
No s'han trobat dades ni restes d'emplaçaments que facin suposar que a Mataró, o a la seva rodalia, es fabriqués vidre abans del segle XV. Cal pensar, per tant, que el treball del vidre es va reemprendre quan Mataró va deslliurar-se del jou feudal, que gravava fortament la llenya i altres matèries. Una vegada més l'abundància de llenya i la facilitat de comunicacions, per terra i mar, en fou element decisiu.

Els objectes de vidre localitzats a Mataró, abans del segle XV, són, per tant, peces importades.

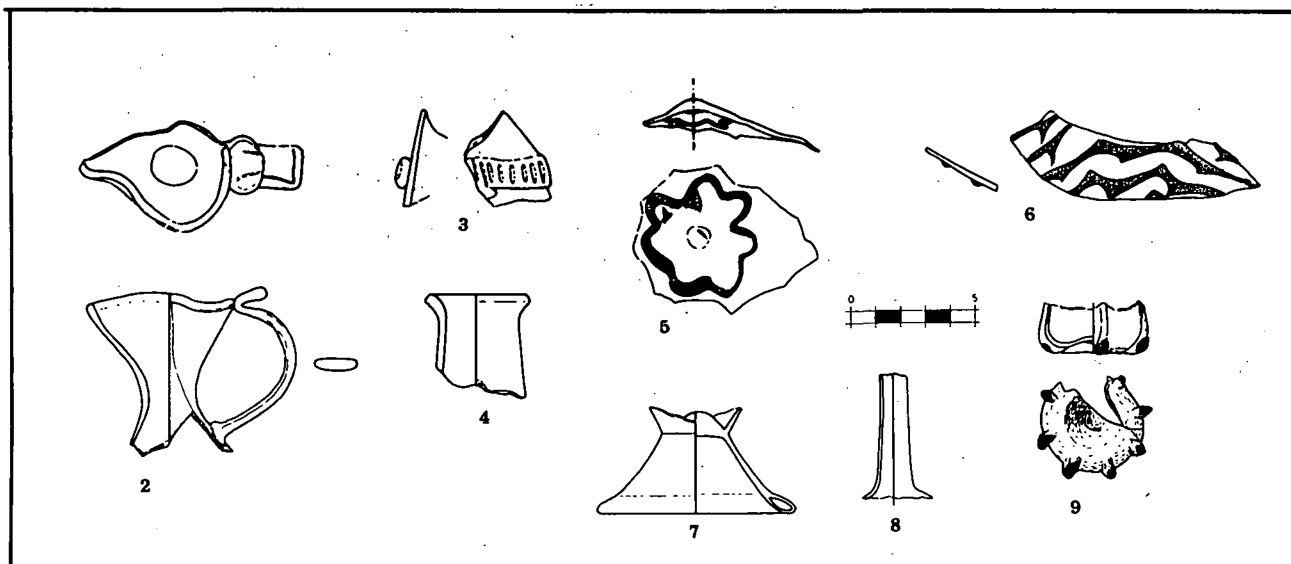
Dels segles XII i XIII podem esmentar les troballes de Sant Jaume de Traià (aleshores terme de Mataró, avui terme d'Argentona), que proporcionaren una bona quantitat de fragments de vidre. Hi destaca un vas globular, fet amb motlle, amb decoració reticulada, semblant a una pinya (2).

Dels segles XIII-XIV i XV cal citar les troballes del castell de Mata (3), i en concret un coll de gerra amb abocador, fragments de vidre d'ampolla amb decoració de meandres en blau, un fons d'ampolleta amb decoració costellada i fragments de colls d'ampolles.

També va trobar-se un fragment de llantió de vidre de color lleugerament groguenc. El fragment trobat, de petites dimensions, consisteix en unes petites anses que encara conserven les cadenes de bronze per a aguantar la peça. Ben segur que era una obra elaborada per un vidrier de llum. Datable dels segles XIII - XIV. (No dibuixada).

1.- VAS GLOBULAR TROBAT A SANT JAUME DE TRAIÀ. (Reconstrucció ideal). Fet amb motlle de pinya, motlle ja conegut en època romana, que s'utilitzava per a fer botelles de coll llarg amb cos de forma esfèrica. En el present cas la forma és esfèrica, però lleugerament aixafada, amb una forta estrangulació al coll i amb peu sobreposat. Color verd, una mica translúcid. (Dibuix de Marià Ribas i Bertran).

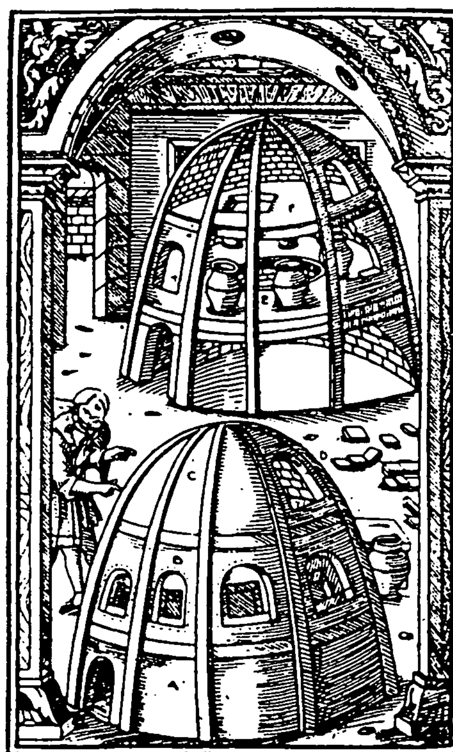
VIDRES TROBATS AL CASTELL DE MATA
(Turó d'Onofre Arnau)

2.- Fragment del coll d'una gerreta de vi. Vidre de color verd clar, translúcid, amb lleugeres bombolles. El fragment correspon al coll, de forma cònica. La boca té un bec i és reforçada amb un filet. Porta soldada una ansa lateral, que empalma amb la panxa de la gerreta. De la part superior de l'ansa sobresurt un apèndix que servia de polsador. Pel que hi ha conservat, s'entreveu que seria una peça feta amb un cert gust i ben proporcionada. Datable dels segles XIII al XIV. 3.- Fragment de coll d'ampolla. Vidre translúcid de color verdós. Decorat amb una banda horitzontal, amb concavitats de pincejat. Semblant a un exemplar conservat al Museu de Castellvell, de Can Bordoi (Dosrius). Datable del segle XV. 4.- Fragment de vora de coll d'ampolla. Vidre translúcid de color verdós clar. Datable del segle XV. 5.- Fragment de fons d'ampolla, amb decoració de banda blava en forma de roseta. Vidre translúcid de tonalitat blanc-verdosa. Datable del segle XV. 6.- Fragment de vidre transparent, amb decoració de bandes blaves disposades en forma de ziga-zaga. Comparant aquest fragment amb una peça del segle XVII (GUDIOL, J. i ARTIÑANO, P.M. de, *Vidre*, pàg. 157), veiem que la tècnica és la mateixa. Consistia a fer una base de vidre bufat, que es deixava refredar fins que la pasta quedava lleugerament sòlida. A continuació s'hi enrotllava un fil de color, que s'aixafava sobre el marbre. S'escalfava lleugerament i, amb un ganxo metàl.lic, s'estirava en diverses direccions. Tot seguit s'escalfava novament i es bufava. Aleshores es podia fer la peça que es volgués; com més es bufava la peça, més s'engrandia el dibuix. Datable del segle XV. 7.- Fons de gerra (?) amb peu. Vidre translúcid, de color lleugerament verdós. Presenta diminutes bombolles perquè és un vidre de baixa qualitat. El peu és de vora buida i bufada. Datable del segle XV. 8.- Fragment de coll d'ampolleta. Vidre translúcid de color blanc i amb diminutes bombolles. Datable del segle XV. 9.- Fragment de fons d'ampolleta, decorada amb costelles. Vidre lleugerament blanquinós i amb aplicacions de grans de vidre blau en els extrems de la base de les costelles. Les costelles són fetes a mà i de disposició radial, a semblança dels vasos d'època romana. Datable del segle XV.

ELS FORNS.

Els forns de l'època guardaven les formes del tipus romà, que, amb poques variacions, va subsistir durant segles. Però hi foren aportades noves tècniques de tiratge per a obtenir més poder de fusió. Les dimensions també augmentaren i la terra refractària millorà de qualitat.

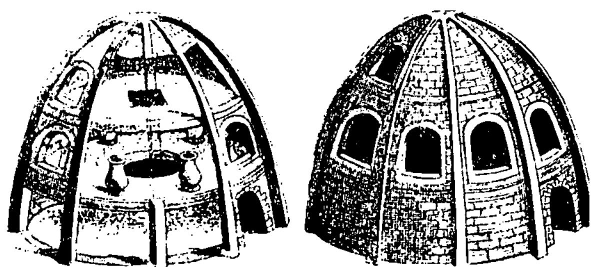
La construcció d'un forn era un treball força complex i molt ben calculat. El material es composava d'unes peces de terra refractària, convenientment preparada, de forma lleugerament piramidal i de diverses mides. Es col.locaven formant cercles, uns sobre els altres, cada vegada més petits, fins arribar a la punta o *copa*. Naturalment, calia tenir en compte els forats de tiratge i les obertures dels gresols i de l'*arca*. Tenien tres parts, la inferior o *fogaina*, al mig l'*obrall*, i a la part superior l'*arca*. Per tenir-ne una idea serà millor d'observar uns gravats dels segles XIII, XIV i XVI, extrets del llibre de Leopoldo Planell (4).

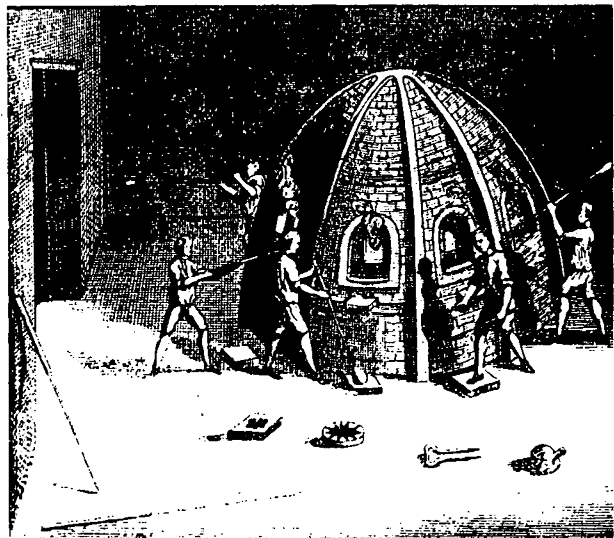

FORN DEL SEGLE XIII
(de L. Planell, *Vidrio*, Vol. I, pàg. 118)

FORN DEL SEGLE XIV
(de L. Planell. *Vidrio*, Vol. II, pàg. 260)

FORN DEL SEGLE XVI
(de L. Planell. *Vidrio*, Vol. I, pàg. 338, forn anglès)

L'estudi del gravat del segle XIV és molt interessant. Hi crida l'atenció la disposició de l'arca, que podem veure com un forn apartat, trencant la forma clàssica del tipus romà. És sens dubte un dels nombrosos forns instal.lats als boscos, destinat preferentment a fabricar peces utilitàries.

A la part superior, d'esquerra a dreta, pot observar-se un home que porta matèria primera (arena silícia?), un altre que prepara la composició, un altre que la transporta cap al forn, i a l'extrem, dos més, carregats amb coves, que poden portar les peces acabades.

A la part inferior un home selecciona les peces cuites i a sota d'ell, l'*arqueta* que disposa les peces acabades dintre de l'arca. A continuació veiem un vidrier bufant el vidre damunt d'un *marbre* i un altre que l'extreu de l'interior del gresol. Finalment el fonedor, que amb l'ajuda de la *glaia* disposa la llenya a la fogaina. Pot observar-se també, la fràgil construcció de la nau de treball; tot plegat són uns quants troncs de fusta que com a pilars aguanten les rudimentàries bigues del teuladís; tot és de fusta, amb un forat a la teulada per a la sortida dels fums.

Encara que no hi sigui representat, cal pensar que a l'hivern o en dies de vent, s'hi devien incorporar uns envans de fusta o de bruc. La feblesa d'aquestes construccions fa molt difícil de trobar restes de forns als boscos, ja que en abandonar-se els establiments, el material refractari era recollit per a poder ésser aprofitat de nou i la carcassa de la nau, lògicament, en pocs anys quedava devorada pel bosc. Així només trobem algunes restes quan l'abandonament del forn era total i definitiu; només llavors quedaven escampades pels voltants més pròxims les peces refractàries. Així ho vàrem constatar en visitar dos forns de bosc al departament d'Herault, a França (verreries de Moussans i Crouzet).

El sistema dels tres forns ja es coneixia en aquell temps. El primer es dedicava exclusivament a la fosa de vidre. Seguidament, i per mitjà d'unes grans culleres metàl.liques, es transvasava el vidre fos als gresols del segon forn, on s'afinava i s'hi elaboraven les peces. A continuació es passaven a un tercer forn, de reduïdes dimensions, per a la cocció. Aquest sistema era el més adequat, sobretot per a la cocció de peces, però resultava car de manteniment, ja que necessitava tres fogaines i, per tant, el consum de llenya era molt elevat. Per aquest motiu es va simplificar el conjunt incorporant les tres operacions en un sol forn. En aquest cas la cocció era més deficient, ja que s'havien de treure les peces força calentes i precisament, entre els 40 i 90 graus, quan hi ha més perill de trencar-se el vidre.

En principi aquests forns es construïen en els llocs més adients per a la llenya. Més tard varen

construir-se ben a prop de les masies. Els motius els explicarem quan estudiem el segle XIX.

A Mataró, a partir del segle XV, hi ha un gran esclat de la indústria vidriera. Aquest fet situa l'aleshores vila, conjuntament amb Barcelona, com un dels millors centres de producció peninsular.

L'establiment de forns que podien competir amb els barcelonins sembla originat per la diferència de taxes. Aquestes eren més elevades a la capital del Principat i per tant alguns propietaris van traslladar les indústries, o bé n'instal.laren de noves a Mataró que, en aquesta època, actuava més o menys com a port franc.

Tenim dades de l'establiment de forns de vidre dintre del recinte emmurallat de Mataró. També n'hi havia d'altres fora muralles.

Segons Marià Ribas, Mataró va tenir dotze forns funcionant tots a la plegada (5). A cop d'ull semblen molts forns, però si tenim en compte que la majoria funcionava en règim de base familiar, devien ésser de petites dimensions i és molt probable que, dintre dels dotze, hi hagués inclosos els que estaven situats a la serralada.

Un forn normal de l'època comptava entre quatre i sis gresols i, amb tres persones per gresol, ocupava una mitjana de dotze persones.

Tenim referències de diferents enclavaments de forns de bosc, encara que no ens consta el segle. N'hi havia a Traià, Figuera Major, Cirera i Mata; també entre Mataró i Dosrius n'hi havia un altre de molta anomenada durant el segle XVI (6). Dintre del recinte emmurallat, o molt a prop d'ell, n'hi havia tres al Rierot, un al carrer de Sant Josep, un a la plaça de Sant Salvador (?), un al Carreró, un al carrer de Lepant i dos a la Riera, aquests devien efectuar treballs sumptuaris o de més fina qualitat. El rector Folquer, a inicis del segle XVII, diu que Mataró *té dins la vila tres forns de vidre, que fan gasto cada dia 20 lliures* (7).

Els gresols tenien una importància fonamental i eren construïts per gent especialitzada, emprant sempre la terra refractària més selecta. Generalment tenien un gruix de paret de 5 cm, excepte en la base, on el gruix era doble. Durant molts anys els gresols tingueren una cabuda de 50 kgs. Però a mesura que els forns es construïren amb mètodes de tiratge més adequats, els gresols arribaren a tenir una cabuda de 250 kgs. Un element important fou que la fusió del vidre s'obtenia amb uns fundents que ajudaven a obtenir la pasta líquida més ràpidament, i amb temperatures que no variaven gaire respecte dels forns anteriors. Mentre els forns varen funcionar amb llenya, la intensitat del foc anava de la fogaina cap a l'obrall, a través d'un forat central: aquest fet motivava que els gresols més a prop del forat fonguessin el vidre més ràpidament que els que estaven cap a la part lateral, prop de les boques de treball. A mesura que aquests últims s'anaven buidant amb unes *espalordes*, es trasbalsava el vidre dels gresols interiors als laterals. En el transcurs del temps els forns disposaren de quatre gresols centrals i vuit de laterals. Aquest sistema de forns va perdurar fins a l'aplicació del carbó com a combustible. També els gresols, en lloc de tenir forma de vas, es varen construir amb cobertura, ja que els gasos que desprenia el carbó no podien tocar el vidre sense perill de malmetre'l. La implantació del nou combustible va causar una autèntica revolució quant a la fosa del vidre; el seu major poder calorífic impulsà a construir uns forns i gresols amb molta més capacitat (8).

L'encesa dels forns va ésser, i és encara, un treball molt delicat i lent per arribar a obtenir una temperatura òptima, que es situa cap els 800 graus. Es començava cremant la llenya en petites dosis —el tractament a vegades durava quinze dies— ja que un foc sobtadament violent hauria pogut ocasionar la trencadissa d'alguna peça refractària, sobretot les del nivell superior o copa, portant com a conseqüència l'enfonsament de la volta i la possible ruïna del propietari del forn.

Els forns de Mataró foren visitats per il.lustres personatges en diverses èpoques. El 1503 ho féu Felipe el Hermoso, el 1632 Ferran d'Àustria; també vingué el Duc d'Osuna. Però, a més de les personalitats de llinatge, els forns de Mataró i Barcelona eren igualment visitats de manera periòdica per mercaders de Venècia i França (9) que donaven compte puntual als seus respectius estats, de l'evolució que seguia la indústria vidriera catalana. Del bon fer dels vidriers mataronins, en tenim notícia, ja que durant molts anys proveïren la Reial Casa i la noblesa de l'Estat.

Per acabar la part referent als forns esmentarem que alguns viatgers, concretament a finals del segle XVIII, assenyalen que a Mataró no es fabrica vidre. Pensem que hi ha causes concretes que poden pal.liar aquesta asseveració. Sobretot perquè la majoria de forns durant l'època canicular paraven de funcionar per fer reparacions al seu interior. Però ben segur que després tornaven a treballar. És de suposar també que els treballs de reparació dels forns devien ésser efectuats per tot el personal, i més quan s'havia de canviar algun gresol trencat, ja que era un treball molt pesat i requeria l'esforç de quatre o cinc persones a la vegada. Cal pensar també que l'espai de temps que quedava entre fosa i fosa —a vegades més de vint-i-quatre hores— seria aprofitat pel personal dels forns de bosc per a tenir cura d'alguna vinya o preparar la llenya; el personal dels forns urbans emprava aquest temps treballant "al llum" o en feines diverses. El combustible utilitzat era fusta d'alzina o roure i, en certs moments de la fosa, teia resinosa; la fusta de pi només s'emprava men-

tre es treballava el vidre, per anar aguantant la temperatura.

ELS VIDRIERS I EL PERSONAL AUXILIAR

Al segle XV Barcelona compta amb una estructura gremial comparable a les millors d'Europa. Dels vidriers mataronins només sabem que eren agrupats en la Confraria del Sant Àngel Custodi (10). Sabem també que participaven a Barcelona en la fira anual del Ninou (11) i que van assimilar la qüestió del fadrinatge (12).

Mataró era un gran centre de producció de vidre, que majoritàriament s'embarcava cap a Barcelona i des de la capital sortia cap els mercats de l'interior de la Península i també cap a Amèrica. A començaments del segle XVII, el rector Folquer ja esmentat, escriu que els forns de Mataró *poden proveir de bons vidres la Ciutat de Barcelona, i n'envien càrregues per terra i mar a Madrid, Castella, França, i altres parts, perquè los mestres que fan lo vidre són dels més avantatjats de Catalunya* (13). L'any 1582, la gran producció de Mataró fou motiu de plets amb mercaders barcelonins (14). És també documentat que Mataró, en època de pesta (1589), trametia càrregues de vidre a Barcelona, sobretot per als apotecaris (15). Igualment relacionat amb la pesta del mateix any consta la purga d'uns vidres procedents del forn de Vallromanes (16).

Durant els segles que van del XV al XVIII, les dades obtingudes en relació al nombre de forns establerts a Mataró donen un índex molt baix de vidriers. El fet, però, té explicació, ja que per cada mestre vidrier considerat com a tal, hi havia dos o tres fadrins o oficials que encara no tenien el títol de mestre. Durant el període del contracte, els fadrins no eren res més que servents del mestre i moltes vegades es veien obligats a fer treballs que no tenien res a veure amb l'ofici, encara que, de manera paulatina, anaven entrant en la pràctica pròpia del vidre; era cosa legal, però evidentment també hi havia picardia, ja que a vegades el contracte s'allargava, la raó era que *el xicot encara està verd per a exercir com oficial*. En realitat succeïa que el fadrí rendia uns beneficis i l'amo intentava allargar fins el màxim els seus serveis. Ajustant el salari, si el fadrí era de poc caràcter, la situació s'allargava de per vida, es convertia en allò que s'anomena mig oficial, i mai no arribava a examinar-se. Aquest costum es va practicar fins a últims del segle XIX. Durant el segle XVII també s'exigia per a l'examen de mestre vidrier dominar el treball "al llum".

Conegut el tarannà dels vidriers, quan un fadrí obtenia el títol de mestre acostumava a canviar de població i de forn, per tal d'aprendre coses noves i també de cara a una millor remuneració, donat que tenia al seu abast la possibilitat de traslladar-se als nombrosos forns d'arreu del Principat i encara de més enllà.

Els qui es quedaven eren els que, a més dels guanys de l'ofici, comptaven amb d'altres mitjans, com tenir una peça de terra o una vinya, o bé quan per matrimoni existien raons poderoses per a no canviar de població.

Alguns mestres vidriers que no tenien mitjans de fortuna per a construir un forn propi, passats uns anys, llogaven un gresol o tot un forn, amb el qual hi anava inclòs tot l'utillatge i també el servei d'alguns operaris i ajudants. Aquests mestres eren molt coneixedors de l'ofici i també del mercat; ells mateixos preparaven la composició del vidre i estaven molt atents al procés de fusió. També aquest procediment s'ha emprat fins als nostres dies.

No es pot dir que existís un estil particular, que caracteritzés una escola catalana. Les peces fabricades al Principat eren producte d'una barreja d'estils de procedències diverses. La que va marcar amb més força el vidre de qualitat fou la cèlebre *Façon de Venise*.

Gudiol i Ricart, en la seva obra *Monumenta Cataloniae* publica unes taules de formes, que van dels segles XVI al XVIII, en les quals pot seguir-se amb detall tot el procés del vidre català. En elles es veu clarament que, a partir del segle XVI, és més palesa la influència veneciana. En realitat les úniques escoles diferenciades i determinades són Síria, Roma, Alexandria, Venècia i Bohèmia. Tots els vidres que es fabricaven arreu del món eren derivacions d'aquestes escoles.

Però foren mallorquins els qui, sens dubte, revitalitzaren el vidre català. A Mallorca es va poder treballar sense els alts i baixos que per motius històrics va patir el Principat. L'estil, fortament influït per l'Orient, sempre va anar millorant i la seva aportació fou extraordinària (17).

Els monarques i la noblesa catalana estaven ben servits de vidre oriental, de millor qualitat, ja que les relacions comercials amb Damasc eren molt bones.

Més tard, varen establir-se al Principat francesos i holandesos. Aquests darrers dominaven l'especialitat dels esmalts i els vitralls. Marià Ribas ens indica l'arribada a Mataró de vidriers venecians que es dedicaven a fer imitacions de perles i pedres precioses (18). Venècia, gelosa dels seus vidres —sobretot dels miralls— tenia prohibit sota penes duríssimes, que arribaven fins a la mort, la sortida a l'exterior dels seus vidriers. Malgrat això, França va aconseguir, a pes d'or, la fugida d'alguns operaris venecians. Després, aquest procediment va anar a més, i l'estil venecià va escampar-se per arreu d'Europa. Amb tot, no eren vidriers de primera

fila els que sortien de Venècia (19). Aquest devia ésser el cas dels que vingueren a Mataró. Tot i amb això, eren homes de molts recursos i sabien de forns, de composicions, i de tota classe de tècniques per a treballar el vidre. Cal pensar que, a part de fer perles i pedres d'imitació, també degueren construir-se algun forn de qualitat. Qui coneix els venecians, sap que és molt difícil de treure'n cap secret. Acostumaven a venir famílies senceres, fills, germans, cosins, etc., i tenien gran cura de no ensenyar res que fos vital. Malgrat les precaucions, sempre s'escapava algun detall, que fou aprofitat pels vidriers de Mataró.

Com a conseqüència de totes aquestes aportacions, els vidriers catalans van adquirir ben aviat un domini extraordinari del vidre, principalment del de luxe, destacant Barcelona i Mataró sobre els altres forns del Principat. Del bon fer dels vidriers mataronins ens n'ocuparem més endavant, quan fem un estudi del vidre.

Capítol a part és el referent als vidriers de "llum". Dintre el treball del vidre de luxe calia que en el mateix forn s'elaboressin peces de mida petita, que posteriorment i en calent s'havien de soldar a les peces bufades amb canya; però el treball de "llum" també es feia en petits obradors, ja que no necessitava gaire espai. Així es fabricaven les imitacions de perles i pedres i també una infinitat d'objectes de tipus decoratiu, molt a la moda d'aquell temps; però el que tenia més demanda eren boletes de colors per a collarets, botons i grans per a rosaris.

El material bàsic era constituït per tubs i barretes de colors, que es compraven als mateixos forns de vidre i que eren fàcils d'obtenir, ja que aquest material sortia generalment de les escorrialles dels gresols, és a dir, quan un gresol restava quasi buit i es feia difícil l'extracció del vidre per a fer una peça de regulars dimensions, llavors era quan s'aprofitava per a fer les barretes.

El "llum", que no és altra cosa que un rudimentari bufador, servia per a escalfar les barretes o tubs; en un moment determinat es dirigia l'estilet de la flama fins a un punt de fusió òptim, llavors, amb habilitat, es tallava el vidre, o es retorçava i es soldava, barrejant els colors d'una barreta amb l'altra. Tot era qüestió d'imaginació i habilitat. Una vegada la peça estava acabada es dipositava dins d'un recipient, amb brases i cendres al damunt; d'aquesta manera s'intentava la cocció o tremp de les peces o simplement mantenir-les calentes per a soldar-les a una altra peça de vidre.

En principi aquest treball el feien els mateixos vidriers dintre la nau del forn, però a mesura que varen ampliar-se les seves possibilitats per a fer d'altres útils, també els familiars dels vidriers, i fins i tot les dones, hi van participar. Era un treball més net i descansat que els que s'elaboraven amb la canya dintre el forn.

Segons la puresa del vidre es feien unes imitacions de pedreria molt estimades, fins al punt que s'encastaven amb metalls nobles. El famós tresor de Guadarrazar, de l'època visigòtica, n'és un exemple; més tard moltes creus romàniques també barrejaven incrustacions de pedreria bona amb imitacions; també el famós calze anomenat de Sant Grial de la Seu valenciana és incrustat amb imitacions de maragdes. En èpoques més recents la perfecció de les peces permetia de vendre-les a preu altíssim.

No és d'estranyar doncs, el desenvolupament a Mataró de l'especialitat de vidrier de "llum".

De com era estimat aquest treball prenem nota del que escriu el P. Pere Gil, publicat per J. Gudiol Ricart (20).

> *Per a fer imatges, anells, manillas, cadenas, ascorcas joyells, herbes, arbres y altres mil cosas pintadas ab differents colors de vidre fan en los forns del vidre uns fils prims y drets de vidre finissim cristalli; o vidre blanc, vert, vermell, negre, groc, blau etc. y a la llum de oli de cresol bufant ab un instrument de vidre lo cap del qual dalt abont se posa en la boca per a bufar es com lo dit menonell: y es perlongat y corvat ab recolse: y baix en mitg es a modo de una olleta; y lo cap que toca en la llum es estret com una ploma prima de oca; y al cap de tot hi ha una guarnicio la qual arriva y esta dins la flamma de la llum al costat per guardar lo vidre que nos creme ni gaste y prenent de aquells differents fils de vidre y bufant ajuntant los ab deguda proporcio y quantitat y colors que volen fan totes les coses predites trancant lo vidre ab pedranyera blanca natural soldantlo y doblegantlo y ajustanlo y pastantlo y feent ne dell tot lo que volen.*
>
> *Jo he vist fer lo vidre moltes voltes a la llum y he advertida una primor de naturalesa que bufant lo vidrier per dit instrument y pegant lo buf per costat dins la flamma yx la flamma llarga per lo costat contrari envers la ma esquerra del vidrier: y aminvas la flamma que abans anaba per amunt per a llevorar los vidres per medi de aquella flamma y es molt mes calenta aquella flamma en intencio de molts graus sent la mateixa ab la que ba per amunt que no es la que ba per amunt, tant que jo he vist dins espay de mitja ave maria encendrer una punta de clau gros y la altre no la aguera encesa per espay de un credo.*
>
> *No sce a que atribuir esta major intencio de calor sino a la humiditat del bufar y al moviment de la flamma prater naturam, per rabo de les quals coses per ventura es major la intencio del calor.*
>
> *Esta varietat que ses dita y descrita de*

vidre se fa en tanta finor y perfeccio en barcelona; quanta sia en part alguna del univers mon. Perque primerament lo vidre ques fa en lo forn, de finor de vidre y invencions de tasas, brocals, fonts, jarros, etc. nos pot mes desitjar. Lo vidre ques diura pinta y fa en la llum admira. Joyells y anells se fan que apar no son differents de joyells de or ab diamants, rubins, esmeraldas, turquesas, cadenas de vidre, colorat, dorat, etc. que no pareyscen differents del to crestall coral y altres coses precioses. Las imatges de Cristos, de Sants amb tota la scultura y colors vius admira, papagalls, altres ossells, grills, llangostas, serpents, llangardayxos, moscas, formigas, se fan en tanta perfectio que sobrepujan lo enteniment. Tarongers, paners y plats ab fruita, orts ab arbres; gabies ab perdius, papagalls y ossells: y tanta infinitat de cosa artificiosa y ab tanta primor que nos pot més encarir, y aixi es Cathaluña alabada y preciada per lo vidre, —y de aquest vidre se carregan cayxas per a Castella, India, França, Italia y altres parts— y lo vidre y lo cristall es molt bo per ulleras y es no tan brevol com lo de Italia —alia multa— ordines debent hoc omnia disponi.

En la relació d'aquest text, hom pot adonarse de l'admiració que té el P. Pere Gil pel treball de "llum". Per ell podem entreveure que els vidriers de "llum" ja fixaven el daurat i el volum que abraçava aquest negoci. També fa una descripció del treball, dels moviments de la flama i de la insuflació d'aire a través de la boca. Encara que només és una descripció, un expert podria repetir avui dia i amb el mateix procediment aquest tipus de treball.

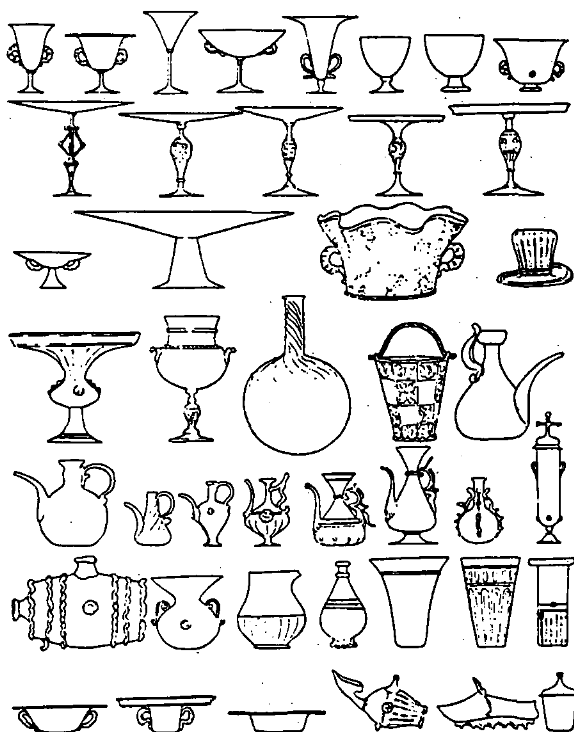
L'especialitat no tenia gaires secrets, i per aquest motiu el P. Pere Gil en va poder fer una descripció bastant àmplia, cosa que no succeeix en descriure el treball dels vidriers de forns, donat que aquest és molt difícil de detallar. Malgrat això, procurarem explicar una sèrie de detalls, per a fer comprensible les parts elementals de l'execució d'una peça de vidre senzilla.

Prèviament s'ha d'escalfar la punta de la canya; a continuació s'introdueix amb cura a l'interior del gresol, fins a tocar el vidre en estat pastós. Amb uns moviments rotatoris i acompassats, d'esquerra a dreta, es treu una petita quantitat de vidre anomenada "posta". A partir d'aquest moment les mans ja han de fer rodar la canya acompassant el moviment amb l'estat pastós del vidre. Quan la "posta" s'ha refredat un xic, es repeteix l'operació d'extreure vidre de l'interior del gresol. A cop d'ull se n'ha de treure la quantitat necessària per a la peça que es vol fer. Tot voltant la canya en posició horitzontal, el vidre s'arrodoneix mitjançant un motlle de forma semiesfèrica, però partit per la meitat, o bé se li dóna una mica de forma passant-lo per sobre d'un marbre o "marbre". A vegades se li dóna una forma lleugerament tronco-cònica o bé amb una mica de punta, segons la peça que es vol fer. A continuació es bufa amb molta cura el vidre, que encara conserva l'estat pastós, i es procura que la bombolla d'aire es reparteixi, a fi que les parets tinguin un gruix uniforme. Si la canya tot rodant deixa penjar el vidre, es va formant un coll que s'allarga a voluntat de l'operari. Seguidament la canya s'aixeca de nou en posició horitzontal, es torna a bufar i es forma una esfera a l'extrem del coll efectuat abans. Si es vol que aquesta esfera tingui una forma aixetada, la canya ha d'apuntar enlaire, tapant amb el dit índex el forat per on es bufa. Amb aquest moviment s'haurà format una botella amb coll i una panxa esfèrica o abombada. El guarniment amb anses, brocs, cresteries, etc., és un treball que necessita l'ajuda d'altres persones i útils. El temps emprat per a fer la botella, sense cap altra aplicació varia entre dos i tres minuts.

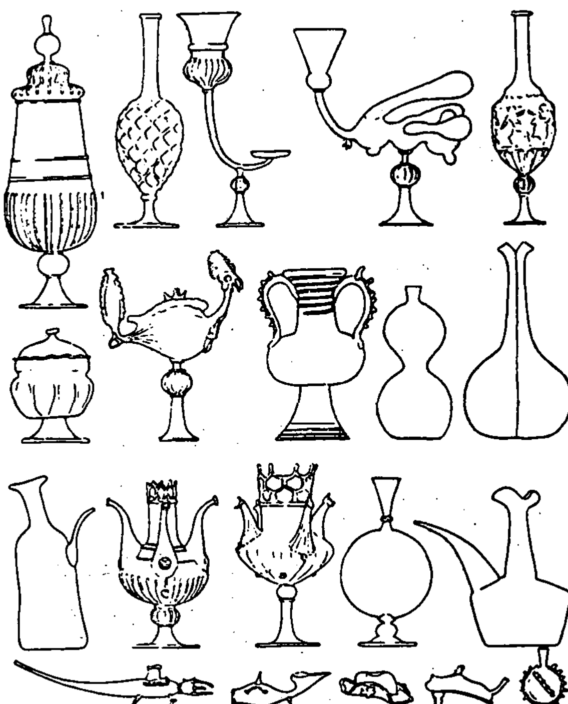
Aquest sistema era l'emprat pels vidriers de buf. L'aplicació del vidre emmotllat és tan antiga com el vidre mateix, però el treball de buf era el més fi de tots, en el qual el vidrier donava la talla de la seva habilitat, ja que era un exercici completament manual.

Amb els anys, però, els motlles van utilitzarse cada vegada més, ja sigui per a fer peces completes, o només per a fer-ne alguna part.

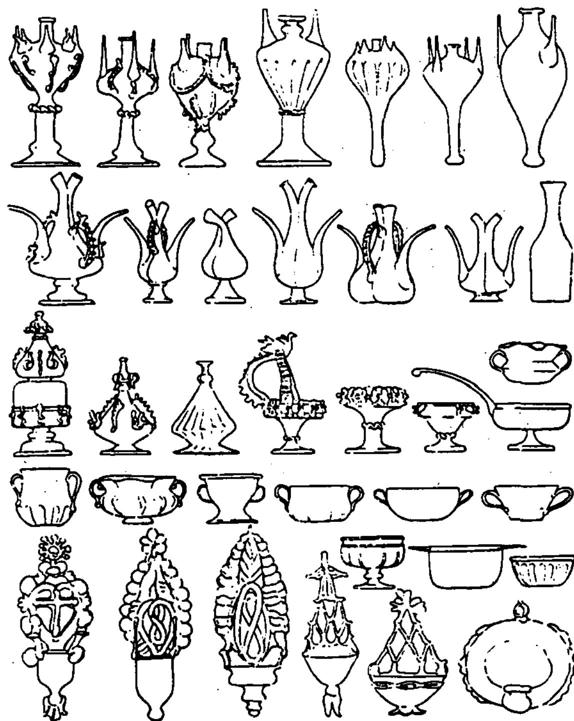
Amb les taules de formes podem apreciar l'evolució dels models, marcats pels gustos de cada època. Des dels segles XI al XV la majoria de les peces foren executades amb formes senzilles, però amb certa elegància. Pel nostre gust i des d'un punt de vista d'un vidrier, el segle XVI fou el de màxim esplendor dintre el bon fer dels operaris, encara que ja s'hi veu fortament marcat l'estil venecià, i també l'ús de motlles per a certes parts de les peces. El segle XVII també és bo; però ja es nota un cert farciment d'apèndixs decoratius. Al segle XVIII, malgrat la bona classe del treball manual, ja es nota una davallada quant al gust artístic. En aquest segle s'elaboren peces fortament abarrocades, com les almorratxes, càntirs, porrons, piques d'aigua beneita, etc. i és quan els vidriers catalans perden el pas vers els corrents artístics que arriben de França i Bohèmia principalment. A la segona meitat del segle XVIII s'inicia la gran crisi que afectarà tots els forns de l'Estat. Aquesta crisi té dues causes fonamentals; la primera deguda a la producció amb poc estil i gust destinada a Amèrica, on el mercat ho absorvia tot. Els vidriers dormien sobre els propis llaurers mentre en altres indrets d'Europa s'investigava i es produïa vidre o cristall amb formes més pràctiques. La segona fou la pèrdua de les colònies americanes que eren el mercat més important.

SEGLE XVI

SEGLE XVII

SEGLE XVIII

SELECCIÓ DE LES FORMES MÉS CARACTERÍSTIQUES DEL VIDRE CATALÀ
(Extreta de GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae*

També Venècia, l'any 1797, va patir una forta crisi dintre la indústria vidriera. Aquesta va subsistir gràcies als treballadors de "llum" i les petites factories on es fabricaven els granets de colorins. També els venecians van quedar-se adormits sobre els llaurers; eren els més hàbils vidriers del món, però varen quedar estancats fabricant uns productes tan abarrocats, la majoria dels quals només tenien interès decoratiu (21).

Mentrestant tant Anglaterra, França i Bohèmia augmentaven de valent la competència, produint uns treballs vistosos, però essencialment pràctics, i es van fer els amos del mercat internacional. Va passar molt de temps, Venècia no va despertar i saber-se situar de nou, i l'hegemonia del mercat ja no la va tenir mai més.

L'únic intent que va fer-se a l'Estat espanyol de muntar una gran indústria de vidre va ésser al segle XVIII, regnant Felip V. Aquest intent es va efectuar a la granja de San Ildefonso (Segòvia). Abans, en el mateix lloc, hi havien muntat un forn els catalans Bonaventura Cit i Carles Sac, amb un resultat beneficiós. Això va donar peu que el monarca decidís d'ampliar la producció i d'instal.larhi noves factories dedicades a efectuar tota mena de treballs artístics i pràctics. Estava de moda a Europa el muntatge de fàbriques amb la protecció reial. El motiu que al.legaren els monarques espanyols, era barrar el pas a les importacions estrangeres, però pensem que també hi va prendre part la vanitat. En successives etapes hi varen treballar italians, francesos, alemanys i holandesos. Cada grup intentava d'imposar el seu estil i es varen fabricar objectes de qualitat i de mèrit artístic, però el que rendia era la fabricació de vidre pla i miralls. Dins d'aquesta especialitat hi va destacar el mataroní Pere Fontvila (22) que va inventar una màquina polidora que permetia l'acabat de 17 llunes de mirall a la vegada.

En general no fou una indústria pròspera perquè estava envoltada d'una burocràcia excessiva i no sempre encertada. L'entrada dels francesos durant la Guerra del Francès va ferir mortalment la vitalitat de l'empresa, i encara que no va arribar a tancar-se, quan Ferran VII va recuperar el regnat, i va adonar-se que el negoci del vidre era ruïnós, es va desprendre de la Reial Fàbrica de San Ildefonso de la Granja. Es fa palesa la intervenció a la Reial Fàbrica d'una administració i direcció que no era prou entesa en la matèria. Els diners varen entrar-hi a dojo, però els resultats foren negatius.

El cas dels catalans Bonaventura Cit i Carles Sac és exemplar. Quan treballaven pel seu compte i risc tenien guanys i van ésser el detonador que impulsà la Reial Fàbrica. Tot i amb això, en un treball publicat pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas sobre la Reial Fàbrica, les úniques paraules referides als dos catalans són aquestes: *Eran unos simples operarios con muy poca cultura que no sabían apenas leer y escribir* (23). Ja ens agradaria saber quin percentatge de persones sabia escriure i llegir a l'any 1727. Com es pot comprovar van passar per l'administració i direcció de la Fàbrica, ministres, nobles i tota una llarga sèrie de personatges, que d'escriure i llegir en devien saber una estona, però que no saberen donar uns beneficis que fessin viable la continuïtat de la Reial Fàbrica.

És indubtable que Mataró va tenir bons especialistes en les diverses branques del vidre, excepte en l'òptica. Tenim notícies que fins i tot s'elaboraven vitralls de colors, tramesos a diferents llocs de la península. (24)

Els vidriers mataronins que tenim documentats són els següents (25):

Segle XVI	Pau Corbera
	Pere Corbera (26)
	Bartomeu Fàbregas
	Gabriel Fornells
	Perot Girart (27)
	Francesc Guanter
	Mandri
	Marot o Masot
	Antoni Pau Pi
	Planes
	Pere Pau Pou
	Antoni Roig
	Jaume Sala
	Tramolí
Segle XVII	Josep Borrell
	Pere Pau Bruguera (26)
	Jaume Cabanyes
	Joan Pau Corbera
	Antoni Gener
	Bernat Gual
	Jaume Guindo
	Pau Lladó
	Ambròs Murans
	Pere Murans
	Bernat Pi
	Joan Pujol
	Joan Roig Roca
	Pere Roig (26)
	Joan Pau Rosselló
	Antoni Sala Roig
	Violant Serra
	Segimon Soler
Segle XVIII	Feliu Boix
	Josep Codina
	Pere Fontvila o Frontvila
	Pau Martuxell
	Isidre Parxot (fadrí vidrier)
	Francesc Reniu
	Sebastià Saurí
	Manuel Saurí (28)

(Cal indicar que la llista de vidriers no és de caràcter exhaustiu).

Com ja hem dit, els vidriers mataronins eren agrupats sota el patronatge del Sant Àngel Custodi (29). De totes maneres, coneixem molt poca documentació de la Confraria o Gremi.

Sabem però que en les manifestacions festives feien *vidre volador*. La seva explosió era símbol de festa i d'alegria. El *vidre volador* servia també per a ornamentar cabells i vestits en balls o festes populars.

Finalment hem de parlar del personal auxiliar. Encara que ordinàriament els forns treballaven en règim familiar, alguns treballs específics no els realitzaven els mateixos vidriers. El més pesat de tots era el de fonedor, que tenia cura de carregar la matèria primera dels gresols, vigilar la fusió, trasbalsar el vidre dels gresols interiors als del cercle lateral i tenir cura de la fogaina. També s'ocupava del canvi dels gresols avariats. Cada forn tenia dos fonedors, un per a les hores de dia i l'altre per a les de nit.

La mescla dels elements constitutius del vidre, la seva preparació i el seu pesatge era feta generalment pels fadrins, a indicació del mestre vidrier, que tenia cura de les proporcions i del "toc de gràcia". Era el treball més tòxic.

Els fadrins s'ocupaven també de partir la llenya, subministrar l'aigua, netejar l'utillatge, aprofitar la terra refractària, etc.

L'UTILLATGE.

En poca cosa va variar des de l'època romana. Els elements principals continuaven essent la canya, els ferros, les tisores, i les diverses modalitats de pinces de molla. Però va proliferar molt l'ús de motlles.

Els gravats de l'època ens mostren que els vidriers treballaven drets. El banc no va començar a utilitzar-se fins al segle XVIII i només era utilitzat pels mestres quan donaven la forma i els tocs indispensables per a l'execució i acabament de la peça.

L'element més important de l'utillatge era la *canya*, l'equivalent del torn del ceramista. També eren essencials els *ferros* –per a fer el treball que en la ceràmica fan les mans– i les *pinces de molla* i les *tisores*. Les altres eines, encara que importants, no eren bàsiques.

L'utillatge que usava el vidrier, en general, era molt senzill i poc complicat, perquè l'obtenció de bones peces depenia bàsicament de l'ofici, dels ràpids reflexos i de les maniobres; un sol moviment equivocat podia malmetre una peça, la qual, a diferència de la ceràmica, ja no podia variar-se ni corregir-se.

Per a comentar l'utillatge emprat pels vidriers ens basarem en dos inventaris del segle XVII. El primer és de l'any 1644 i fa referència al vidrier Antoni Gralla, de Vallbona. En el seu forn es fabricaven peces utilitàries. Va ésser publicat per J. Gudiol (30). El segon, de l'any 1602, correspon a Pere Roig, vidrier de Mataró, que es dedicava a peces sumptuàries. També ha estat publicat per Joan Giménez i Blasco (31).

Examinant el llenguatge dels inventaris ens adonem que inclouen útils que avui encara conserven el mateix nom. D'altres el tenen diferent. Alguns són difícils d'interpretar. Però havent tingut la sort de conèixer vidriers de la totalitat dels Països Catalans i del Sud de França, fins i tot l'argot dels vidriers valencians és força comprensible per a nosaltres.

Tot seguit transcrivim i comentem l'inventari d'Antoni Gralla, vidrier de Vallbona.

A la entrada del forn:

Primo. Una pastera gran de pi per a pastar la masculayna.

La masculaina era una gran pastera de fusta on es barrejava la matèria primera per a fer el vidre.

Item, dos argaus per portar las càrregas del vidre.

Item, uns argadells per portar aygua de vimens.

Els argans i els argadells són estris diversos per a traginar vidre o aigua.

Item, dos coxins per a llaura ab los collars.

Item, cinquanta tres quintars de sosa.

La sosa és un producte que s'extreu de l'herba anomenada barrella. La cendra de la barrella cremada era el fondent anomenat sosa.

Item, tres covans de canya, un de gran y dos de mitgensers y una sistella, tot per a silar y portar lo vidre.

Item, un garbell de pell de crestat per a triar lo vidre.

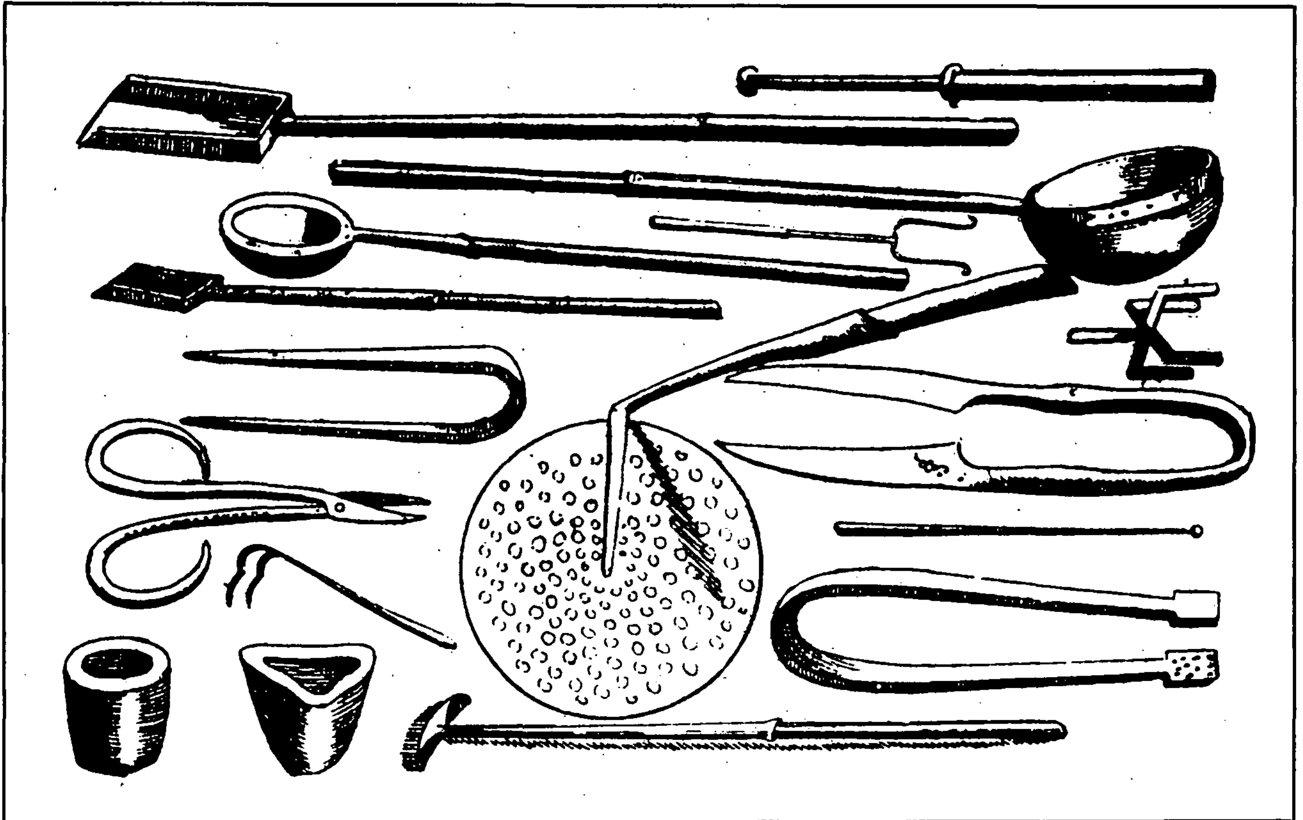
Al forn:

Primo. Lo ferro o porta del tiay del forn.

La porta del cremador de llenya anomenat tiall.

Item, la tiadora de la glaya de ferro, de llargària de dotze pams, poch més o manco.

Barreta llarga de ferro per a remenar el caliu.

UTILLATGE DEL VIDRIER
Gravat extret de LAMBERT, N. ***La verrerie médiévale***

Item, dos forquetas de ferro de pendre la arca.

Les forquetes servien per a agafar les peces de vidre acabades i posar-les a l'arca o forn de cocció. Una d'elles, més llarga, s'utilitzava per a distribuir les peces, segons el volum o el gruix, dintre de l'arca.
També es denominaven forca, la més gran, i forqueta, la petita. Tenien només dues pues, que es podien eixamplar a voluntat al foc viu.

Item, un parpal gros de ferro, de dotze pams de llargària, poch més o manco.
Item un parpalet de ferro, de sinch pams de llargària, poch més o manco.

Els parpals són barres de ferro acabades en punta o en tall aplanat. Servien per a canviar gresols i també, en algun cas, com a escarpra, per a trencar gresols avariats. Tal com podem notar sempre n'hi havia de dues mides, els llargs per als gresols interiors, i els més curts —parpallets— per als laterals.

Item, una bofadora de ferro de dotze pams de llargària, poch més o manco.

La bufadora és la canya actual. A vegades portava una funda de fusta en la part superior que servia per a fer-la rodar amb més facilitat. En aquest cas s'anomenava fiesca. També hi havia bufadores de dues mides, una per als gresols interiors i l'altra per als gresols laterals. Les bufadores llargues s'utilitzaven només per a extreure mostres de vidre dels gresols centrals i comprovar si la fusió era correcta.

Item, una pala ab son mànech de ferro, de dotze pams, poch més o manco, de llargària.

Per la llargària de la pala cal pensar que servia per a carregar de matèria primera els gresols centrals o bé per treure les cendres i residus de la fogaina.

Item, una pala curba, de vuit pams, de mànech de ferro.

Era una espalorda petita que servia per a treure els residus de vidre dels gresols.

Item, la vaqueta llarga de deu pams poch més o manco.
Item, altre vaqueta de ferro, de sinch pams, poch més o manco.

Les vaquetes eren barretes de ferro acabades amb punxa, que s'utilitzaven per a fiblar el vidre, en estat pastós, de l'interior dels gresols. També eren de dues

mides, ja que havien de servir tant per als gresols centrals com per als laterals.

Item, la forquilla de entrar lo cordó de ferro, de set o vuit pams.

Aquesta forquilla és un element curiós. Era una barreta llarga i corbada per la punta, que s'acabava en forma de J. Servia perquè les bufadores llargues poguessin rodar ràpidament i extreure una mostra de vidre, bufar-la, i comprovar el seu estat. A continuació, ben ràpidament, es retirava la forquilla de l'interior del forn.

Item, lo ferro corp, de llargària de deu pams, poch més o manco.

Item, altre ferro corp de llargària de cinc pams, poch més o manco.

El ferro corbat és una barra de ferro que forma ganxo en la punta. Serveix per a estirar els fragments dels gresols trencats. També de dues mides.

Item, dos espalordos de ferro, de llargària de dotze pams poch més o manco.

Item, un espalordí de ferro, de llargària de sis pams poch més o manco.

Espalordos, espalorda, espalordes o espalordí. Eren unes grans culleres de ferro per a transvasar el vidre fos d'un gresol a un altre. L'espalordí era més petit i servia per a netejar els gresols de residus i vidre fos.

Item, dos malls de piquar barrella grossos.

Item, tres mabres de ferro, de un pam y mitg, poch més o manco.

El marbre consistia en una planxa de ferro allisat –o en una peça de marbre plana, d'aquí el seu nom– en la qual es donaven certes formes al vidre en estat pastós, abans de bufar-lo.

Item, lo grego.

No hem sabut identificar aquesta eina.

Item lo ferro de pendre larca, de sis pams de llargària, poch més o manco.

Item, lo ferro travesser de la glaya.

Item, dos flesques, dos puntils y un farret y dos molletes, unas de xicas y unas de grossas, dos ferros y unas estisores.

Com ja hem dit les flesques eren bufadores o canyes que portaven una funda de fusta en la part superior, que servia per a fer-la rodar amb més facilitat.

El puntil o puntill és una barreta de ferro d'aproximadament 1,20 m de llargada i de 2 cm de gruix. S'utilitza per a treballar les peces semiacabades. Amb el puntill s'extreu del gresol una petita quantitat de vidre fos que es solda a la part inferior o part que quedarà oculta de la peça bufada, que d'aquesta manera queda fixada al puntill. Amb un cop sec, la peça es desprèn de la canya i, per tant, queda només subjecta al puntill, que tot seguit es fa rodar exactament com es feia amb la canya.

Lliure de la canya la part superior de peça pot ésser treballada per a donar-li l'acabat final.

En realitat la part del vidre fos extreta del gresol, amb el puntill, abans de soldar-la a la peça, s'ha de deixar reposar; amb les pinces s'hi faran tres o quatre becs, i aquests tres o quatre becs o puntes de vidre seran els que quedaran soldats a la peça. Acabats els treballs, amb les pinces es donen uns cops secs als becs o puntes de vidre abans indicats i d'aquesta manera la peça es desprèn també del puntill.

Per aquest motiu les peces de vidre artesanes conserven en el cul, o part inferior, els senyals dels becs de vidre i, tocant-les amb els dits, s'hi aprecia un petit relleu.

Els ferrets o ferros són els estris que serveixen per fer la feina que fan els dits o el palmell de la mà, en el cas del ceramista. N'hi ha de diverses mides. Amb ells es pot estrangular una peça, eixamplar-la, estirar-la o allargar-la.

Les molletes són unes pinces de molla que acabaven en punta o que també, al final, portaven marques. Servien per a fer els cristalls d'ornamentació o per a posar les nanses.

Les tisores de tallar vidre eren de diverses mides.

Item, dos mollos de aram y un de fusta ab costelles de aram.

Item sinch mollos de coure quatre de costa dreta y lo altre de costa de ...

Els motllos amb costelles d'aram s'utilitzaven per a estriar les peces. Una vegada bufades hi quedaven marcades les estries. Les peces eren més o menys estriades segons la quantitat de costelles.

Item, quatre bufadós, dos de grosos y dos de xichs.

De bufadors n'hi havia de diverses mides, uns de rectes, altres de corbats. Els rectes venien a ésser com una canya petita, i servien per a refredar, bufant, alguna part de la peça. Els corbats tenien un apèndix de fusta a la punta, amb un

forat central; aquest apèndix tenia forma cònica i s'emprava per a fer els brocs dels porrons, setrills, almorratxes, etc...

Item, quatre mollos de fer garrafas, de fusta.

Els primitius motlles de fer garrafes consistien en uns grans troncs de fusta, buidats de forma semiesfèrica. El vidrier bufava la massa de vidre al seu interior, rodant sempre la canya, fins a arribar a la mida convenient.

Item, quatre [...] de fusta de pi.

Item, dos sadassos de gafar la pedra y barrella.

Item, una gibrelleta de ferro per a posar la sal del forn.

Item, sinch tescoms de ferro, dos destrals, dos massos de fusta, ab les anellas de ferro als caps.

Item, dos destrals grosas bosquinas, per a fer llenya, dos de novas y una de vella.

Fins aquí l'inventari d'Antoni Gralla, de Vallbona. Cal dir també que hi trobem a faltar les matèries primeres per a fer el vidre.

Tot seguit comentarem l'inventari de Pere Roig, vidrier de Mataró, en la part que fa referència al forn del vidre. Estalviarem però de referirnos a les eines ja enunciades en l'inventari anterior.

En lo casal del dit forn de fabricar vidre.

Primo, lo dit forn amb ses arques i sis morters dintre, çò és quatre [...] y dos mitjans.

Com ja hem dit l'arca és la part superior del forn, on es posen a coure les peces, acabades, o, a vegades, un forn de cocció separat a part del forn de fusió. Els morters equivalen als gresols dels nostres dies; s'anomenaven així per la seva forma tronco-cònica.

Item, quatre mabras de ferro.

Item, un xapo petit, ab son mànech.

Item, un garbell de aram, per garballar vidre.

Item, un mall de ferro, ab son mànech de fusta.

Item, una bocadora de ferro.

L'abocadora és la pala que serveix per a carregar els gresols dels elements constitutius del vidre.

Item, una forqueta de ferro, per a pendrer la archa.

Item, una vaqueta xique de ferro.

Item, un parpal gros y altre de petit de ferro.

Item, tres palas de ferro, una de gran y dues de curtes.

Item, dues spalordes de ferro.

Item, un spalurdí de ferro.

Item, un [...] de ferro.

Item, tres furquetas de ferro.

Item, dos ferros corps petits y dos de grans de ferro.

Item, una triadora de ferro y una barra de fusta per pesar les càrregas.

Item, una travassera de ferro per tenir la triadora.

La triadora és un gran sedàs per a garbellar els elements que componen el vidre.

Item, sinch pastaretas per tenir lo vidre tranchat.

Item, una pastera gran per pastar la masculaina y altra de petita, per lo mateix effecte, de fusta de pi.

De pasteres y pasteretes n'existien moltes, i molt diverses, als forns de vidre. Les grans servien per a fer la barreja dels diferents elements que composen el vidre. Les petites tenien múltiples utilitats; servien per a guardar petites quantitats de fundent, per a contenir l'aigua freda on es posava el vidre calent sobrant de les peces que s'elaboraven i que, en contacte amb l'aigua freda, quedava esmicolat, etc. Aquest vidre esmicolat es tornava a fondre barrejat amb la composició. Altres pasteres servien per a posar el fang refractari que diàriament es feia servir, o bé per a refrescar les canyes.

Item, dues caxes grans per tenir la pedra i la barrella picada per fer [...] el aygua, de fusta de pi, dos [...] y una biga a la plassa.

Una biga a la plaça. Havia d'ésser bastant ampla i plana. Anava muntada sobre dos cavallets de fusta i al seu damunt s'hi dipositava el marbre o els marbres, i els ferros.
També servia per a descansar-hi la canya i, a la vegada, per a donar els primers tocs a la massa de vidre calent.

Se'n deia biga perquè encara no s'usava el banc de vidrier. A mesura que es buidaven els gresols es podia traslladar fàcilment de lloc.

El nom de plaça fa referència, o vol dir, l'equip de vidriers. Segons la peça que s'elaborava era format per dues o tres persones. Aquest nom és encara avui emprat pels artesans.

A més de tot això, el vidrier Pere Roig, posseïa molts motlles. Aquests demostren la vàlua

real del seu forn. Els motlles són de fusta, aram i plom. Els de fusta per a les peces senzilles; els metàl.lics per a l'elaboració de peces més luxoses, segons la moda de l'època. Els motlles metàl.lics eren composats per dues o quatre peces que s'obrien o tancaven a partir d'un sistema de frontisses. Tenien l'avantatge de poder gravar a la part exterior de cada peça dibuixos de les formes més variades. Alguns dels motlles eren molt petits i funcionaven com pinces, amb la pressió de les mans.

Seguim amb l'inventari.

En la botiga sobre la dita stabla:

Es a saber los mollos de fabricar o forma vidre devall scrits y seguents:

Primo, lo mollo de pessas grans de [...].
Item, un mollo de quatre pessas.
Item, un mollo de llons grans.

Aquest motlle és important, donat que encara es poden trobar exemplars de vidre fets probablement amb ell.

LLEÓ DE VIDRE.
Col.lecció Miquel i Badia.
Publicat per GUDIOL i RICART, J. a *Monumenta Cataloniae*

D'aquest model, hi ha dos exemplars força ben conservats, l'un al Palau de la Virreina i l'altre a la Casa Amatller (Barcelona).

Item, lo mollo gollonat.

Es tracta d'un motlle de pinça, que servia per a fer el goll al coll de les ampolles, porrons, etc.

Item, un altre mollo picat, gran.

A la part interior tenia gravades unes petites concavitats.

Item, altre mollo de petxines.

Podia ésser un motlle de botella amb petxines gravades, o bé un motlle de pinça, per a fer una sola petxina.

Item, dos mollos de pinyes.

Els motlles de pinyes són molt coneguts i antics. Es conserven bastants exemplars de botelles en les quals la part esfèrica té forma de pinya.

Item, un mollo de belustres otxavat.
Item, un mollo de braguetes gran y altre de petit.

És un motlle de barquetes.

Item, un mollo de barques otxavat.

Els motlles de barques o de barquetes podien ésser per a elaborar botelles amb barques gravades, o bé per a reproduir els cascs de barques o naus, als quals els vidriers de llum afegirien pals i veles.

Item, un mollo picat petit.
Item, un mollo de lànties petit.
Item, dos mollos de [...].
Item, dos mollos de botó de caras.

Eren uns motlles molt petits —com els que s'usen per a lacrar— i servien per a fer, a pressió, petits medallons amb motius diversos, que els vidriers de llum soldaven a les peces elaborades al forn.

Item, dos mollos de rey.

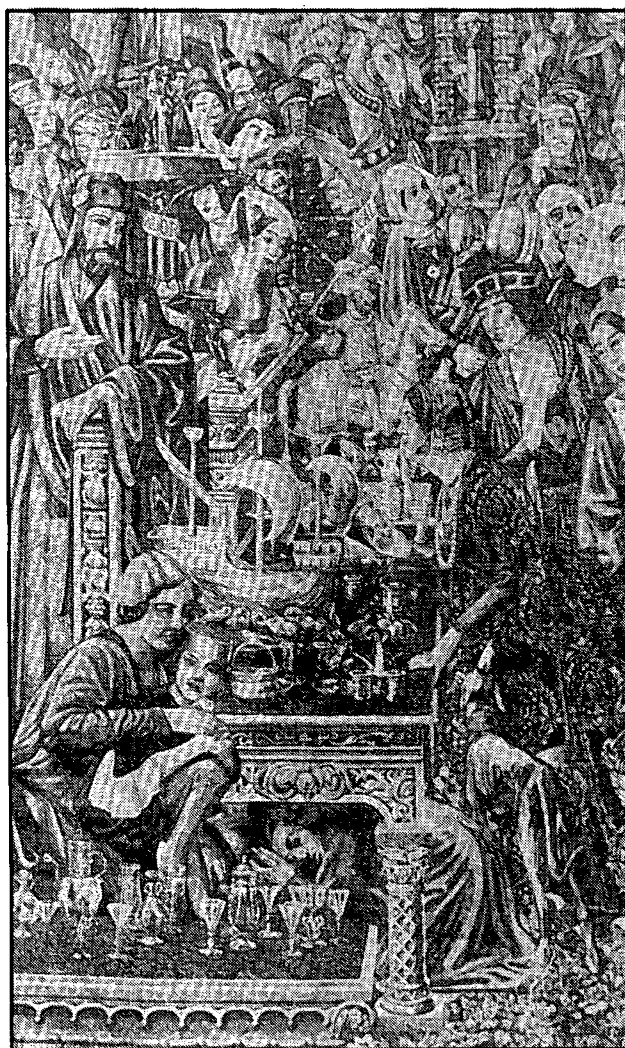
Encara que no en coneixem cap exemplar, podrien ésser motlles similars als anteriors, o bé semblants als de lleons, o també ampolles, amb un rei gravat.

Item, un mollo per papallones quadrades.

Hem de dir el mateix que ja hem dit per als motlles de rei. En aquest cas el gravat representaria papallones.

Item, un mollo de barques gran.

Item, un mollo petit de llonets.
Item, altre mollo de llons gran, de quatre pessas.
Tots los quals sobre scrits mollos són de bronso y pesan junts sis robas.
Item, un mollo de lebons, gran, de plom.
Item, altre mollo de pinyes, de plom.
Item, vuyt mollos de aram otxavats, entre grans y petits.
Item, dos mollos otxavats de fusta.
Item, un mollo de barquetas, de plom guarnit de fusta.
Item, un mollet, de plom, otxavat.
Item, tres buffadors de ferro, dolents.
Item, dos [...] de ferro, usats.
Item, set mollos de fusta, de fer ampollas, usats.

Detall d'un tapís representant la Fira del Ninou que es feia cada any al Born de Barcelona. A la taula del vidrier hi ha exposades barques de vidre. Es conserva a l'Ajuntament de Barcelona. (Extret de L. PLANELL, *Vidrio*, Vol. I, pàg. 200).

I continua l'inventari de Pere Roig, dient que al forn del vidre hi havia també:

Primo, vuit quintars de salicorn de Fransa, los quals foren comprats a Joan Pere Gassia a vint y tres reals lo quintar.

Item, sinc quintars de barrella de Alecant, la qual fonc comprada a Balthasar Aymerich, de Barcelona, a rahó de quatre lliures lo quintar.

És notable la quantitat de fundent existent. A més l'existència de salicorn i barrella demostra que el forn obrava dues qualitats de vidre base i també diversos colors.

De fet, a partir de l'inventari, podem afirmar que el forn de Pere Roig era força important. Disposar d'un molí, de gran quantitat de motlles i d'una respectable quantitat de matèria primera també ho demostra. És un forn on el treball sobrepassa l'àmbit familiar, ja que té fadrins, esmentats en l'inventari.

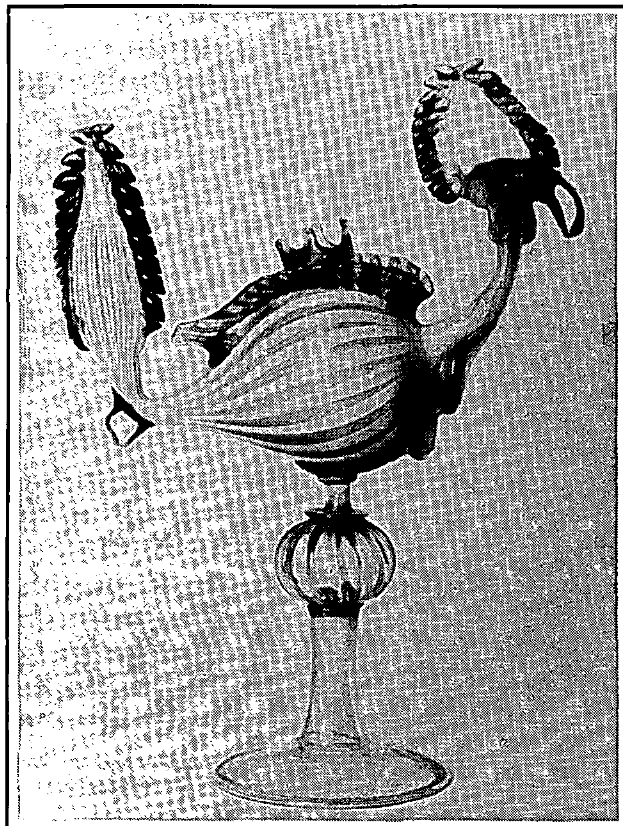
Per les característiques dels motlles podem pensar que elaborava peces sumptuàries i que hi treballaven de vint-i-cinc a vint-i-vuit persones.

ELS VIDRES.

Les fórmules de la composició del vidre han estat, de sempre, una de les coses més gelosament guardades. Eren poques les persones que coneixien amb exactitud com obtenir un color determinat, donar brillantor o transparència i, al mateix temps, obtenir un material dúctil per al treball.

Els coneixedors de les fórmules acostumaven a retenir a la memòria les quantitats proporcionals de cada matèria i quan anotaven alguna cosa ho feien en clau. Però no sempre obtenien els mateixos resultats, ja que quan es renovava una partida de matèria primera, normalment no tenia les mateixes característiques que l'anterior i sempre s'havia d'experimentar i corregir les proporcions sobre la marxa. També hi ha altres motius que influeixen en la fusió, com l'estat atmosfèric, el grau d'humitat i el vent. Fins i tot, en el cas de preparar composició per a dues foses, podia succeir que de la primera en sortís un vidre determinat i que el vidre de la segona fos totalment diferent per haver canviat les condicions ambientals. No es tenien els coneixements físics i químics actuals; s'havia d'improvisar sempre. Malgrat això l'experiència i l'ofici ajudaven a solucionar moltes dificultats.

Els mestres vidriers vinguts de l'estranger també tenien moltes dificultats. Al seu país estaven acostumats a treballar amb una terra refractària, amb fundents, colorants, arenes, etc., de

Gall de vidre, fabricat a Mataró. Vidre transparent amb lacticinis blancs i aplics en blau. Es composa de tres cossos bàsics, el peu de forma cònica, gairebé plana, la cama amb base per a la soldadura de la peça i el cos del gall en qüestió. Possiblement fóra una peça d'examen per a ascendir a mestre vidrier. Es conserva a la col.lecció Amatller de Barcelona.

determinada qualitat. Aquí trobaven les mateixes matèries, però les seves característiques eren diferents. Per tant no podien elaborar el mateix vidre que obtenien en el seu país.

Coneixem molt poques fórmules de composició de vidre i encara són de malfiar, ja que hi manquen detalls importants. Ben segur que si haguéssim d'executar el que hem trobat escrit no obtindríem pas un bon resultat.

Una composició del segle XVIII (32) és redactada de la següent manera:

Per a obtenir 50 kg. de vidre.

1r. *40 kg. d'arena i vidres de casco.*

No s'indiquen les proporcions.

2n. *Barrella i pedra sanguínia.*

Tampoc s'indiquen les proporcions, ni les quantitats.

3r. *Mitja nou de blau.*

Cal entendre que la mitja nou és la mesura. El blau potser és òxid de cobalt.

4t. *Estany calcinat i plom.*

No s'indiquen les proporcions, ni les quantitats.

Hem de concretar que la fórmula no és gens clara.

Ordinàriament els forns disposaven d'un petit gresol, d'uns 10 kg. de capacitat, que servia per a obtenir vidres de bona qualitat i que, a la vegada, s'utilitzava per a fer proves. Quan es tractava de fer proves s'incorporaven al gresol tota classe de matèries, fins i tot les més inimaginables (33). La majoria d'aquestes proves tenia resultat negatiu. Aquest resultat s'agreujava si no es tenia un mínim de coneixements químics. Tot i amb això, la majoria de resultats obtinguts van ésser possibles gràcies a la paciència i toc d'observació, moltes vegades també per pura casualitat.

La major part dels colors opacs eren d'origen estranger. Per a obtenir-los a casa nostra s'havia de comprovar els materials i veure'n els resultats. Ja abans hem comentat el problema que representava el canvi de matèries primeres i també que la fusió n'era un element primordial. Els colors opacs ofereixen un ampli ventall de gammes més fortes o clares, que només depenen de la fusió. Com a exemple direm que el vermell opac, en qüestió d'una hora, passa d'un color acarbassat que va en alça, a un color corall, per a arribar a un vermell anomenat sang de bou, que s'enfosqueix cada vegada més fins a arribar a negre si el gresol no es destapa en el moment oportú (34).

Els colors transparents necessiten també una gran cura en la fusió, potser encara més que la necessària per als vidres opacs, ja que si no apareixen els defectes anomenats cordes o giragós. Aquest fet es produeix igualment si la matèria primera no té prou puresa (35).

Des del segle XV al XVIII els venecians s'emportaren la palma en l'obtenció d'una gran varietat de colors i sobretot en la consecució del seu cèlebre *cristallo*, de transparència i brillantor sense rival (36).

Un altre vidre molt estimat fou el vermell robí (37), que tenia incorporat una certa quantitat d'or. De totes maneres el color predominant durant aquests segles va ésser el blanc transparent, encara que les peces més luxoses portessin petits fragments de color en els seus apèndixs i, sobretot, al coll o a la boca.

Durant el segle XVI es fabricaren a Catalunya els colors blanc, blau, groc, negre i vermell. També es feren vidres glaçats i altres diversos (38).

El ja esmentat P. Pere Gil, publicat per J. Gudiol Ricart, ens descriu com eren les fórmules usades i els productes bàsics per a fer el vidre, durant el segle XVI.

... encara que lo vidre que vuy se fa en Venecia sia tingut per excellent, pero no es menys, ans be en moltes coses mes excellent lo ques fa en Barcelona y altres parts de Cataluña. Per a intelligencia de la qual cosa se ha de notar que y ha tres maneras de vidre.

Un vidre grosser y comu y molt barato lo qual se fa de una herba nomenada Çosa la qual se cull en Cathalunya en Tortosa y tambe en lo pla de llobregat y esta herba naturalment es salinosa y primerament se crema en clos de terra y cremada de las cendras della se condensan pans lo quintar dels quals val a 3 ll. poc mes o manco : y estos plans se mesclan ab certa cantitat en la pedra nomenada Albó o pedra albanesa, la qual es blanca y mes fort que lo marbre; y esta pedra crua la pican mol trida y ab certa cantitat es mesclada ab los pans de dites cendres de la herba Çosa y mesclada aquella massa ab la proporcio deguda, se posa en lo forn de reberberacio, qual es lo forn del vidre, y fusa y encesa dita massa, ab los instruments com a trompetas trauen lòs vedriers de dita massa, y bufant y amollant la massa fan los vasos que volen: y aquest vidre es grosser y comu com esta dit.

Altre vidre y ha molt millor y mes clar. Lo qual se fa de la herba nomenada Barrella ques cull en lo regne de Valencia o de la herba nomenada Salicorn ques cull en França : y cremada y feta pans com esta dit de la Çosa; y mesclada ab la pedra molta crua nomenada Albó o albanesa com esta dit, pero ajustasi una pedra nomenada Sanguinea molta crua (encara que molta cuita es millor y no ambosa), y desta pedra se posa molt poca cantitat, un punt que diuen della y serveix per aclarir lo vidre perque no isca verdos : y posada esta pasta mesclada en lo forn predit se fa un vidre molt bo y molt clar: y del qual se pot servir qualsevol persona."

Tercer vidre excelentissim se fa de tarta que es lo solatge y posit que fa lo vi en les botes; lo qual cremat y fet cendra, y mesclada dita sendra ab la pedra Albo molta o ab crestall cru molt : y posada dita massa mesclada en dit forn, y posant y juntament ab ella un cert punt o poca cantitat de la pedra molta nomenada pedra de color, o pedra sanguinea, la qual se aporta de Genova : se fa un vidre cristalli clarissim purissim y perfectissim. Asso es en breu la diferencia dels vidres ques obran en lo forn del vidre : y dels quals se usa en vasos.

Si volan los vidriers fer vidre de differents colors aplican differents materials sobre la predita massa : y fan vidres de differents colors. Per a fer vidre blanc posan estany y plom molts fet calcina en polc. [*Això va en nota:*] *Un punt de secret de naturalesa he advertit aqui que lo plom...* [*Manca algun mot.*] *picats juntament y polvoritzats creixen en pes : co es que si abans de picar pesavan juntament una lliura despres de picar pesavan una lliura y 2 unsas y aixis ab proporcio creixent lo pes : y nos pot donar del tot clara rabo de hont proseesca aquest secret.*

per a fer vidre blau posan çafra.
per a fer vidre groc posan...
per a fer vidre negre posan color que es cosa com roca negra.
per a fer vidre vermell posan llimaduras de aram dels caldares.

A mes de asso fan vidres gelats y de altres differents maneras. Los vasos cristallins fets y acabats los pintan de color vert, y de or y altres colors y los tornan al forn en cert temple : y resta aquell color tan apegat que nunca o molt a tart se pot apartar." (39)

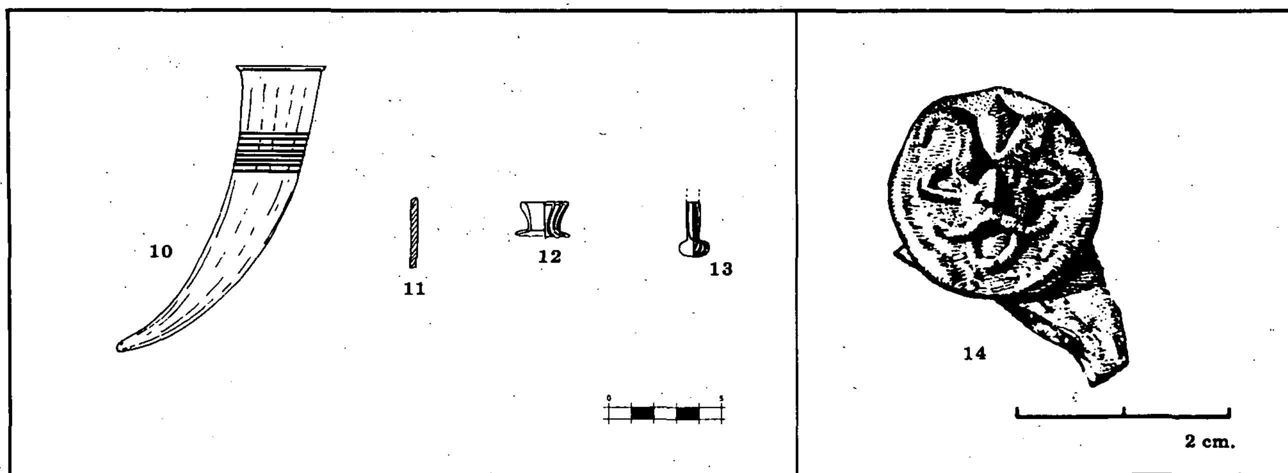
L'escrit del P. Pere Gil és, però, molt imprecís. Hi manca, una vegada més, la proporció de les matèries a fondre. En aquest sentit és un assaig molt lleuger. Segurament es va basar en les referències d'algun mestre vidrier, qui va tenir molta cura de no explicar les coses al detall. L'escrit fa palesa la manca de vidre de colors, que es suplia en bona part important *balots* (40), ja que el color s'emprava en poca quantitat, només per a donar un toc de vistositat a les peces.

És impossible de diferenciar els vidres de Barcelona amb els de Mataró, tant per la qualitat com per l'estil. Ambdues ciutats es repartien la fama, conjuntament amb altres poblacions catalanes que, en algun moment, varen produir vidre de bona qualitat.

Després de tot el que hem esmentat, cal preguntar-nos si els vidres catalans foren iguals o millors que els de Venècia, com alguns historiadors han apuntat. De manera categòrica hem de dir que no. Comparant dues peces de la mateixa època i de característiques semblants s'aprecia gran diferència en la qualitat del vidre. La transparència i la brillantor són superiors en la peça veneciana. Mentre aquí es feia vidre, a seques, allà feien el *cristallo*. I no parlem de colors. A Venècia obtenien el robí amb or i a casa nostra amb llimadures d'aram.

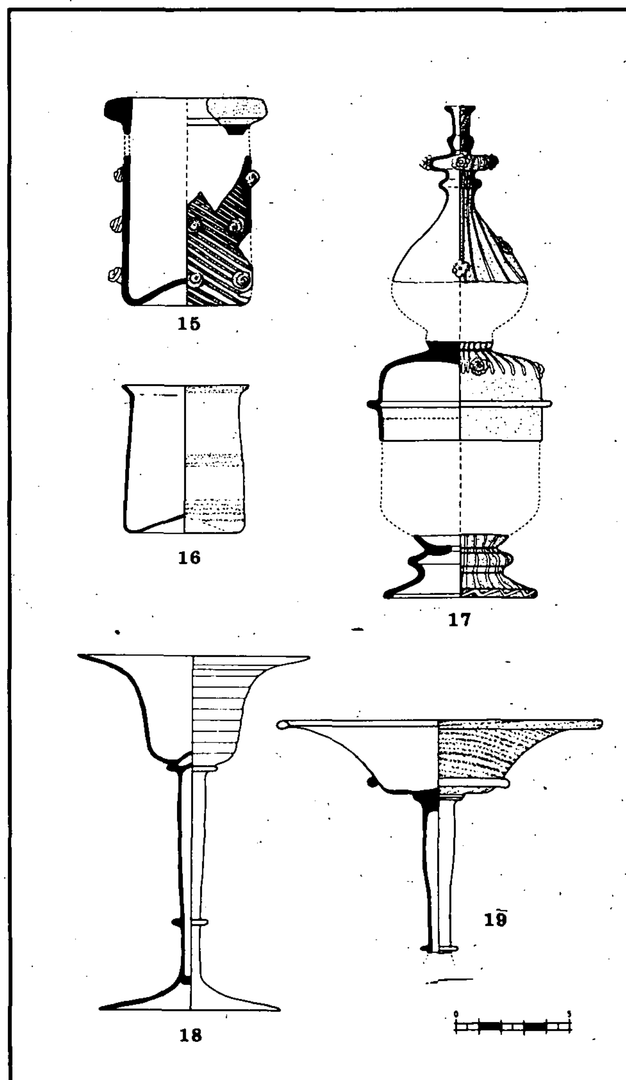
En canvi, no es poden apreciar diferències notables en els acabats de les peces. El fet és molt favorable per als vidriers catalans que, treballant amb matèries d'inferior qualitat, aconseguien d'executar peces de gran categoria.

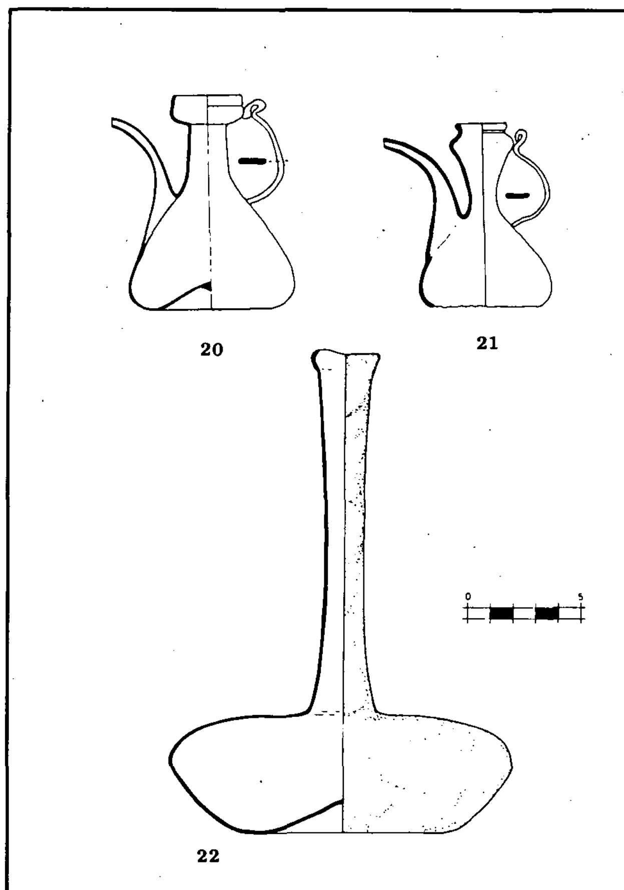
Ara per ara no coneixem cap inventari de peces de vidre de Mataró. No hem tingut la sort de Vic, on disposen d'una excel.lent relació de peces gràcies a l'inventari de la Cúria Fumada.

10.- Fragment de copa en forma de banya, reconstruïble, de fines parets estriades, i amb decoració de filets paral.lels prop de la boca, que encerclen la peça. Aquesta forma ja es coneixia al segle XIV. La forta oxidació o irisació, impedeix l'observació del seu color natural. 11.- Fragment de barreta de vidre transparent, amb ànima de blanc òpal. Tant podia servir per a fer boles de collar, com per a fer els lacticinis soldats a una base de vidre bufat a la qual se li donaria forma. 12.- Fragments de peces sumptuàries, on destaquen uns fils de lacticini òpal, lleugerament refosos i molt ben disposats. Probablement són de vidre *mai* (paraula d'argot vidrier). El vidre *mai* era de gran qualitat i molt espès; sempre guardava un color blanc, opac, molt intens, a diferència de l'òpal que es difuminava. 13.- Fragment important. És una peça de vidre massís en forma de ceba. El color és transparent i té lacticinis verticals. Els vidriers artesans saben molt bé que aquest fragment es llençava, doncs era el que centrava els fils dels lacticinis en forma radial. (Dibuix: J.A. Cerdà).
14.- Petita peça d'uns dos centímetres de diàmetre, en la qual s'hi observa el relleu d'una cara de diable estilitzada. Color blanc transparent. Està feta amb el característic motlle de fer cares, motlle en forma de pinça. Generalment els vidriers de llum feien les cares i posteriorment les soldaven a una peça bufada. És molt possible que aquestes petites peces fossin la marca del fabricant o vidrier. (Dibuix: Jordi Arenas).

15.- Vas de cos cilíndric, amb vora gruixuda i doblegada vers l'exterior. Vidre de color blanc transparent, amb decoració de fils de lacticini molt fins i de disposició en espiral. La peça està ornada profusament amb petites protuberàncies en forma de cargol, que també eren fetes pels vidriers de llum. 16.- Vas de forma idèntica a l'anterior. Vidre de color blanc transparent. Està ornat amb dues faixes separades, composades per filets de vidre transparent, disposats en forma gairebé magistral. Cal especificar que ambdues peces són completament manuals, sense intervenció de motlle. Les fines parets i la disposició dels lacticinis i filets denoten la mà d'un experimentat mestre vidrier. 17.- Fragments probablement pertanyents a un saler. Vidre de color blanc amb lacticinis en disposició radial. És una peça de gran luxe. Per la finor del seu treball podem apreciar el grau de perfecció dels vidriers mataronins. El saler devia estar composat per dues peces, la tapadora i la tassa. Ambdues són de parets molt primes. La tassa o vas és de forma cilíndrica, amb un suport que abans d'arribar a la base o peu té dues estrangulacions. No porta cap afegit, ja que tassa i peu són d'una sola peça. La tapadora és la part més difícil d'executar. Consta d'una base, que engalzava perfectament amb la tassa, que a continuació i de dalt a baix, té una forta estrangulació seguint una forma piriforme i que a mesura que s'estreny, incorpora també altres tres fortes estrangulacions, i acaba amb una petita forma cilíndrica amb boca doblegada a l'exterior. Està ornada amb lacticinis de *mai*, doncs tenen un fort relleu, i també amb petits cabuixons imitant rosetes (fets al llum). La part superior de la tapadora té una petita obertura central, en la qual segurament s'hi engalzava un pom d'argent. 18.- Copa dividida en tres parts diferenciades. Tassa, cama i peu. Vidre de color blanc transparent, ornamentat amb lacticinis blancs, opacs, de forma lleugerament espiral. La tassa és tronco-cònica, amb forta obertura cap a l'exterior. La cama és semicilíndrica i bufada, formant tub. Prop del peu té un nus format per un filet molt ben traçat. El peu també és bufat i de forma quasi plana. Tota la peça és de parets molt fines. 19.- Copa dividida en tres parts, tassa, cama i peu. La tassa és tronco-cònica, amb forta obertura a la part superior. La inferior és completament plana i ornamentada amb un filet finament pincejat. Està decorada amb filets de lacticinis blancs, opacs, i una motllura en la zona de la carena. La cama, bufada, forma un tub quasi cilíndric; el peu seria gairebé pla. El vidre és de color blanc, transparent, i de parets molt primes.

20.- Canadella de vidre de color blanc transparent. Dipòsit lobulat amb coll cilíndric i boca de vora vertical, amb ansa lateral i broc cònic inclinat. Tota la peça és de parets molt primes, destacant el perfecte equilibri dels volums del dipòsit, el broc i l'ansa. La boca és de difícil execució. 21.- Canadella de característiques semblants a l'anterior, amb la diferència del coll de forma cònica, i boca amb una estrangulació en la part de la vora vertical, formant una obertura més petita. Per aquest motiu seria de més difícil execució que l'anterior. 22.- Ampolla de vidre de color lleugerament verdós i translúcid. De coll alt i cos aixatat. És una peça de vidre d'ús comú i de poca rellevància.

Mataró era un centre productor de vidre que exportava la seva mercaderia a la Península i a altres indrets d'Europa i probablement d'Ultramar (44). Una part del comerç es canalitzavà a través de Barcelona. Per això cal pensar que bona part de la mercaderia que surt de Barcelona a partir de comandes de la casa reial era d'origen mataroní. Tenim el cas de la comanda feta per Violante d'Albión per mandat de la reina, al segle XVI; és una comanda molt important en quantitat i varietat de peces fines (42).

Malhauradament tampoc no podem fer la valoració dels vidres de Mataró basant-nos en el material que disposa el Museu Comarcal del Maresme. El fons és molt migrat i la majoria de peces pertany al segle XVIII i posteriors. A més, tampoc ens consta que les peces fossin elaborades a Mataró (43).

Una col.lecció mataronina, propietat de la família Marfà Clavell, encara que reduïda, ofereix una selectivitat molt acurada. Les peces, però, pertanyen també majoritàriament al segle XVIII. Per tant tampoc podem utilitzar-la per a qualificar els vidres de Mataró (44).

Sortosament però, gràcies a les troballes efectuades l'any 1982 al Carreró –Can Ximenes– i a la plaça Gran pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i la Secció Arqueològica del Museu Comarcal, hem pogut constatar la real vàlua del treball dels vidriers mataronins.

A finals del segle XVIII, a la comarca, concretament a Arenys de Mar, hi havia forns que feien competència als de Mataró com a productors d'obra luxosa (45). Seria també en aquest segle quan treballaria el forn del vidrier Lluriá del Puig, a Arenys de Munt. La seva inauguració la trobem ressenyada en el treball *Noticias de Mossèn Jaume Avellà* (46).

Per acabar, a tall de resum i conclusions, podem dir que ni en l'alta, ni en la baixa edat mitjana, a Mataró no hi ha documentats tallers de vidriers. Que a finals del segle XV s'hi instal.len els primers tallers que seran origen de la tradició vidriera mataronina. Que la producció de vidre fins a la meitat del segle XVII, bàsicament imitarà formes i models de l'escola veneciana. I que en la segona meitat del segle XVII, i durant tot el segle XVIII, Mataró produirà les característiques peces de vidre pròpiament catalanes.

Ramon Juncosa i Castelló
Joan-Francesc Clariana i Roig

NOTES.

1.- Fem constar el nostre agraïment a la Srta. Assumpció Perajoan que ha tingut cura del mecanografiat del manuscrit original. Al Sr. Albert Mayol per les facilitats que en tot moment ens ha donat per a consultar la seva biblioteca. Al Sr. Josep-Antoni Cerdà que ens ha facilitat els dibuixos de les peces de vidre que il.lustren el treball en l'apartat de la plaça Gran.

2.- RIBAS i BERTRAN, Marià. (Ribas 1975, fig. 11) *El Maresme en els primers segles del cristianisme.* Accèssit Premi Iluro 1973. Mataró 1975.

3.- ROLDÓS i SANS, Joan. *Treballs arqueològics en el Turó d'Onofre Arnau.* "Quaderns de Pre-història i Arqueologia de Mataró". Núm. 7. Mataró 1979.

4.- PLANELL, Leopoldo: *Vidrio,* Volums I i II. Barcelona 1948.

5.- RIBAS i BERTRAN, Marià. *Origen i fets històrics de Mataró.* Mataró, 1934. Pàg. 133 i 134.

6.- PLANELL, Leopoldo. *Vidrio.* Vol. I, pàg. 141.

7.- Museu Arxiu de Santa Maria (MASM). *Memorial del Rector Folquer.* Publicat als "Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria", núm. 1, abril 1978.

8.- L'aplicació del carbó com a combustible a Catalunya cal situar-la a finals del segle XVIII o bé a principis del XIX. A Anglaterra ja s'aplicava des del segle XVII.

9.- Pietro Scaramall, notable vidrier muranès, coneixedor de les tradicions i de la història de Venècia.

10.- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró. La parròquia i el temple.* Volum 2, Mataró 1971.

11.- La fira del Ninou es celebrava anualment el primer dia de l'any a la plaça del Born a Barcelona. Hi acudien, i exposaven els seus treballs, els representants dels millors forns del Principat. Era visitada de forma solemne per les més altes autoritats.

12.- Contracte que s'establia entre el propietari del forn i el noi aprenent. Aquest contracte era per a quatre anys d'aprenentatge i dos d'oficial. Al final s'havia d'examinar com a vidrier bufador i de llum davant de dos mestres vidriers i havia d'executar una o dues peces de mèrit. (PLANELL, L. *Vidrio*, Vol. I, pàg. 146).

13.- MASM. *Memorial del Rector Folquer.*

14.- COLOMER i PANADERO, Josep Ma. *La vida de Mataró en el segle XVI.* Premi Iluro 1967. Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis Laietana, ref. 37.409. Dades extretes de l'Arxiu Municipal de Mataró, any 1582.

15.- COLOMER i PANADERO, Josep Ma. *Op. cit.*

16.- COLOMER i PANADERO, Josep Ma. *Op. cit.*

17.- Aquesta opinió, molt ben estructurada, la sostenia el Sr. Gabriel Gordiola, propietari dels Forns Gordiola de Palma de Mallorca. Malgrat que la dinastia vidriera dels Gordiola tenia les seves arrels en el Principat, ja que s'instal.là a Mallorca l'any 1719, el Sr. Gabriel Gordiola, estudiós del vidre, assegura que hi ha documentació en què consta que els vidriers mallorquins, des del segle XIV, s'instal.laren al Principat.

18.- RIBAS i BERTRAN, Marià. *Origen i fets històrics...*, pàg. 133.

19.- Els venecians tenien el sistema de treballar en equips composats de diversos mestres. El cap de fila era considerat com a mestre de mestres, però els col.laboradors tenien força categoria. Havien de passar molts anys per a ascendir a un primer lloc. Per aquest motiu molts mestres de segona fila emigraven a l'estranger.

20.- Manuscrit C/XXXI/5 de la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona. Procedeix de l'antic Col.legi de Cordelles. Extret de GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae*, pàg. 156-157.

21.- BESTETI, Carlo. *Vetri de Murano.* Pàg. 35.

22.- Pere Frontvila, Fontvila o Fondevila, que posteriorment va instal.lar una fàbrica a València.
Esmentat per GUDIOL i RICART, J. a *Monumenta Cataloniae*, pàg. 58. [*els vidriers de Mataró*] *s'escampaven per tota la península treballant com a encarregats i directors de la majoria de forns espanyols de gran importància. Pere Frontvila o Fontdevila, el vidrier que inventà la gran polidora de la fàbrica de La Granja de San Ildefonso, havia treballat a Mataró.*

23.- RUIZ, Ma. Teresa. *Vidrio y cristal de La Granja.* Ed. CSIC, pàg. 10.

24.- RIBAS, Marià: *Origen i fets històrics de Mataró,* pàg. 134.

25.- Cal observar l'existència de famílies vidrieres durant els segles XVI i XVII. Abunden els cognoms Corbera, Pi, Roig i Sala. Els Sala eren propietaris de forns a diversos indrets del Principat.
De totes formes potser caldria contrastar aquest fet amb una investigació, encara no feta, als Llibres Sagramentals de la Parròquia de Santa Maria.

26.- Pere Roig i Pere Corbera tenien, l'any 1602 llurs forns a la Riera, al lloc que avui ocupa l'edifici de la Caixa de Pensions. L'any 1687, mort Pere Roig, el seu forn va ésser adquirit per Pere Pau Bruguera.
MASM. Documentació Casa Boter Isern, de la Riera.

27.- El cognom de Girart el trobem amplament ressenyat en els forns situats a Baumes (Herault) durant el segle XVII. LAMBERT, N. *La verrerie médiévale...* pàg. 242.

28.- Arxiu Municipal de Mataró (AMM). Cadastre Major. Anys 1719, 1739 i 1779.

29.- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró. La parròquia i el temple.* Volum 2, Mataró 1971.

30.- GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae.*

31.- GIMÉNEZ i BLASCO, J. *Economia i societat.*

32.- Segons documents conservats per R. Juncosa, procedents d'un manuscrit de Sebastià Esquirol, vidrier originari de Sants (Barcelona) i establert a Mataró.

33.- Als forns de la Provença fins i tot s'hi tiraven trossos de banya de vaca.

34.- Segons poguérem constatar en un forn de Palma de Mallorca.

35.- Cordes i giragós. Són paraules de l'argot vidrier. Les primeres són produïdes per matèries impures o bé per la descomposició de la terra refractària del gresol. La segona indica una fusió deficient.

36.- Durant el segle XVI, el muranès Angelo Barovier, obtingué el *Cristallo* i, fent servir aquest com a base,

va aconseguir un extens ventall de colors, com els malaquita, ònix, àgates, etc... BESTETI, Carlo. *Vetri de Murano*, pàg. 27.

37.- Els colors dels vidres eren i són anomenats pels vidriers amb el color original de les pedres precioses. Safir, topaci, maragda, robí, ametista, turquesa, etc. Altres vidres s'anomenen de forma popular, com sang de bou, groc canari, verd poma, etc.

38.- GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae*, pàg. 46.

39.- GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae*, pàg. 154-156.

40.- El balot és un cilindre de vidre massís, d'uns divuit centímetres de llargada per quatre centímetres de diàmetre.

Generalment els balots eren de colors molt espessos i de bona qualitat. Es trencaven en llesques i cada una d'elles servia per a donar tonalitat a algun dels apèndixs de les peces de vidre transparent.

41.- *Memorial del Rector Folquer*, ja esmentat. GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae*, pàg. 58. *De la platja de Mataró sortien cada setmana embarcacions plenes d'objectes de vidre d'exportació. A més, durant molts anys, els forns mataronins proveïen la casa reial d'Espanya.*

42.- GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae*, pàg. 142 a 154.

43.- Algunes d'aquestes peces són exposades de manera permanent a la Sala de Síntesi del Museu Comarcal del Maresme.

44.- La col.lecció de la família Marfà-Clavell, consta d'unes trenta peces que pertanyen majoritàriament al segle XVIII.

Encara que la qualitat del vidre no és molt bona (gairebé totes de color transparent groc-verdós) són de bona execució.

Destacarem quatre almorratxes, una d'elles sense peu, un porró de barret, un càntir de bateig, un joier en forma de sabateta, una rata, un llantió d'estil francès, quatre ampolles de La Granja, quatre vasos de vidre blanc opac, amb ornamentació floral i amb la llegenda *Viva Carlos III*, tres vasos transparents amb vorera daurada, escuts heràldics i amb la llegenda *Viva Rey España*, i una pipa d'un model molt típic, que es fabricava a Mataró.

La col.lecció incorpora també un conjunt de petits objectes treballats al "llum", d'època indeterminada, que el Sr. Antoni Marfà apreciava molt per llur raresa i perquè se'n coneixen i conserven molt pocs exemplars. Són agulles de pit ornamentades amb motius diversos, florals, animals o figures humanes, totes elles de vidre colorejat i massís.

D'època més recent són un broquet, una xeringueta d'injectar o comptagotes (no s'ha pogut definir el seu ús) i dos tubs de posar-hi agulles. Totes les peces són de vidre bufat i de color blanc opac, molt ben decorades; semblen d'origen alemany.

La col.lecció comprèn també una copa bombonera d'escola veneciana que és un prodigi d'execució i elegància, en color Burdeus, una botella de quatre departaments, molt ben tallada i un conjunt de botelles i copes d'ús divers, de diferents colors esmaltats a l'or, tallades, d'origen italià o bé francès.

45.- GUDIOL i RICART, J. *Monumenta Cataloniae*, pàg. 58.

46.- *Noticias de Mossèn Jaume Avellà (segles XVII-XVIII)*, "Circular del Archivo Histórico y Museo Fidel Fita", Arenys de Mar, Septiembre 1961, núm. 10, pàg. 123. *Nota que vui, als 4 de febrer de 1699, entre les tres i les quatre hores de la tarda, ès pujat lo Dr. Josep Llorens prevere i rector de Sant Martí d'Arenys, junt ab tots los preveres residents de dita iglésia, a casa en Llurià del Puig, de la present parròquia, a beneir un forn de vidre que en dita casa han fet; i luego s'hi comença a fer foc en ésser beneït; i donaren avellanes, ametlles i bescuits i ví blanc per refrescar.*"

BIBLIOGRAFIA BÀSICA:

AINAUD DE LASARTE, Joan: *Cerámica y vidrio*. Col. "Ars Hispaniae. Historia Universal del arte hispánico", Vol. 10. Madrid (Ed. Plus Ultra) 1952.

ARTIÑANO, Pedro de: *Los orígenes de la fabricación del vidrio y su introducción en España*. A "Boletín de la Sociedad Española de Excursiones". Madrid 1930.

BESTETTI, Carlo: *Vetri di Murano*. Milano-Roma. (Ed. D'Arte).

CALSAPEU, Jaume: *Tresor arqueològic sota el Carreró*. A "El Maresme" núm. 202. Mataró 1982.

CAPMANY Y DE MONTPALAU, Antonio de: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid 1779.

CAUSA, Marina: *L'Arte del vetro. Dal Rinascimento a nostri giorni*. Milano 1966.

CERDÀ i MELLADO, Josep-Antoni: *Consideracions entorn la troballa de ceràmica catalana a la Plaça Gran*, a "Crónica de Mataró" de 23/12/83, 5 pàgs. Mataró 1983.

CERDÀ i MELLADO, Josep-Antoni: *L'estudi dels materials d'un dipòsit d'època moderna trobat a la Plaça Gran (Mataró)*. Memòria científica sobre la ceràmica catalana i vidres exhumats en l'excavació de salvament del 1982. (En preparació).

COLOMER i PANADERO, Josep Ma.: *Mataró al mil cinc-cents*. Premi Iluro 1967. Mataró (Caixa d'Estalvis Laietana, 1967).

COLOMER i PANADERO, Josep Ma.: *La vida de Mataró en el segle XVI*. Selecció i transcripció d'acords del "Llibre de la Universitat", contribució a l'estudi de les fonts documentals històriques de Mataró. Premi Iluro 1967. Col. Mataró. Ref.: 37.409. Biblioteca Popular.

FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró. La parròquia. El temple*. Mataró 1971.

GATEAU, J. CH. *El Vidrio*, Ediciones R. Torres, 1976.

GIL, Pere (Pvre). *Història natural de Catalunya*, Manuscrit de finals del segle XVI, conservat a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona.

GIMÉNEZ i BLASCO, Joan. *Economia i societat. Mataró, 1600-1639*. Accèssit Premi Iluro 1983. Mataró (Caixa d'Estalvis Laietana).

GUDIOL i CUNILL, Pvre. *Catàlech dels vidres de la col.lecció Amatller*. Barcelona (Impremta Giró) 1925.

GUDIOL i RICART, Josep. *Els vidres catalans*. Col.: "Monumenta Cataloniae" Vol. III. Barcelona (Ed. Alpha) 1936.

GUDIOL, Josep. *Els vidres de la col.lecció Mateu*. A "Gaseta de les Arts" núm. 11-12. Barcelona 1929.

GUDIOL i RICART, J. — DE ARTIÑANO, P.M. *Vidre*. Barcelona 1934.

JUNCOSA i CASTELLÓ, Ramon. *Presentació - El vidre a Catalunya*. Programa de l'exposició de les "Jornades de les Arts Catalanes", organitzada per l'Agrupació Científico-Excursionista. Mataró 1976.

JUNCOSA i CASTELLÓ, Ramon. *El vidre i Mataró (I)*. A "Cingles" núm. XXVI, pàg. 461-464. Mataró (Agrupació Científico-Excursionista) 1976.

JUNCOSA i CASTELLÓ, Ramon. *El vidre i Mataró (II)*. A "Cingles" núm. XXVII, pàg. 485-489. Mataró (Agrupació Científico-Excursionista) 1976.

JUNCOSA i CASTELLÓ, Ramon. *Estudi d'una miniatura de vidre*. A "Quaderns de Pre-història i Arqueologia de Mataró" núm. 8-9. Mataró (Museu Municipal) 1979.

KISA, A. *Das Glas im Altertume*. 3 vols. Leipzig 1908.

LAMBERT, Nicole. *La verrerie médiévale forestière de la Seube Claret (Herault)*. Rev. "Archéologie en Languedoc" núm. 5. 1982-1983. Sete. 1983.

LLOVET, Joaquim. *La ciutat de Mataró*. 2 vols. Barcelona 1959.

MARIACHER, Giovanni. *L'arte del vetro. Dall'antichitá al Rinascimento*. Milano (Ed. Fratelli Fabri) 1966.

M.A.S.M.: *Memorial del rector Folquer*, Mataró 1983.

MONREAL, Luís — BARRACHINA, Jaume. *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*. Apartat iv, *El vidre*, pàg. 207 i ss. Barcelona (Publicacions de l'Abadia de Montserrat) 1983.

OLIVA i PRAT, Miquel. *La colección de vidrios del Palacio de Peralada*. "Revista de Gerona" núm. 62. Girona 1973.

PHILLIPS, C.J. *El vidrio artífice de milagros*. Barcelona (Ed. Reverté) 1948.

PLANELL, Leopoldo. *Vidrio*. Barcelona (Tipografia Emporium) 1948.

Programes de les exposicions de *La ceràmica catalana de la Plaça Gran de Mataró* al Museu Comarcal del Maresme. Mataró, 23/4/83 i a la Sala d'Exposicions de la Caixa d'Estalvis Laietana d'Argentona el 3/12/83.

Revista: "Journal of Glass Studies". Ed. Corning-Glass.

RIBAS i BERTRAN, Marià. *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró 1934.

RIBAS i BERTRAN, Marià. *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Accèssit Premi Iluro 1973. Mataró (Caixa d'Estalvis Laietana) 1975.

ROLDÓS i SANS, Joan. *Treballs arqueològics en el Turó d'Onofre Arnau (Mataró)*. A "Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró", núm. 7. Mataró (Museu Municipal) 1979.

RUIZ ALCON, Ma. Teresa. *Vidrio y Cristal de La Granja*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas — Ins. Velázquez, Madrid 1969.

SAVAGE, George. *L'Art du verre*. París 1968.

WILSON FROTHINGHAM, Alice. *Spanish Glass*. London 1963.

RECURSOS

NOTÍCIA DE PUBLICACIONS RECENTS

Emmanuel Cuyàs, Ramon Manent, Pep Ros. *Mataró. Una ciutat*, Lunwerg Ed., Barcelona 1986, 197 pp.

La revolució industrial i el pas del mode de producció feudal a d'altres modes de producció –capitalista i socialista– significà per a uns quants països als segles XVIII i XIX –Gran Bretanya, França, Alemanya, Estats Units ...– i ja, al segle XX, per a la pràctica totalitat de les nacions del món, una profunda alteració en les variables morfològiques, demogràfiques, socials i econòmiques de les seves ciutats, alhora que un canvi en la proporció de la població total que residia a les mateixes. La concentració espacial d'unes noves i creixents forces productives, i complexes innovacions tècniques i econòmiques configuraran la ciutat, el fet rubà, com un fenomen omnipresent per a l'home dels nostres dies. Des de l'ambigüitat dels models urbans dels socialistes francesos i britànics en les primeres dècades del segle XIX fins l'anàlisi científica més rigorosa d'un H. Carter d'avui, diferents especialistes –arquitectes, enginyers, sociòlegs, historiadors, geògrafs, economistes ...– han estudiat, des de diverses perspectives i amb intenció diferent, la "qüestió urbana".

La mediocritat de la revolució industrial a l'estat espanyol no impedí –encara que amb desequilibris estructurals greus– la urbanització de gran part de la seva població: el 1970, el 55,3 per cent de la població total residia a municipis de més de 20.000 habitants.

Paral.lelament a aquesta realitat objectiva corre la progressiva conscienciació de la població de pertànyer a aquesta categoria agrupacional que és la localitat, el municipi. S'estableix llavors, una consciència col.lectiva local en dialèctica permanent amb d'altres formes de consciència, com la nacional –v. gr. Catalunya– o la continental –v. gr. Europa Occidental–.

D'aquest procés –d'aquest retrobament de la ciutat– són reflexos a casa nostra –no sempre asèptics a motivacions polítiques– tot un conjunt de conferències, estudis, exposicions o llibres, com ara *Retrobar Barcelona*. En la línia d'aquest cal inserir *Mataró. Una ciutat*, una edició de luxe, indispensable a tota bona biblioteca, un llibre d'aquells per a llegir o mirar, prop de la llar de foc, al capvespre dels últims dies de tardor. L'alcalde explicita la motivació del mateix: "Moltes vegades, en l'exercici de les meves responsabilitats i especialment en les de representació, trobava a faltar un instrument sintètic que permetés explicar allò que és la ciutat de Mataró, amb tota la riquesa, complexitat i varietat que té com a comunitat. D'aquesta mancança i de la preocupació que em generava, va néixer la idea de promoure l'edició del llibre...". El producte resultant? Un conjunt equilibrat de 167 fotografies (Ramon Manent i Pep Ros) i d'un relat (Emmanuel Cuyàs) que, amb reminiscències d'en Josep Pla, assumeix moments de bellesa sublim; un recorregut pels trets més significatius –geogràfics, històrics, econòmics, culturals, folklòrics i de lleure– d'una ciutat que se'ns presenta idealitzada i que oblida conscientment les àrees suburbials, la seva segregació amb el centre històric i funcional i la seva desestructuració urbanística.

Caldrà doncs, i a un altre nivell –que no exclou aquest– promoure estudis científicament i críticament elaborats per tal que, a partir de la història i de la situació actual, real i complexa de la nostra ciutat –amb la participació activa i promoguda pels poders públics, dels ciutadans– tinguem les millors armes intel.lectuals per a afrontar les reconversions econòmiques i les "reconstruccions" urbanístiques que la crisi ens impeleix i ens ofereix a realitzar. O com diria E. Cuyàs: "El passat i el present ja escrits de Mataró permeten un futur amb notes discordants o amb dos de pits afinats, segons la voluntat i la traça que els habitants tinguin".

Josep Ramis i Nieto

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

amb la col.laboració del
Servei d'Arxius del Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya